

Złożenie pracy online:

2013-08-01 10:10:57

Kod pracy:

10213

Nadiia Tkachenko
(nr albumu: 19073*PO/SUM)

Praca magisterska

Kościół prawosławny w polityce ukraińskiej

Orthodox churches in Ukrainian politics

Wydział: Nauk Społecznych i Informatyki

Kierunek: Politologia

Specjalność: Dyplomacja Nowej Europy

Promotor: dr Tadeusz Mędzelowski

Abstrakt

Kościół prawosławny odgrywa ważną rolę w życiu politycznym na Ukrainie. W pracy przedstawiony jest opis i analiza działalności politycznej kościołów prawosławnych na Ukrainie oraz zawarte przykłady wykorzystania czynnika religijnego przez przedstawicieli władzy państwowej. Reprezentanci kościołów agituja na poszczególnych kandydatów podczas wyborów, komentują wydarzenia o charakterze politycznym oraz biorą udział w wyborach, jako kandydaci poszczególnych sił politycznych. Będąc jednym z czynników formowania tożsamości narodowej podział kościelny na Ukrainie ma wymiar regionalny i sprzyja polaryzacji społecznej Ukraińców. Część empiryczna zawiera wyniki badania przeprowadzonego metodą ankietowania, którą zostali objęci obywatele Ukrainy.

Kościół prawosławny na Ukrainie, stosunki państwo-kościelne, podział kościelny a polaryzacja społeczna na Ukrainie.

Abstract

Orthodox churches play significant role in the political life in Ukraine. In this thesis there is a description and analysis of the orthodox churches activities in Ukraine and illustration of the use of the religious factor by the representatives of the state authorities. The representatives of the churches agitate for the definite candidates during the election campaigns, comment on the political events and participate in the elections as candidates of definite political parties. Being one of the main factors of national identification the division of the churches in Ukraine has a regional character and increases social polarization. The research part of the thesis contains the results of the research provided in the form of questioning of the citizens of Ukraine concerning the issues raised in the thesis.

Orthodox churches in Ukraine, church and state relations, division of churches versus social dichotomy.

Spis treści

Abstrakt.....	3
Spis treści	4
Wstęp	5
Rozdział 1. Kościoły Prawosławne na Ukrainie	8
1.1. Wprowadzenie	8
1.2. Geneza i podział kościołów prawosławnych na Ukrainie	11
1.3. Główne kościoły działające na terytorium Ukrainy	20
1.3.1. Rosyjski Kościół Prawosławny	20
1.3.2. Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Moskiewskiego.....	24
1.3.3. Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Kijowskiego.....	26
1.3.4. Ukraiński Autokefaliczny Kościół Prawosławny.....	30
1.3.5. Ukraiński Kościół Greko-Katolicki.....	31
1.4. Stan obecny oraz pozycja prawna ukraińskich kościołów prawosławnych	34
1.5. Podsumowanie.....	42
Rozdział 2. Kościoły Prawosławne a polityka ukraińska	44
2.1 Wprowadzenie	44
2.2 Kościół a władza prezydencka	45
2.3. Zaangażowanie kościołów w procesy polityczne.....	62
2.4. Działalność kościołów na poziomie samorządów	80
2.5. Podsumowanie.....	87
Rozdział 3. Percepcja Kościołów Prawosławnych w polityce przez społeczeństwo	89
3.1. Wprowadzenie	89
3.2. Podział kościołów prawosławnych jako jeden z czynników dychotomii społeczeństwa ukraińskiego	90
3.3. Refleksja społeczna działalności politycznej kościołów prawosławnych.....	110
3.4. Podsumowanie.....	132
Rozdział 4. Podsumowanie	134
Słownik	136
Skróty	137
Spis tabel	137
Spis rysunków.....	138
Literatura.....	139
Źródła internetowe.....	141

Wstęp

Religia jest jednym z głównych czynników tożsamości narodowej. Kościół, jako instytucja, jest istotną strukturą Państwa, w niektórych przypadkach od niego nieoddzielną. Kwestia stosunków państwowo-kościelnych jest jedną z najstarszych w historii ludzkości. Geneza pojawienia się wszystkich religii światowych związana jest z porozumieniem pomiędzy władzą świecką a kościelną. Dzisiaj wpływ religii na świadomość społeczną można porównać do wpływu mediów, dlatego politycy walczą o wierzących we wszystkich państwach świata, a Ukraina nie jest w tym wyjątkiem.

Kościół nie ograniczają się do działalności wyłącznie duszpasterskiej, a coraz częściej, wkraczają do sfery politycznej oraz gospodarczej. José Casanova mówi o tej tendencji: „Na całym świecie religie wkraczają do sfery publicznej na arenę walki politycznej nie tylko po to, aby bronić swoich tradycyjnych obszarów działania, jak miało to miejsce w przeszłości, lecz także po to, aby uczestniczyć w bojach o określenie i wytyczenie nowoczesnych granic między sferą prywatną a publiczną, między systemem a życiem codziennym, między legalnością a moralnością, między jednostką a społeczeństwem, między rodziną, społeczeństwem obywatelskim a państwem, między narodami, państwami, cywilizacjami a systemem światowym”.¹

W związku z tym, że politycy nie cieszą się dużym zaufaniem wśród społeczeństwa, dość często sięgają po wszystkie zasoby, aby przyciągnąć więcej głosów dla siebie albo swojej partii. Badania socjologiczne przeprowadzone wśród obywateli Ukrainy na temat zaufania wobec przedstawicieli różnych zawodów pokazują, że politycy cieszą się prawie najmniejszym, a duchowni – największym zaufaniem. W związku z powyższym, wykorzystanie Kościoła we własnych celach politycznych jest bardzo popularne. Temat religii w polityce Ukrainy jest nowy, aktualny i dynamiczny, co czyni go ciekawym dla badania i gruntownej analizy.

W wyniku podziałów wyznaniowych oblicze religijne społeczeństwa ukraińskiego nie jest jednolite, co podkreśla jego różnorodność pod względem regionalnym, etnicznym, kulturowym, językowym i ideologicznym. Obecnie mamy do czynienia z kilkoma dużymi konfesjami chrześcijańskimi, które często wchodzą między sobą w konflikty. Mają one

---

¹ José Casanova, *Religie publiczne w nowoczesnym świecie*. Kraków 2005. S. 25-26.

niekiedy charakter polityczny i są rozstrzygane publicznie, przy czym przedstawiciele władzy, angażując się w owe konflikty tylko pogarszają sytuację.

Chociaż społeczeństwo ukraińskie jest sekularyzowanym i Kościół jest konstytucyjnie oddzielony od Państwa, obecny stan rzeczy udowadnia, że kościoły prawosławne aktywnie angażują się w procesy polityczne. Właśnie to jest główną tezą niniejszej pracy. Na Ukrainie trwa upolitycznienie Kościoła. Wbrew zasadom prawa tak ukraińskiego jak i kościelnego kościoły prawosławne prowadzą działalność polityczną: angażują się w kampanie wyborcze, zajmują się propagandą polityczną, komentują oraz wypowiadają się na temat wydarzeń politycznych, a duchowni są wybierani do rad miejskich oraz wojewódzkich. Na podstawie opisu poszczególnych przykładów oraz przeprowadzonego przeze mnie badania empirycznego chciałabym pokazać, że kościoły prawosławne na Ukrainie odgrywają istotną rolę w formowaniu opinii publicznej obywateli oraz wywierają istotny wpływ na preferencje polityczne Ukraińców.

Analiza historii pojawienia się i rozwoju kościołów prawosławnych na Ukrainie pomoże zrozumieć większość tendencji zachodzących w dzisiejszych relacjach pomiędzy Kościołem a Państwem². Dlatego niniejsza praca koncentruje się na analizie sytuacji religijnej na Ukrainie, zwłaszcza w świetle politycznym. Celem pracy jest przyjrzenie się działalności politycznej kościołów oraz duchownych, opisanie przykładów wykorzystania czynnika religijnego przez najwyższych przedstawicieli władz ukraińskich oraz pokazanie, w jaki sposób jest to odbierane przez społeczeństwo ukraińskie. W ramach pracy zostanie zweryfikowana hipoteza, iż różne kościoły prawosławne na Ukrainie prowadzą aktywną działalność polityczną, zwłaszcza podczas wyborów, co negatywnie wpływa na wizerunek poszczególnych kościołów oraz sprzyja polaryzacji społeczeństwa ukraińskiego. Żeby zweryfikować wyżej określoną hipotezę postawiłam następujące pytania badawcze: W jaki sposób i dlaczego kościoły angażują się w politykę? W jaki sposób wpływa to na społeczeństwo ukraińskie? Żeby odpowiedzieć na te pytania dokonałam analizy przypadków działalności politycznej kościołów, zaangażowania polityków w sprawy religijne oraz przeprowadziłam własne badanie w formie ankiety wśród mieszkańców różnych regionów Ukrainy w celu uzyskania ich opinii na temat politycznej działalności kościołów.

---

² Irena Borowik. Odbudowywanie pamięci. Przemiany religijne w Środkowo-Wschodniej Europie po upadku komunizmu. Kraków 2000. S. 69.

Żeby lepiej zrozumieć obecne stosunki państwowo-kościelne na Ukrainie powinniśmy uwzględnić w badaniu genealogię ich rozwoju. Pierwszy rozdział będzie poświęcony opisowi krótkiej historii prawosławia na Ukrainie oraz poszczególnych konfesji, omówione zostaną również największe kościoły działające na terytorium Ukrainy. Charakterystyczne przykłady zaangażowania poszczególnych kościołów oraz duchownych w procesy polityczne będą opisane w drugim rozdziale niniejszej pracy, w którym również zostaną podane przykłady wykorzystania czynnika religijnego w celach politycznych przez przedstawicieli wyższego szczebla władzy, a zwłaszcza prezydentów oraz premierów niepodległej Ukrainy. W rozdziale drugim będą również przeanalizowane przykłady działalności Patriarcha Cyryla na Ukrainie, zwłaszcza „duszpasterskie” wizyty o charakterze politycznym, wystąpienia prorosyjskie oraz promocja skandalicznej doktryny „Ruskiego Świata”.

W trzecim rozdziale przedstawię, w jaki sposób obywatele Ukrainy odbierają działalność polityczną kościołów oraz poszczególnych duchownych oraz udowodnię, że podział kościelny pogłębia dychotomię społeczną obywateli Ukrainy. Podział kościołów prawosławnych na Ukrainie oraz konflikty międzykonfesyjne są jednym z głównych czynników polaryzacji społeczeństwa. Dla weryfikacji tej hipotezy wykorzystałam aktualny materiał socjologiczny oraz przeprowadziłam własne badanie empiryczne w formie ankiety wśród obywateli Ukrainy.

W trakcie pisania niniejszej pracy posługiwałam się metodą opisową, analityczną, porównawczą oraz dokonałam analizy empirycznej metodą jakościową. Korzystałam z licznych źródeł: literatury przedmiotu (autorów ukraińskich i polskich – I. Borowik, I. Ohijenki, W. Jaleńskiego, K. Panio, M. Rybaczuka, Ł. Pyłypowycz oraz A. Kołodnego), wyników badań socjologicznych oraz artykułów i wypowiedzi duchownych na temat działalności kościołów w polityce ukraińskiej. Korzystałam również ze źródeł internetowych (stron poszczególnych wyznań oraz portali religijnych i socjologicznych). Przeanalizowałam liczne artykuły oraz wywiady w języku ukraińskim, rosyjskim, angielskim oraz polskim. Temat ten jest obecnie aktualny i przyciąga uwagę ekspertów, społeczeństwa i mediów. Cytaty są podane we własnym tłumaczeniu. Nazwiska autorów są podane w formie, wskazanej w poszczególnych źródłach. Załączyłam również słownik wyrazów i skrótów używanych w pracy.

Rozdział 1. Kościoły Prawosławne na Ukrainie

1.1. Wprowadzenie

Ukraina jest państwem wielokonfesyjnym. Znajdziemy tu wyznawców prawie wszystkich światowych religii. Zarejestrowanych i działających organizacji religijnych jest około 22000 z czego, większość to organizacje chrześcijańskie. Wśród społeczeństwa jest również wielu ludzi o poglądach ateistycznych. Według badań socjologicznych przeprowadzonych przez Centrum Razumkova w 2006 roku: 22% badanych Ukraińców jest ateistami, 40,2% - deklarują się, jako osoby wierzące, które nie należą do żadnej konfesji i 33,5% uważają siebie za parafian pewnego kościoła³.

Prawie wszyscy Ukraińcy (ponad 90%) to chrześcijanie, wśród których zdecydowana większość to prawosławni. Kościół Katolicki jest reprezentowany na Ukrainie przez Ukraiński Kościół Greko-Katolicki (UKGK) oraz Kościół Rzymskokatolicki. Istnieje również wiele organizacji protestanckich. Islam, Judaizm oraz Buddyzm są najbardziej rozpowszechnionymi religiami niechrześcijańskimi⁴.

Dominującą religią na Ukrainie jest prawosławie. Do Kościoła Prawosławnego należy więcej niż połowa Ukraińców. Prawosławie na Ukrainie jest reprezentowane przez trzy główne kościoły: Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Kijowskiego (UKP PK), Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Moskiewskiego (UKP PM) oraz Ukraiński Autokefaliczny Kościół Prawosławny (UAKP).

Chociaż według różnych badań socjologicznych od jednej trzeciej do jednej drugiej Ukraińców jest parafianami Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Kijowskiego, statystycznie według ilości posiadanych parafii największym kościołem na Ukrainie jest Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Moskiewskiego. UKP PM jest jedynym kanonicznym kościołem prawosławnym na Ukrainie będąc częścią Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego i posiadając prawa szerokiej autonomii.

---

³ Centrum Razumkova. Służba socjologiczna Centrum Ukraińskiego Badań Ekonomicznych i Politycznych. Badanie socjologiczne na temat: „ Czy należy Pan/Pani do jakiegoś kościoła, konfesji religijnej?” Rok 2006. Źródło: http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=299

⁴ Informacja Komitetu Państwowego w sprawach narodowości i religii. Źródło: <http://risu.org.ua/ua/index/resources/statistics/ukr2010>

Geografia religijna Ukrainy jest zróżnicowana. Na wschodzie oraz na południu Ukrainy większość wiernych należy do Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Moskiewskiego. Obywatele Ukrainy centralnej oraz zachodniej najczęściej deklarują się, jako wierni Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Kijowskiego. Ukraiński Kościół Greko-Katolicki dominuje na zachodzie Ukrainy.

Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Kijowskiego oraz Ukraiński Autokefaliczny Kościół Prawosławny są oficjalnie zarejestrowanymi na Ukrainie organizacjami religijnymi i działają samodzielnie i autonomicznie zgodnie z prawem ukraińskim, jednak według prawa kościelnego są nielegalne, ponieważ nie są uznane przez Światowe Prawosławie (Ekumeniczny Patriarchat Konstantynopola).

Zróżnicowane oblicze religijne Ukrainy ma przede wszystkim podłoże historyczne. O konieczności traktowania obecnych stosunków między polityką i religią w kontekście historii ich rozwoju pisze Irena Borowik: „W aktualnym stanie relacji między polityką i religią istotną rolę odgrywa przeszłość, zarówno ta odleglejsza, jak i ta mniej odległa, formująca polityczną rolę Kościołów w okresie dominacji komunistycznej ideologii. Dzieła historyków uświadamiają, że chrześcijaństwo nie tylko odgrywało istotną rolę w kształtowaniu się kompleksu cywilizacyjnego Europy Środkowo-Wschodniej, ale że działania religijne, a także relacje międzywyznaniowe, były w dużym stopniu kwestią polityczną. Przyjmowanie przez władców chrześcijaństwa zachodniego czy wschodniego było decyzją związaną z pozostawaniem w kręgu określonych wpływów politycznych, a wzajemne zwalczanie się i konkurowanie na terenach krzyżowania się tych wpływów również odzwierciedlało silne związki religii z polityką... Obecne dążenie Ukrainy do uzyskania większej samodzielności tak względem Moskwy, jak i Rzymu jest niczym innym jak podobnym w motywach i celach powiązaniem tego, co religijne i polityczne.”⁵

W ciągu wieków Ukraińcy, jak i inni Słowianie, kilka razy zmieniali swoje poglądy religijne pod wpływem różnych czynników, głównie politycznych. W 988 roku wiarę pogańską zastąpiła wiara chrześcijańska; za czasów Rzeczypospolitej część Ukraińców, zwłaszcza na terytoriach zachodnich, przyjęła unię greko-katolicką; w roku 1686 Patriarchat Moskiewski całkowicie podporządkował sobie Metropolię Kijowską; ateizacja społeczeństwa

---

⁵ Irena Borowik. Odbudowywanie pamięci. Przemiany religijne w Środkowo-Wschodniej Europie po upadku komunizmu. Kraków 2000. S. 118-119.

w czasach radzieckich prawie wyeliminowała religię z życia społecznego, a upadek Związku Radzieckiego oraz liberalizacja poglądów religijnych spowodowała podział prawosławnych Ukrainy na wiernych Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Kijowskiego oraz Patriarchatu Moskiewskiego. W czasach radzieckich Kościół był wyrzucony na margines, pozbawiony wszelkiego wpływu na procesy polityczne, dlatego po odzyskaniu niepodległości Kościół na Ukrainie znów podniósł głowę i domagał się odzyskania swego wpływu nie tylko w sferze wyłącznie duchownej, a również i świeckiej.

Oprócz wymienionych Kościołów Prawosławnych istotną rolę w życiu politycznym Ukrainy również odgrywa Rosyjski Kościół Prawosławny oraz Ukraiński Kościół Greko-Katolicki. Rosyjski Kościół Prawosławny jest reprezentowany na Ukrainie przez Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Moskiewskiego, ale ostatnio zwierzchnik Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego - Patriarcha Cyryl, działając we własnym imieniu, promuje idee wzmacniające dominującą rolę Rosji na obszarze postkomunistycznym, dlatego w niniejszej pracy w kontekście działalności politycznej ukraińskich kościołów prawosławnych jest również wymieniony Rosyjski Kościół Prawosławny (RKP). Oprócz tego, RKP jest uważany za jedyny kanoniczny kościół prawosławny na terytorium byłego Związku Radzieckiego (za wyjątkiem Gruzji i Armenii), dlatego często historia prawosławia na Ukrainie wykładana jest w ramach historii prawosławia rosyjskiego. Ukraina formalnie uzyskała niepodległość dopiero w 1991 roku i od tej daty formalnie zaczyna się historia Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego.

Ukraiński Kościół Greko-Katolicki nie jest prawosławnym, ponieważ wyznaje zwierzchnictwo Papieża, ale w swej działalności posługuje się obrządkiem bizantyjskim. Warto o nim wspomnieć przede wszystkim w kontekście podziałów wewnątrz prawosławia, a po drugie ze względu na udział Ukraińskiego Kościoła Greko-Katolickiego w procesach politycznych na Ukrainie.

Wszystkie wymienione wyżej konfesje religijne wchodzą w konflikty między sobą ze względu na wiele czynników. Oprócz religii są to historia, kultura, polityka i nawet gospodarka. Dla zrozumienia podłoża tych konfliktów oraz istniejącego stanu rzeczy w życiu prawosławnym na Ukrainie koniecznym jest zapoznanie się z historią rozwoju prawosławia na Ukrainie oraz z przyczynami podziałów konfesyjnych.

1.2. Geneza i podział kościołów prawosławnych na Ukrainie

Chrześcijaństwo na Ukrainie ma długą tradycję historyczną sięgającą X wieku. Za oficjalną datę przyjęcia chrześcijaństwa przez Ruś Kijowską uważany jest rok 988, kiedy Książę Włodzimierz I Wielki przyjął chrzest i uczynił z chrześcijaństwa oficjalną religię państwową. Chrzest mieszkańców Rusi Kijowskiej jednocześnie wzmocnił prawosławną gałąź chrześcijaństwa oraz pogłębił podział międzykonfesyjny wewnątrz chrześcijaństwa w wyniku, czego powstał rozłam chrześcijaństwa na Kościół Wschodu i Zachodu w roku 1054. Wybór wiary przez Włodzimierza był spowodowany motywami państwowo-politycznymi. Tylko chrześcijaństwo dawało możliwości Rusi zbliżyć się z Zachodem oraz kulturą europejską⁶.

Fakt, że Włodzimierz zdecydował się ochrzcić i ochrzcił Ruś w obrządku bizantyjskim nie był przypadkowym. Włodzimierz I Wielki miał motywy prywatne i polityczne, ale również ten wybór był spowodowany czynnikami zewnętrznymi, ponieważ narody słowiańskie, które już przyjęły chrześcijaństwo, trzymały się obrządku bizantyjskiego, o czym pisze I. Ohijenko: „Na początku chrześcijaństwo wśród narodów słowiańskich poszerzało się wyłącznie w obrządku greckim. W IX wieku Czechy i Polska przyjęły chrześcijaństwo od Greków, liturgia była odprawiana zgodnie z greckim obrządkiem według ksiąg słowiańskich w tłumaczeniu Św. Braci Cyryla i Metodego oraz ich uczniów.”⁷

Przyjęcie chrztu przez Włodzimierza dało mu możliwość ożenić się z grecką księżną Anną, ale ślub ten był wyłącznie krokiem politycznym. Bizancjum nie od razu, ale pogodziło się ze ślubem Włodzimierza i Anny, ponieważ potrzebowało pokoju na wschodzie, oprócz tego otrzymało od Włodzimierza pomoc militarną.

Chrześcijaństwo zostało ogłoszone religią państwową. Arystokracja bardzo szybko przyjęła idee chrześcijańskie i zaczęła korzystać z dziedzictwa kultury europejskiej. Narod Rusi Kijowskiej zrozumiał te idee trochę później za pomocą narzucania wiary przez władze świeckie. Iwan Ohijenko pisze: „Władza świecka, która siłą narzuciła chrześcijaństwo w

---

⁶ Istnieje dużo opracowań na temat historii prawosławia. Przy napisaniu tego rozdziału głównie korzystałam się z książki Iwana Ohijenko „Ukraińska Cerkiew” wydanej w Kijowie 1993, podręcznika z historii religii na Ukrainie pod redakcją A. Kołodnego, Kijów, 1999; Historii Ukrainy Serczyka, Wrocław 1979, i innych oraz źródeł internetowych, zwłaszcza stron oficjalnych poszczególnych kościołów.

⁷ Огієнко І.І. Українська церква. Нариси з історії української православної церкви. У двох томах. Т 1 і 2. – Київ: «Україна». - 1993. - S. 65.

miejsce starej wiary, musiała przez stulecia wspierać go za pomocą ognia i miecza, co dało powód władze świeckiej ingerować w sprawy kościelne, co ona robi dotychczas.”⁸

Kościół na Rusi stanowił początkowo metropolię w składzie Patriarchatu Konstantynopola, a Patriarcha Ekumeniczny dokonywał konsekracji głowy ruskiego prawosławia. Za główne przyczyny rozłamu Chrześcijaństwa są uważane różnice kulturowe pomiędzy Wschodem a Zachodem i dążenie do dominacji przez Papieża na terytoriach wschodnich oraz niechęć podporządkowania się Papieżowi przez Patriarchę Konstantynopola. Kościół Kijowski odziedziczył tradycje bizantyjskie i został częścią Patriarchatu Konstantynopolskiego, chociaż pozostawał w dobrych relacjach i kontakcie z Łacińskim Zachodem oraz Papieżem. Rezydencją Metropolity Rusi Kijowskiej był Kijów. Władze w Kijowie starały się działać na rzecz współpracy chrześcijańskiej. Przedstawiciele Kościoła uczestniczyli w soborach na rzecz zjednoczenia kościołów chrześcijańskich, a metropolita Kijowski Isidor był jednym z inicjatorów Soboru Florentyńskiego w roku 1439.

Na konflikt katolicko-prawosławny nakładały się również napięcia polityczne, zwłaszcza między katolicką Polską i Litwą a prawosławną Rosją. Ruś Kijowska powoli traciła swoją niepodległość. W XIII wieku po najeździe tatarskim Ruś Kijowska została suwerenem Złotej Ordy, co pogłębiło terytorialne rozbitcie Rusi. Księstwo Galicko-Wołyńskie, jakie powstało jeszcze w XI wieku, zaczyna odgrywać znaczącą rolę w życiu politycznym. W roku 1253 Książę Danyło Galicki zostaje pierwszym królem na ziemiach ruskich. W XIV wieku Wielkie Księstwo Litewskie po pokonaniu Złotej Ordy poszerza się o ziemie Rusi Kijowskiej, jednak ze względu na politykę litewską wobec ziem ruskich możemy rozpatrywać go, jako państwo ruskie, z językiem ruskim i prawosławiem. Kultura ruska, prawo oraz obyczaje panowały na terenach Księstwa. Szlachta Ukraińska oraz Białoruska popierała ideę zjednoczenia wszystkich ziem ukraińskich i białoruskich w jedno państwo. Pod koniec XIV wieku dochodzi do Unii Polsko-Litewskiej. W roku 1385 została zawarta Unia Krzewska, królowa Polski Jadwiga została żoną Wielkiego Księcia Litewskiego Jagiełły. W ten czas centralne ziemie ukraińskie znajdowały się pod władzą Litwy i Polski. Litwa zajęła Kijów, Czernihów oraz Wołyń, a Polska – Galicję i Podole. Ukraina Południowa znajdowała się pod władzą Chanatu Krymskiego, utworzonego w roku 1447, a Ukraina Wschodnia – pod

---

⁸ Огієнко І.І. Українська церква. Нариси з історії української православної церкви. У двох томах. Т 1 і 2. – Київ: «Україна». - 1993. - S. 68.

władzą Rosji. Ze względu na to, że Kijów został zajęty, Metropolia została przeniesiona do Włodzimierza nad Kłazmą, a następnie do Moskwy. W roku 1569 w wyniku Unii Lubelskiej powstała Rzeczpospolita Obojga Narodów, a ziemie ukraińskie przeszły pod władzę Polski⁹.

Podczas gdy Metropolia Kijowska pracowała na rzecz zjednoczenia chrześcijańskiego, Metropolita Moskiewski nie przyjął Unii Florentyńskiej i oddzielił się od Metropolii Kijowskiej, deklarując własną autokefalię w roku 1448. W roku 1458 dokonano podziału Metropolii Kijowskiej na dwie odrębne: Litewską z siedzibą w Kijowie i Moskiewską. Od tego czasu hierarchowie prawosławni z Moskwy przestali używać tytułu Metropolitów Kijowa i Wszechrusi. Kościół Moskiewski dążył do uznania własnego patriarchatu przez Konstantynopol, ale Patriarcha Ekumeniczny uznał go dopiero w roku 1589 pod wpływem dominacji tureckiej. Warto zauważyć, że uznanie kanoniczności Patriarchatu Moskiewskiego nie było bezkonfliktowym. Formalnie niekanoniczny Patriarchat Moskiewski funkcjonował od roku 1448, ale kanoniczność uzyskał dopiero za więcej niż 150 lat, kiedy Patriarchat Ekumeniczny Konstantynopolski przeżywał kryzys materialny. Otrzymanie pomocy od Patriarchatu Moskiewskiego zależało od uznania jej kanoniczności.

Metropolia Kijowska w tym czasie przeżywała kryzys wewnętrzny, ponieważ odczuwała wpływy Reformacji oraz odnowionego katolicyzmu. Po otrzymaniu kanoniczności przez Patriarchat Moskiewski Metropolia Kijowska zachowała swoją autokefalię do roku 1686.

W 1595 roku Święty Synod zdecydował podporządkować prawosławną Metropolie Kijowską jurysdykcji Rzymu z zachowaniem jej egzystencji etnicznej, kulturalnej oraz kościelnej. Ta decyzja weszła w życie w roku 1596 jako Unia Brzeska, co zapoczątkowało Ukraiński Kościół Greko-Katolicki, nową instytucję kościelną na terenach ukraińskich.

Niektórzy hierarchowie wierni tradycjom bizantyjskim zdecydowali pozostać pod jurysdykcją Patriarchatu Konstantynopolskiego. Jednak sytuację pogorszyły zmiany polityczne na Ukrainie kulminacją, których stała się Unia Ukraińsko-Rosyjska, co później spowodowało całkowitą likwidację Metropolii Kijowskiej oraz utratę tożsamości przez Ukraińskie Prawosławie.

W XIV wieku jako nowa instytucja państwowo-społeczna powstaje Kozactwo. W XVII wieku Kozacy funkcjonowali już jako oddzielna warstwa społeczna, która broniła

---

⁹ Władysław A. Serczyk. *Historia Ukrainy*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979. S. 40-64.

prawa społeczeństwa ukraińskiego na terytorium Rzeczypospolitej¹⁰. W latach 1648-1657 Kozacy pod przewodnictwem Bohdana Chmielnickiego doprowadzili do Rewolucji Kozackiej i utworzyli na terenach Ukrainy samorządne państwo ukraińskie – Wojsko Zaporoskie. W roku 1654 podczas wojny z Rzeczpospolitą Ukraina przeszła pod protektorat Rosji. Skutkiem podziału wewnętrznego centralna i wschodnia części Ukrainy przeszły pod kontrolę Moskwy¹¹.

Przełom wieków XV-XVII to szczyt rozwoju kultury ukraińskiej ośrodkami, które były głównie kościoły i klasztory. Ukraińskie duchowieństwo było wykształcone, ponieważ bez wykształcenia wyższego nie można było zostać duchownym. Duchowni często studiowali za granicą. Duchowieństwo było wybierane przez wiernych w wyborach, co wiązało go jeszcze mocniej z narodem. Miało również swój sąd. W roku 1491 pojawiło się drukarstwo, które rozpowszechniło się w całym kraju. Pojawiły się tłumaczenia Pisma Świętego w języku ukraińskim. Podczas liturgii oraz kazań duchowni mówili żywym ówczesnym językiem i to jeszcze bardziej przywiązywało ludzi do Kościoła, ponieważ nie rozumieli oni zbyt dobrze języka cerkiewnosłowiańskiego.

Podczas swej niezależnej działalności Kościół Ukraiński miał kilka wyraźnych różnic odznaczających go od Kościoła Bizantyjskiego. „Główną oznaką dawnego kościoła chrześcijańskiego była jego soborowa prawność – nikt z jego hierarchów nie sprawiał władzy samodzielnie, nikt z duchowieństwa nie przychodził do obywateli bez ich zgody – wszystkie stanowiska kościelne były przyznawane po wyborach”.¹²

W roku 1667 Rosja i Rzeczpospolita zawarły umowę pokojową i podzieliły Ukrainę wzdłuż Dniepru. W roku 1686 Kijowska Metropolia, która do tej pory należała do Patriarchatu Konstantynopolskiego, przeszła pod jurysdykcję Patriarchatu Moskiewskiego, stając się częścią Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. Do zniszczenia Kościoła Ukraińskiego jako ośrodka ukraińskiej tożsamości w dużym stopniu przyłożyły się car Piotr I oraz Katarzyna II. Metropolię Kijowską pozbawiono autokefalii. Zaczęła się rusyfikacja ukraińskiego narodu. Drukarstwo w języku ukraińskim zostało zabronione. Studenci uczyli się w języku rosyjskim, korzystając z podręczników wydrukowanych w Moskwie. Język

¹⁰Władysław A. Serczyk. *Historia Ukrainy*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979. S. 67-74.

¹¹Władysław A. Serczyk. *Historia Ukrainy*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979. S. 114-136.

¹²Огієнко І.І. Українська церква. Нариси з історії української православної церкви. У двох томах. Т 1 і 2. – Київ: «Україна». - 1993. - S. 74.

ukraiński był również zabroniony w szkołach. Katarzyna II masowo zamykała szkoły, co w dużym stopniu odzwierciedliło się w poziomie wykształcenia ówczesnych Ukraińców.

Pozycję Kościoła na Ukrainie osłabiła sytuacja społeczno-polityczna. Ukraina znalazła się w centrum wojen, które cały czas toczyły się między Rosją, Rzeczpospolitą, Turcją, Chanatem Krymskim a Szwecją.

W roku 1795 po Rozbiorze Rzeczypospolitej Ukraina została podzielona między Austro-Węgry a Rosję. Warto zauważyć, że rząd imperialny Habsburgów wszelako ochraniał i wspierał Kościół Greko-Katolicki na terytorium Austro-Węgier.

Po tym, jak na początku XIX wieku Kijów stracił status metropolii i stał się zwykłą diecezją Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego, większa część Ukrainy została areną działalności Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. Ukraina została podzielona na 9 diecezji. Z 63 diecezji Imperium Rosyjskiego na terytorium obecnej Ukrainy mieszkało najwięcej ludzi (na jedną diecezję średnio przypadało około 2 milionów ludzi). Tylko Diecezja Kijowska liczyła więcej mieszkańców niż wszystkie wschodnie patriarchaty. Na Ukrainie mieszkała jedna piąta prawosławnych Imperium Rosyjskiego.¹³

XX wiek był ciężki dla kościołów na Ukrainie. Po rozpadzie Austro-Węgier Ukraina Zachodnia przeszła pod władzę Rzeczypospolitej w składzie, której pozostawała do końca Drugiej Wojny Światowej. Po okupacji bolszewickiej nastąpiła okupacja niemiecka od roku 1941 do 1944. Pod koniec wojny Ukraina na prawie 50 lat została częścią Związku Radzieckiego.

Likwidacja Metropolii Kijowskiej spowodowała powstanie religijnych ruchów narodowościowych na Ukrainie, a po rewolucji 1917 roku ruchy te zaczęły starać się o status autokefaliczny dla Prawosławia Ukraińskiego. Ruch nacjonalistyczny duchowieństwa ukraińskiego rozwijał się w kierunku przede wszystkim kościelno-kulturowym. Jego celem było przywrócenie własnych kulturowych tradycji oraz ukrainizacja, zwłaszcza edukacji (odbudowa szkół ukraińskich). Po upadku Imperium Rosyjskiego na krótki czas odrodziła się ukraińska państwowość, która dążyła do odzyskania również niepodległości Kościoła Ukraińskiego oraz do ukrainizacji i odrodzenia ukraińskiego życia kulturowo-edukacyjnego (tradycji, kościoła, szkół, drukarstwa). Próby ogłoszenia autokefalii w latach dwudziestych

---

¹³ Історія релігії в Україні. Навчальний посібник. За ред. А.М. Колодного і П.Л. Яроцького. – Київ. – «Знання», 1999. - S. 242.

oraz czterdziestych XX wieku były hamowane przez władze radzieckie. Nowa władza nie potrzebowała sakralizacji: ideologia komunistyczna sama pretendowała na miejsce, które do roku 1917 posiadał kościół prawosławny.

Przed rewolucją 1917 roku RKP był bogatą instytucją, posiadającą ogromne posiadłości ziemskie. Według dekretu Lenina w roku 1917 mienie Kościoła przeszło na własność państwa. Dekret z 1918 roku oddzielił Państwo i szkoły od Kościoła. To bardzo osłabiło Kościół. Władze komunistyczne na początku umożliwiły religiom mniejszościowym zarejestrować swoje organizacje, co spowodowało powstanie Ukraińskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego. 1 stycznia 1919 roku została ogłoszona autokefalia kościoła prawosławnego na Ukrainie - całkowita niezależność od patriarchatu Moskiewskiego. Wyższą władzą kościelną znów został Sobór. Nie udało się zatwierdzić autokefalii na Ukrainie, ponieważ Kijów został okupowany przez bolszewików. W roku 1920 został wyświęcony zwierzchnik UAKP, a w roku 1921 odbył się Prawosławny Sobór Kościelny. Ukraiński Autokefaliczny Kościół Prawosławny zdążył przetrwać przez kilka lat, ale już w roku 1929 został rozwiązany, chociaż idea lokalnego kościoła prawosławnego pozostała aż do upadku Związku Radzieckiego. To ma duże znaczenie dla obecnej sytuacji religijnej na Ukrainie. „Podziały i rozłamy, które dokonywały się w prawosławiu wschodnioeuropejskim w tym czasie, mają znaczenie dla współczesnych problemów zarówno w Rosji, jak i na Ukrainie, szczególnie w dwóch aspektach: niewyjaśnionych związków i zasięgu współpracy wyższych hierarchów Kościoła prawosławnego z antyreligijnie nastawionymi władzami i KGB oraz jako kontynuacja po 1991 roku, tendencji rozłamowych obecnych szczególnie na Ukrainie”¹⁴.

Władza radziecka zdecydowała o wyeliminowaniu religii z życia społeczeństwa. Wierni byli prześladowani, kościoły były rujnowane, duchowni byli aresztowani, zabijani oraz wysyłani na Syberię. Organizacje religijne były zmuszane do samorozwiązania albo do działalności „podziemnej”. Jednym ze sposobów walki z potężnym kościołem prawosławnym był sztuczny głód. Pierwotnym celem Stalina była absolutna likwidacja religii, ponieważ ideologia komunistyczna sama pretendowała na rolę głównej religii państwa. W roku 1937 była ogłoszona „bezbożna pięciolatka”, a imię Boga powinno było na zawsze zniknąć.

---

¹⁴ Irena Borowik. Odbudowywanie pamięci. Przemiany religijne w Środkowo-Wschodniej Europie po upadku komunizmu. Kraków 2000. S. 35-36.

Władze radzieckie nie zdążyły w planowanym terminie zrealizować tego programu napotkawszy opór społeczeństwa, więc zdecydowały zostawić Rosyjski Kościół Prawosławny jako jedyny legalny kościół pod totalną kontrolą Państwa. W obliczu groźby całkowitego unicestwienia Rosyjski Kościół Prawosławny podjął decyzję uznania władzy bolszewickiej za legalną i prowadzenia polityki kompromisu z komunistami, aby zachować Kościół przynajmniej w elementarnych formach organizacyjnych¹⁵.

W roku 1930 Ukraiński Autokefaliczny Kościół Prawosławny został zlikwidowany, a w roku 1946 ten sam los spotkał również Ukraiński Kościół Greko-Katolicki. Działalność Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego była bardzo ograniczona oraz kontrolowana przez Państwo. Wybuch wojny niemiecko-sowieckiej w 1941 roku spowodował zmianę polityki państwa wobec Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. Stalin zrozumiał, że Kościół może łączyć ludzi, integrować i umacniać społeczeństwo w walce z wrogiem. Oprócz tego, Niemcy na terytorium Ukrainy otwierali kościoły, zamknięte przez władze radzieckie, co mogło pomóc im zyskać sympatię społeczeństwa. Reżim Stalinowski zaczął iść na ustępstwa, czego skutkiem było otwarcie dwóch akademii i ośmiu seminariów duchownych oraz utworzenie 20 000 parafii, jednak pod totalną kontrolą ze strony Państwa. Stalin również wykorzystał Kościół w powojennym odbudowaniu Państwa. Irena Borowik pisze tak: „Cerkiew była potrzebna do integracji społeczeństwa w wojennym nieludzkim wysiłku, odegrała istotną rolę w walce z powojennym głodem, a już po zakończeniu wojny najwyżsi hierarchowie, reprezentujący Moskiewski Patriarchat w stosunkach międzykościelnych i w radzie kościołów, pomagali Stalinowi budować fikcję wolnego i szczęśliwego Kraju Rad, w którym przestrzegane są swobody obywatelskie, i w którym nie doświadcza się żadnych prześladowań ani ograniczeń religijnych.”¹⁶

Wielka fala prześladowań dotknęła Rosyjski Kościół Prawosławny w latach sześćdziesiątych, kiedy to zlikwidowano około 10 000 parafii¹⁷. Chruszczow w świetle krytyki Stalina trzymał się ateizmu i dążył do całkowitej likwidacji religii. Duchowni znów byli prześladowani i aresztowani, co w przyszłości spowoduje deficyt duchowieństwa

---

¹⁵ PWN Leksykon, Religie Kościoły, wyznania. PWN, Warszawa, 2002. S. 194.

¹⁶ Irena Borowik. Odbudowywanie pamięci. Przemiany religijne w Środkowo-Wschodniej Europie po upadku komunizmu. Kraków 2000. S. 38.

¹⁷ PWN Leksykon, Religie Kościoły, wyznania. PWN, Warszawa, 2002. S. 194.

wyższego. Irena Borowik pisze, że „braki kadrowe staną się jednym z najpoważniejszych problemów Cerkwi w procesie postkomunistycznej transformacji.”¹⁸

Tylko w latach osiemdziesiątych XX wieku ucisk Kościoła zmalał. Zabroniony Ukraiński Kościół Greko-Katolicki wyszedł z „podziemia”, czemu bardzo sprzyjał Papież Jan Paweł II, a w 1989 roku utworzono wspólnoty Ukraińskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego. Odrodzeniu Kościołów sprzyjała nowa polityka Michaiła Gorbaczowa, który nawet odwiedził Watykan i osobiście spotkał się z Papieżem. Deklaracja niepodległości Ukrainy w roku 1991 stworzyła nowy kontekst dla działalności wszystkich kościołów na terytorium Ukrainy. Formalna wolność religijna otworzyła drogę dla religijnego pluralizmu.

Podsumowując, można powiedzieć, że chociaż Ukraiński Kościół Prawosławny formalnie istnieje od roku 1991, były pewne etapy w historii Kościoła na terytorium Ukrainy, które świadczą o istnieniu Ukraińskiego Kościoła już od X wieku. Od X do XVII zarodziły się podstawy prawosławia ukraińskiego oraz sformowała się samodzielna Metropolia Kijowska. W roku 1917 była podjęta próba ogłoszenia autokefalii Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego, ale od roku 1917 do 1991 polityka radziecka niszczyła wszystkie przejawy autokefalii ukraińskiej. Dopiero w roku 1991 nastąpił etap odrodzenia ukraińskiej autokefalii, który trwa do dzisiaj.

Po upadku komunizmu religia wróciła do życia prywatnego i publicznego. Irena Borowik pisze o „zdominowaniu przemian religijnych przez dwa wątki tematyczne: nowe rozstrzygnięcia prawne, określające gwarancje i granice wolności religijnej, oraz problemy majątkowe, wynikające z mniej lub bardziej bezwzględnej konfiskaty kościelnych dóbr w wyniku ich nacjonalizacji... Zmiany w zakresie prawa budziły zainteresowania specjalistów, ale nie były przedmiotem szerszej dyskusji społecznej... Pytania o to, co któremu Kościołowi zwrócić, a czego nie i z jakich racji, rozpalało mass media i szeregowych obywateli we wszystkich postkomunistycznych krajach. Na tym tle dochodziło do sporów i ostrych konfliktów między instytucjami państwowymi i Kościołami, między poszczególnymi Kościołami, a także między należącymi do nich wiernymi”¹⁹.

---

¹⁸ Irena Borowik. Odbudowywanie pamięci. Przemiany religijne w Środkowo-Wschodniej Europie po upadku komunizmu. Kraków 2000. S. 41.

¹⁹ Irena Borowik. Odbudowywanie pamięci. Przemiany religijne w Środkowo-Wschodniej Europie po upadku komunizmu. Kraków 2000. S. 10-11.

Wolność religijna, która przyniosła pluralizm religijny, dała również możliwość artykulacji wielu konfliktów między konfesjami, które powstały jeszcze w procesie rozwoju prawosławia oraz podczas podziałów konfesyjnych. Każda konfesja dąży do władzy oraz do wpływu na społeczeństwo ukraińskie. Każdy Kościół używa swoich środków wpływu na politykę oraz argumentów świadczących o jego unikalności oraz ważności. Na razie na Ukrainie są zarejestrowane setki różnych organizacji religijnych, ale wśród największych Kościołów działających na terytorium Ukrainy warto wymienić Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Moskiewskiego, Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Kijowskiego, Ukraiński Autokefaliczny Kościół Prawosławny oraz Rosyjski Kościół Prawosławny. Oczywiście jest jeszcze Ukraiński Kościół Greko-Katolicki, który chociaż nie jest kościołem prawosławnym, ale wciąż odgrywa znaczną rolę w życiu społecznym oraz politycznym Ukrainy, a także występuje jako jeden z uczestników sporów międzykonfesyjnych.

Największe konflikty istnieją pomiędzy ukraińskimi kościołami prawosławnymi. Na razie Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Moskiewskiego, który jest częścią Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego, jest jedynym kanonicznym kościołem prawosławnym na Ukrainie. Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Kijowskiego oraz Ukraiński Autokefaliczny Kościół Prawosławny dążą do odzyskania własnej autokefalii, ale tu w grę wchodzi nie tylko polityka kościelna oraz polityka wewnętrzna Ukrainy, ale również i polityka międzynarodowa, co tylko pogłębia konflikty międzykonfesyjne. Istnieje dużo spornych pytań, jedne z nich brzmi: Kto jest spadkobiercą prawosławnej Metropolii Kijowskiej, którą założono w wyniku chrztu Rusi Kijowskiej w roku 988? Rosyjski Kościół Prawosławny oraz każdy z Ukraińskich Kościołów Prawosławnych pretenduje na tę rolę. Każda strona ma swoje argumenty, jednak badanie socjologiczne przeprowadzone w lipcu 2008 roku pokazują, że co trzeci Ukrainiec (32,6%) uważa, że UKP PK jest historycznym spadkobiercą Kościoła Prawosławnego Rusi Kijowskiej utworzonego w 988 roku, gdy tylko 15,6% uważa za spadkobiercę UKP PM, 1,9% - UAKP, a 10,1% - RPC²⁰.

---

²⁰ Badanie 21.07.2008: Jedna trzecia Ukraińców uważa UKP PK za spadkobiercę Kościoła z czasów Rusi Kijowskiej. Źródło: <http://ua.korrespondent.net/ukraine/529536-opituvannya-tretina-ukrayinciv-vvazhae-upc-kp-pravonastupniceyu-pravoslavnoyi-cerkvi-chasiv-kiyvskoyi-rus>

1.3. Główne kościoły działające na terytorium Ukrainy

1.3.1. Rosyjski Kościół Prawosławny

Rosyjski Kościół Prawosławny znany również jako Patriarchat Moskiewski jest największym kościołem prawosławnym na świecie. Kościół ten jest autokefalicznym lokalnym kościołem prawosławnym i jest uznany przez wszystkie inne lokalne kościoły prawosławne jako jedyny kanoniczny i niezależny kościół prawosławny na terytorium byłego Związku Radzieckiego (oprócz Gruzji i Armenii). Posiada większość parafii na terytorium Rosji oraz Ukrainy. Najwyższymi organami władzy kościelnej i zarządzania są Lokalny Sobór, Święty Sobór, Święty Synod na czele z Patriarchą Moskiewskim i Całej Rusi²¹. Zwierzchnikiem Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego od 1 lutego 2009 roku jest Patriarcha Cyryl I. Językiem liturgicznym jest język cerkiewnosłowiański.

Rosyjski Kościół Prawosławny uważa siebie za jedyne legalne spadkobiercę Kościoła Prawosławnego Rusi oraz Metropolii Kijowskiej w składzie Patriarchatu Konstantynopolskiego.

Początki chrystianizacji Rusi sięgają 866 roku. W 954 chrzest przyjęła księżna Olga, ale oficjalnie przyjęcie chrześcijaństwa nastąpiło w roku 988 za rządów Księcia Włodzimierza²². Ta data jest uważana za początek Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. Status autokefalii Rosyjski Kościół Prawosławny ma *de facto* od roku 1448. Decydujące dla dalszego rozwoju i już wspomniane wyżej wydarzenia nastąpiły w roku 1589, kiedy Metropolia Moskiewska została podniesiona do rangi patriarchatu oraz w roku 1686, gdy Metropolia Kijowska została podporządkowana Moskwie. W roku 1721 car Piotr I Wielki, dążąc do podporządkowania wszystkich wyznań Państwu, zlikwidował Patriarchat i na jego miejscu utworzył Świętobliwy Synod z Oberprokuratorem jako zwierzchnikiem, co oznaczało utratę autonomii Kościoła wobec Państwa²³. Za rządów Katarzyny II zamknięto wiele klasztorów i skonfiskowano niektóre dobra kościelne. Przywrócenie instytucji patriarchatu w Moskwie nastąpiło dopiero w 1918 roku, ale Kościół wciąż nie odzyskał pełnej autonomii wobec państwa. Rządy komunistyczne to czas jawnego prześladowania Rosyjskiego Kościoła

²¹ Statut Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. Rozdział I. Punkt 7. Źródło: <http://www.patriarchia.ru/db/text/133115.html>

²² PWN Leksykon, Religie Kościoły, wyznania. PWN, Warszawa, 2002. S. 193.

²³ Tam że.

Prawosławnego (z 50 000 kościołów czynnych przed 1918 rokiem w roku 1937 działało około 500, a z około 50 000 duchownych na wolności pozostało 400)²⁴. Żeby nie zostać całkowicie zlikwidowanym Rosyjski Kościół Prawosławny musiał całkowicie podporządkować się władzom państwowym, o czym już wyżej była mowa. Odbudowa Kościoła nastąpiła dopiero po upadku Związku Radzieckiego. Rosyjski Kościół Prawosławny uzyskał uprzywilejowaną pozycję wśród innych religii w Rosji, ale wciąż pozostaje w ścisłych stosunkach z władzami państwowymi.

Tą zależność RKP od władz państwowych Irena Borowik tłumaczy w następujący sposób: „W zakresie wzajemnych stosunków między władzami świeckimi i religijnymi rosyjskie prawosławie było dziedzicem bizantyjskiego cesaropapizmu, formuły religijnego uzasadnienia władzy świeckiej, sformułowanej w VI wieku... Formuła ta wyrażała niczym nieograniczoną władzę ziemską imperatora, której gwarantem też miała być moralność, wynikająca z podporządkowania Bogu i z osobistej religijności władzy... Cerkiew była wykorzystywana do różnych celów i na różnych szczeblach, w sposób, który wskazywał na jej podporządkowanie władzom świeckim również w ich konflikcie ze społeczeństwem. Każdy kryzys świeckiej władzy w tych warunkach automatycznie stawał się kryzysem Cerkwi... W przypadku Bizancjum ostatecznym i boskim gwarantem kosmicznego porządku świata był imperator, jako że bezpośrednio „podlegał on” Bogu. Rolę tę przejął następnie car, a w pewnym sensie w takim świetle można też widzieć przywódcę rewolucji Lenina, a następnie dyktatora Stalina. Władze kościelne były w tradycji wschodniej w zasadzie w sposób nieprzerwany zależne od władz świeckich”.²⁵ To uzależnienie RKP od Państwa stało się główną przyczyną uznania przez niego władz komunistycznych.

Dla Kremla prawosławie ma obecnie znaczenie przede wszystkim symboliczne: jest jednym z ideologicznych filarów państwowości i rosyjskiej identyfikacji narodowej. Dla Cerkwi wsparcie Państwa to pomoc w odbudowie – po kilkudziesięciu latach rygorystycznego ateizmu – infrastruktury kościelnej i potencjału duchownego (m.in. walka z religijną konkurencją ze strony innych wyznań)²⁶.

²⁴ PWN Leksykon, Religie Kościoły, wyznania. PWN, Warszawa, 2002.

²⁵ Irena Borowik. Odbudowywanie pamięci. Przemiany religijne w Środkowo-Wschodniej Europie po upadku komunizmu. Kraków 2000. S. 26-28.

²⁶ Agata Dubas. Nowy patriarcha Moskwy i Całej Rusi - kontynuacja sojuszu "Tronu" i "Ołtarza". Źródło: <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2009-02-09/nowy-patriarcha-moskwy-i-calej-rusi-kontynuacja-sojuszu-tronu-i>

Obecnie Rosyjski Kościół Prawosławny liczy 160 diecezji, 30 142 parafii, 207 biskupów, 28 434 duchownych, 788 monasterów²⁷. Obejmuje swoją jurysdykcją nie tylko Rosję, ale również inne państwa (Białoruś, Estonię, Litwę, Łotwę, Mołdawię oraz Ukrainę). Kościoły Patriarchatu Moskiewskiego na Ukrainie, Litwie oraz w Mołdowie i Estonii posiadają status samodzielnych kościołów z szeroką autonomią, ale są nieoddzielną częścią Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. Patriarchat Moskiewski uważa za swoje „terytorium kanoniczne” terytorium wielu niepodległych państw, w skutek czego RKP działa na tych terytoriach w różnych państwowo-prawnych, społeczno-politycznych oraz konfesyjno-kulturowych warunkach. Od lat dziewięćdziesiątych w wyniku powstania wielu nowych państw po rozpadzie Związku Radzieckiego toczą się spory pomiędzy Rosyjskim Kościołem Prawosławnym, a lokalnymi kościołami prawosławnymi w tych państwach, którzy dążą do uznania własnej autokefalii albo autonomii. Od 1991 roku kanonicznie nieunormowana sytuacja istnieje na Ukrainie, w Estonii oraz Mołdowie, gdzie Kościół Prawosławny się podzielił i nowe lokalne Kościoły Prawosławne ogłosiły własną autokefalię i niezależność od RKP, który nie uznaje ich autokefalii. Główną przyczyną nieuznania niepodległości kościołów prawosławnych poza Rosją jest to, że wiele parafii RKP po upadku Związku Radzieckiego pozostało za granicami Rosji. Oprócz tego przez utrzymanie władzy kościelnej na terytoriach państw byłego związku Rosja utrzymuje tam swoje wpływy co odpowiada jej interesom geopolitycznym.

Taką politykę Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego jako jedyne kanoniczne kościoła prawosławnego kontynuuje również obecny Patriarcha Cyryl I, który objął stanowisko w 2009 roku. Warto wskazać kilka faktów z biografii Cyryla.

Prawosławny Patriarcha Moskwy i Wszechrusi Cyryl (Władimir Gundiajew) urodził się w rodzinie duchownego w 1946 roku w Sankt-Petersburgu (wtedy – Leningradzie). Jego ojciec oraz dziadek byli prześladowani przez władze radzieckie. Cyryl często wypowiadał się jako zagorzały antykomunista, ostro krytykując władzę radziecką, chociaż patrząc na jego błyskotliwą karierę zawodową można przypuszczać, że prawdopodobnie Cyryl musiał współpracować ze służbami specjalnymi oraz władzami radzieckimi. W latach 1971-1974 pełnił funkcje przedstawiciela Patriarchatu Moskiewskiego przy Światowej Radzie Kościołów

---

²⁷ Raport Patriarchy Cyryla podczas narady archierejskiej 2 lutego 2010 roku. Strona oficjalna Patriarchatu Moskiewskiego. Źródło: <http://www.patriarchia.ru/db/text/1061651.html>

w Genewie. Z 1974 po 1984 pełnił funkcję rektora Leningradzkiej Akademii Duchownej i Seminarium. W roku 1976 został biskupem Wyborskim, w 1977 – arcybiskupem, a w 1991 – metropolitą smoleńskim i kaliningradzkim. Od roku 1989 do 2009 był szefem Wydziału Kościelnych Stosunków Zewnętrznych²⁸.

Kandydatura Cyryla była publicznie wspierana przez władze państwowe Federacji Rosyjskiej. Cyryl opowiada się za ścisłą współpracą między Państwem a Kościołem. Na przykład, podczas spotkania w Kremlu po objęciu stanowiska Patriarchy 2 lutego 2009 roku Cyryl powiedział, że: „doświadczenie kościelno-państwowych stosunków sięga czasów Cesarstwa Bizantyjskiego. Kiedy najmądrzejsi przedstawiciele Kościoła i Państwa pracowali nad formowaniem modelu stosunków kościelno-państwowych, dla jej opisanie oni wykorzystywali słowo „symfonia”. Pojęcie „symfonii” zakłada harmonijne godzenie interesów, podział odpowiedzialności, określenie symfonii było umieszczone jeszcze w kanonicznej legendzie Kościoła Prawosławnego”²⁹.

Faktem jest, że władze kościelne oraz państwowe Federacji Rosyjskiej współpracują w wielu dziedzinach. Jednak chciałabym skupić się raczej na tych aspektach polityki kościelnej Federacji Rosyjskiej, które mają znaczenie dla Ukrainy, a zwłaszcza na działalności oraz wypowiedziach Cyryla na temat Ukrainy. Jednym z głównych priorytetów polityki Cyryla jest zachowanie jedności Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego zwłaszcza na terytorium byłych republik radzieckich, co całkiem odpowiada dążeniu władz rosyjskich do odzyskania swego wpływu w tych państwach. Podczas już wspomnianego spotkania na Kremlu ówczesny Prezydent Rosji Dmitrij Miedwiediew powiedział: „My będziemy wspierali wysiłki Kościoła w umacnianiu braterskich więzi między Rosją a krajami bliskiej zagranicy. Jesteśmy rozdzieleni przez granicę państwa, ale mamy wspólną przeszłość oraz wspólny los historyczny”³⁰.

Jednym z przykładów takiej działalności na rzecz odbudowy wpływu Rosji przez Prawosławie jest promowanie przez Cyryla ideologii „Ruskiego Świata”. Szczególna

---

²⁸ Biografia Patriarchy Moskiewskiego i Wszechrusi. Strona oficjalna Patriarchatu Moskiewskiego. Źródło: <http://www.patriarchia.ru/db/text/547091.html>

²⁹ Lokalny Sobór 2009. Strona oficjalna Patriarchatu Moskiewskiego. Źródło: <http://www.patriarchia.ru/db/text/548365.html>

³⁰ Lokalny Sobór 2009. Strona oficjalna Patriarchatu Moskiewskiego. Źródło: <http://www.patriarchia.ru/db/text/548365.html>.

informacja na ten temat oraz inne przykłady działalności politycznej Cyryla na Ukrainie będą przedstawione w rozdziale drugim niniejszej pracy.

1.3.2. Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Moskiewskiego

Oficjalna nazwą Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Moskiewskiego jest Ukraiński Kościół Prawosławny, ponieważ według prawa kanonicznego jest jedynym legalnym kościołem prawosławnym na terytorium Ukrainy. Sam Kościół wobec duchownych oraz we wszystkich dokumentach używa nazwy „Ukraiński Kościół Prawosławny”, ale dla odróżnienia UKP od innych kościołów prawosławnych na Ukrainie jest używana nazwa „Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Moskiewskiego”. UKP PM nie uznaje innych ukraińskich kościołów prawosławnych i uważa siebie za jedyny lokalny Ukraiński Kościół Prawosławny bez względu na ilość parafian należących do innych konfesji prawosławnych na Ukrainie.

UKP PM podporządkowany jest Patriarchatowi Moskiewskiemu, nie posiada autokefalii ani autonomii, ale jest kościołem samorządnym z prawami szerokiej autonomii według statutu Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego³¹ oraz własnego statutu³².

Najwyższymi organami władzy kościelnej i zarządzania są Sobór Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego, Sobór biskupów UKP oraz Synod Święty UKP na czele z Metropolitą Kijowskim i całej Ukrainy³³. Zwierzchnikiem UKP PM od 1992 roku jest Metropolita Kijowa i Calej Ukrainy Włodzimierz (Wiktor Sabodan). Językiem liturgicznym jest język cerkiewnosłowiański. UKP PM przebywa w interkomunii z innymi lokalnymi kościołami prawosławnymi na świecie za pośrednictwem RKP.

Według ilości parafii i duchownych UKP PM jest największym kościołem prawosławnym na Ukrainie. Według stanu z 1 stycznia 2011 roku UKP PM posiada 45 diecezji, 11 952 parafii, 9 680 duchownych, 861 monasterów³⁴. Według ilości parafian UKP PM jest drugim kościołem na Ukrainie (pierwszym jest Ukraiński Kościół Prawosławny

³¹ Statut Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego, rozdział VIII, punkt 18. Źródło: <http://www.mospat.ru/ru/documents/ustav/viii/>

³² Statut Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego. Źródło: <http://orthodox.org.ua/page/statut-upts>

³³ Tam że. Rozdział I. Punkt 2. Źródło: <http://orthodox.org.ua/page/statut-upts>

³⁴ Informacja przygotowana przez Komitet Państwowy do spraw narodowości i religii. Źródło: http://irs.in.ua/files/statistic/2011.01.01_zvit_fl.pdf

Patriarchatu Kijowskiego). Szczegółowe dane na ten temat znajdują się w następnym podrozdziale „Stan obecny oraz pozycja prawna ukraińskich kościołów prawosławnych”.

O historii UKP PM możemy mówić wyłącznie w kontekście historii RKP, ponieważ UKP PM nie oddziela swojej historii od historii RKP, więc uważa siebie za spadkobiercę prawosławnej metropolii kijowskiej, założonej w wyniku chrztu Rusi Kijowskiej w roku 988, ale wyłącznie na terytorium Ukrainy i w ramach RKP.

Formalnie UKP PM został utworzony w roku 1990 na bazie Kijowskiego Egzarchatu Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego, otrzymawszy niezależność i samodzielność w zarządzaniu oraz prawa szerokiej autonomii. Metropolitą Kijowa został wtedy Filaret (Mychajło Denysenko), który dążył do uznania autokefalii Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego, co spowodowało jego usunięcie z zajmowanego stanowiska w 1992 roku. Zamiast niego Metropolitą Kijowa i Wszech-Ukrainy został Włodzimierz (Sabodan), były metropolita Rostowski i Nowoczerkaski w Rosji. Filaret nie uznał takiej decyzji i utworzył własny Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Kijowskiego, co spowodowało rozłam Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego. Działalność Filareta poparł ówczesny prezydent Ukrainy Leonid Krawczuk, skutkiem czego Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Kijowskiego przyswoił sobie część parafii UKP.

Oczywiście rozłam ten spowodował liczne konflikty między kościołami oraz ich przedstawicielami, które toczą się do dzisiaj i przejawiają się w różnych sferach życia Ukraińców zwłaszcza w polityce oraz wśród społeczeństwa. UKP PM nie uznaje żadnych innych kościołów prawosławnych na Ukrainie oprócz siebie. Bez względu na dążenie innych kościołów ukraińskich do stworzenia jedyne lokalnego Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego UKP PM uważa, że tylko on jest tym jedynym lokalnym kościołem prawosławnym i inne kościoły mogą jedynie do niego się dołączyć. W jednym z wywiadów Metropolita Włodzimierz (Sabodan) mówi: „Lokalny kościół na Ukrainie już istnieje – to Ukraiński Kościół Prawosławny, początek którego sięga czasów księcia Włodzimierza Wielkiego – Chrzciciela Rusi Kijowskiej”³⁵. W tymże wywiadzie Włodzimierz zaprzecza istnieniu Patriarchatu Kijowskiego, mówiąc: „Według Patriarchy Ekumenicznego Bartłomieja, taka instytucja, jak „Patriarchat Kijowski” nie istnieje”³⁶.

³⁵ Wywiad zwierzchnika Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego Włodzimierza dla biura w Kijowie. Associated Press. Źródło: <http://archiv.orthodox.org.ua/page-1690.html>

³⁶ Tam że.

Sytuacja ta pogarsza się jeszcze ze względu na fakt, że do konfliktów konfesyjnych są włączani przedstawiciele władzy Ukrainiejskiej oraz angażuje się Rosyjski Kościół Prawosławny. Konflikty międzykonfesyjne często są przenoszone na społeczeństwo przez duchownych i polityków, co tylko utrudnia sytuację społeczną na Ukrainie, pogłębiając i bez tego zaistniały podział Ukraińców.

1.3.3. Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Kijowskiego

Według własnego statutu „Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Kijowskiego jest Lokalnym (autokefalicznym) Kościołem Prawosławnym na Ukrainie”³⁷. „Patriarchat Kijowski” jest drugą oficjalną nazwą Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Kijowskiego”³⁸. „Kościół posiada równe prawa ze wszystkimi autokefalicznymi lokalnymi kościołami prawosławnymi i jest niezależnym we własnym ustroju oraz zarządzaniu”³⁹. „Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Kijowskiego bierze początek od chrztu Rusi-Ukrainy (988 rok) i jest spadkobiercą metropolii Kijowskiej w składzie Patriarchatu Konstantynopolskiego”⁴⁰.

UKP PK jest nielegalny według prawa kanonicznego, ponieważ nie jest uznany przez światowe prawosławie. Żaden z lokalnych kościołów prawosławnych nie uznaje autokefalii UKP PK oraz nie jest z nim w interkomunii.

Najwyższymi organami władzy kościelnej i zarządzania są Lokalny Sobór, Sobór Biskupów oraz Synod Święty UKP na czele z Metropolitą Kijowskim i Wszech-Rusi Ukrainy⁴¹. Zwierzchnikiem UKP PK obecnie jest Patriarcha Kijowa i Wszech-Rusi Ukrainy Filaret (Denysenko). Językiem liturgicznym jest język ukraiński.

Według liczby parafii UKP PK jest drugim największym kościołem na Ukrainie, gdzie działa ponad 4 000 parafii, połączonych w 29 diecezje⁴². Zgodnie ze stanem na 1 stycznia

---

³⁷ Statut Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Kijowskiego. I Rozdział. Punkt 1. Źródło: <http://www.cerkva.info/uk/statut.html>

³⁸ Tam że. Punkt 2.

³⁹ Tam że. Punkt 3.

⁴⁰ Tam że. Punkt 5.

⁴¹ Tam że. Punkt 7.

⁴² Informacja z oficjalnej strony Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Kijowskiego. Źródło: <http://www.cerkva.info/uk/statistics.html>

2011 roku UKP PK posiada 3 021 duchownych, 48 monasterów⁴³. Według badań socjologicznych UKP PK jest największym kościołem prawosławnym na Ukrainie ze względu na liczbę parafian. „Patriarchat Kijowski jest popierany przez ponad 10 milionów dorosłych obywateli Ukrainy (dla porównania – Patriarchat Moskiewski popiera około 5 miliony ludzi)⁴⁴”. Poszczególne statystyki są przedstawione w następnym podrozdziale.

Formalnie UKP PK został utworzony w roku 1992 przez Metropolitę Filareta, który został usunięty od zarządzania Ukraińskim Kościołem Prawosławnym Patriarchatu Moskiewskiego. Filaret razem ze swoimi zwolennikami z episkopatu Ukraińskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego oraz Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego za pomocą ówczesnych władz państwowych w obliczu prezydenta Ukrainy Leonida Krawczuka, deputowanych Parlamentu oraz różnych sił politycznych o orientacji nacjonalnej samodzielnie odłączyli Patriarchat Kijowski od Patriarchatu Moskiewskiego.

UKP PK uważa siebie za głównego spadkobiercę metropolii Kijowskiej, ponieważ Metropolia Kijowska została utworzona w roku 988 w wyniku przyjęcia chrześcijaństwa jako religii państwowej Rusi Kijowskiej i weszła do składu Patriarchatu Konstantynopolskiego. Metropolia Kijowska miała prawa autonomii i była podporządkowana Patriarchatowi Konstantynopola nawet, gdy w roku 1448 jej moskiewska część ogłosiła własną autokefalię. Po włączeniu Ukrainy do składu Rosji skutkiem Umowy Perejasławskiej w roku 1654 urząd moskiewski próbował niekanonicznie rozpowszechnić władzę Patriarcha Moskiewskiego na Ukrainę.

W roku 1684 Patriarchat Moskiewski zwrócił się z prośbą do Patriarchy Konstantynopolskiego Jakowa o podporządkowaniu Moskwie metropolii Kijowskiej, ale otrzymał odmowę. Bez zgody Patriarchy Ekumenicznego biskup Łucki Gedeon otrzymał od Moskwy rozporządzenie na Kijowską katedrę metropolitalną i samodzielnie podporządkował metropolię Kijowską Patriarchatowi Moskiewskiemu. W roku 1686 za pomocą nacisku i łapówki przedstawiciele moskiewskiej władzy państwowej otrzymali od Patriarchy Konstantynopolskiego Dionizja odpowiednie zezwolenie na przyłączenie Metropolii Kijowskiej do Patriarchatu Moskiewskiego. Rok później Synod Kościoła

---

⁴³ Informacja przygotowana przez Komitet Państwowy do spraw narodowości i religii. Źródło: http://irs.in.ua/files/statistic/2011.01.01_zvit_fl.pdf

⁴⁴ Informacja z oficjalnej strony Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Kijowskiego. Źródło: <http://www.cerkva.info/uk/statistics.html>

Konstantynopolskiego uznał ten uczynek za nielegalny i pozbawił Dionizja stanowiska Patriarchy Ekumenicznego.

Warto zauważyć, że przy likwidacji autokefalii Metropolii Kijowskiej zostały zastosowane środki nacisku. Patriarcha Dionizy przyjechał do Moskwy, żeby otrzymać pomoc materialną, ale był zmuszony wyświęcić Patriarchę Moskiewskiego i zgodził się na likwidację Patriarchatu Kijowskiego. Jako wynagrodzenie Dionizy otrzymał 120 skór sobolowych oraz 200 czerwońców. Dionizy zrobił to za zgodą władz państwowych Konstantynopola, którzy dążyli do uzyskania poparcia Moskwy. Więc podporządkowanie Patriarchatu Kijowskiego Moskwie miało pretekst polityczny i nie było akcją dobrowolną, jak o tym mówią niektórzy działacze religijni i polityczni.⁴⁵

Ze względu na potęgę polityczną Rosji oraz upadek państwowości ukraińskiej Kościół Ukraiński powinien był podporządkować się kościelnej władzy rosyjskiej aż do czasu upadku imperium rosyjskiego. Metropolia Kijowska została szeregową diecezją RKP, zwierzchnikiem której był już nie metropolita, a arcybiskup⁴⁶.

Po zmianie ustroju państwowego w Rosji w roku 1917 oraz po deklaracji niepodległości przez Ukrainę poruszono kwestię skasowania niekanonicznego podporządkowania Ukraińskiego Kościoła Rosyjskiemu. Podczas Wszechukraińskiego Soboru prawosławnego w roku 1921 był utworzony Ukraiński Autokefaliczny Kościół Prawosławny, ale w tym samym roku bolszewicy objęli władzę na Ukrainie i rozpoczęły program ateizacji społeczeństwa, co oznaczało dyskredytację kościołów oraz duchownych, zamknięcie kościołów, prześladowania duchowieństwa, o czym już wspomniano powyżej. W wyniku tych akcji po kilku latach walki o istnienie w roku 1930 UAKP został zlikwidowany, chociaż kilka parafii istniały aż do 1937 roku⁴⁷.

Dopiero w roku 1990 został utworzony Ukraiński Kościół Prawosławny jako ukraiński egzarchat RKP z prawami szerokiej autonomii, a przewodniczącym został Filaret (Denysenko). Filaret dążył do uznania autokefalii Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego oraz utworzenia jedyne lokalnego kościoła prawosławnego na Ukrainie. Utworzeniu UKP

---

⁴⁵ Огієнко І.І. Українська церква. Нариси з історії української православної церкви. У двох томах. Т 1 і 2. – Київ: «Україна». - 1993. S. 188-191.

⁴⁶ Historia diecezji kijowskiej. Źródło: oficjalna strona UPK PK <http://www.cerkva.info/uk/kartaeparhij/34-kyiv/89-kyiv-history.html>

⁴⁷ Historia diecezji kijowskiej. Źródło: oficjalna strona UPK PK <http://www.cerkva.info/uk/kartaeparhij/34-kyiv/89-kyiv-history.html>

PK bezpośrednio sprzyjała deklaracja niepodległości Ukrainy oraz odrodzenie UKGK. Jeszcze przed 1991 rokiem Filaret zwracał się do Patriarchatu oraz Synodu z prośbą o rozszerzeniu praw w zarządzaniu UKP. Synod Biskupów RKP nadał UKP samodzielności i niezależności w zarządzaniu oraz mianował Filareta na stanowisko przewodniczącego UKP.

Dopóki Ukraina była w składzie Związku Radzieckiego ukraińska diecezja nie miała szansy na odnowienie autokefalii Kościoła Ukraińskiego, ale po deklaracji niepodległości 24 sierpnia 1991 roku Kościół otrzymał taką możliwość. Według tradycji historycznej oraz reguł kanonicznych w państwie niepodległym z większą częścią społeczeństwa o wyznaniu prawosławny powinien być utworzony Lokalny Kościół Prawosławny. W listopadzie 1991 na Soborze UKP była podjęta decyzja o autokefalii UKP na podstawie tego, że UKP prowadzi swoją działalność na terytorium państwa niepodległego, ma dostateczną liczbę biskupów oraz duchownych, szkół oraz monasterów i więcej niż połowa Ukraińców uważa siebie za prawosławnych. Wszystkie te czynniki czynią UKP jednym z największych kościołów prawosławia światowego⁴⁸.

Sobór ten został uznany przez Patriarchat Moskiewski za nielegalny. Władze kościelne RKP nie uznały autokefalii UKP, ponieważ wtedy utraciłyby większość z własnych parafii, Filareta został usunięty ze stanowiska metropolity. Filaret nie zgodził się z tym postanowieniem i zebrał własny Sobór w czerwcu 1992, na którym była podjęta decyzja o połączeniu Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego oraz Ukraińskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego w jedyny lokalny ukraiński kościół prawosławny niezależny od Patriarchatu Moskiewskiego, który otrzymał nazwę Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Kijowskiego. Przy pomocy władz państwowych, które walczyły o własny elektorat zwłaszcza o poglądach nacjonalistycznych, nowopowstały Kościół odzyskał wiele kościołów oraz kilka monasterów. Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Kijowskiego otrzymał poparcie również wśród społeczeństwa i dość szybko został najpopularniejszym kościołem prawosławnym wśród Ukraińców. Można to wytłumaczyć faktem, że co raz więcej obywateli Ukrainy utożsamia siebie jako Ukraińców i woli podtrzymywać własny Kościół niezależny od RKP. Oprócz tego msze święte w kościołach UKP PK prowadzone są w języku

---

⁴⁸ Status kanoniczny. VI. Przesłanki historyczne utworzenia UKP PK (zakończenie). Oficjalna strona UPK PK. Źródło: <http://www.cerkva.info/uk/icd/205-declaracia-6-2.html>

ukraińskim, co powoduje, że są atrakcyjniejsi dla przeciętnego obywatela, ponieważ język cerkiewnosłowiański jest dość trudny do zrozumienia.

1.3.4. Ukraiński Autokefaliczny Kościół Prawosławny

Oficjalnie UAKP zadeklarował się jako niepodległy Kościół Lokalny w 1920 roku. Pierwszy Metropolita oraz biskupi zostali powołani w roku 1921. W latach 1926-1937 duchowieństwo UAKP zostało zamordowane przez bolszewików, ale diecezja Kościoła kontynuowała działalność w Kanadzie oraz USA. W roku 1942 został stworzony Polski Kościół Prawosławny składający się głównie z Ukraińców oraz Białorusinów. Biskupi Polskiego Kościoła Prawosławnego odnowili UAKP na Ukrainie, ale po drugiej wojnie światowej jego działalność znów została zabroniona przez władze radzieckie. Episkopat z częścią duchowieństwa wyjechał za granicę, gdzie UAKP działał również po wojnie.⁴⁹

Po rozwiązaniu Związku Radzieckiego UAKP odnowił swoją legalną działalność na terytorium Ukrainy. W roku 1990 odbył się pierwszy sobór w Kijowie, na którym był przyjęty statut oraz wybrany Patriarcha Mścisław. Po jego śmierci w roku 1993 patriarchą został Dymitr (Jarema). Od roku 2000 zwierzchnikiem UAKP jest Metropolita tarnopolski i podolski Metody (Kudriakow). Najwyższymi organami władzy kościelnej są Sobór Lokalny oraz Sobór Biskupów.

UAKP uznaje siebie za autokefaliczny niepodzielny Kościół, ale według prawa prawosławnego UAKP jest niekanonicznym. Żaden z lokalnych kościołów prawosławnych nie uznaje autokefalii UAKP oraz nie jest z nim w interkomunii. UAKP już kilkakrotnie się zwracał do Patriarchy Konstantynopolskiego o uzyskaniu autokefalii w składzie Patriarchatu Ekumenicznego, ale te prośby okazały się bezskuteczne.

Podczas swojej wizyty na Ukrainę w kwietniu 2011 roku Patriarcha Moskiewski i Wszechrusi Cyryl zaproponował UAKP autonomię w składzie RKP. O czym zwierzchnik UAKP powiadomił w wywiadzie dla 5 kanału.⁵⁰ Społeczeństwo negatywnie zareagowało na

⁴⁹ Historyczny narys UAKP. Oficjalna strona internetowa UAKP. Źródło: <http://www.uaoc.info/ua/history/>

⁵⁰ Źródło: <http://zik.ua/ru/news/2011/04/27/284743>

tę propozycję. Natomiast władze Kościoła obawiały się, że będąc pod dominacją patriarchatu moskiewskiego UAKP utraci swoją tożsamość oraz parafian.⁵¹

Językiem liturgicznym AUKP jest język ukraiński oraz cerkiewnosłowiański. Język współczesny jest stosowany pod czas liturgii od roku 1919. Ukrainizacja była jedną z trzech zasad ogłoszenia UAKP w roku 1921 oprócz autokefalii i prawa soborów.

Według stanu na 1 stycznia 2011 roku UAKP posiada 12 diecezji, 1 190 parafii, 699 duchownych, 9 monasterów.⁵² Większość wyznawców UAKP zamieszkuje zachodnią Ukrainę.

1.3.5. Ukraiński Kościół Greko-Katolicki

Ukraiński Kościół Greko-Katolicki oficjalnie nazywany jest Kościołem katolickim obrządku bizantyjsko-ukraińskiego, nieoficjalnie – Kościołem Unickim. Zwierzchnikiem Kościoła od 27 marca 2011 roku jest Arcybiskup Światosław Szewczuk (po rezygnacji ze stanowiska przez Kardynała Lubomyra Huzara, o którym będzie mowa w następnym rozdziale pracy w kontekście politycznej działalności kościołów, ponieważ Lubomyr Huzar dość aktywnie uczestniczył w życiu społeczno-politycznym Państwa). Kościół liczy około trzech milionów parafian. Większość wiernych mieszka na Zachodzie Ukrainy. Według stanu na 1 stycznia 2011 roku UKGK posiada 3 646 parafii, 2 424 duchownych, 115 monasterów⁵³ oraz około sześciu milionów wyznawców poza granicami Ukrainy. Według ilości parafian UKGK zajmuje trzecie miejsce na Ukrainie.

W kwestiach wewnętrznej organizacji, obrządków oraz prowadzenia liturgii UKGK dotrzymuje tradycji greko-prawosławnych, ale jednocześnie Kościół podporządkowany jest Rzymskiemu Kościołowi Katolickiemu i wyznaje zwierzchnictwo Papieża. UKGK również chroni liturgiczny, duchowny, kulturowy spadek swego narodu. UKGK aktywnie uczestniczy w życiu społecznym oraz politycznym Ukrainy, podtrzymując dążenie Ukrainy do zachowania niezależności i jedności, pomaga w stanowieniu społeczeństwa obywatelskiego.

⁵¹ Źródło: <http://www.newsru.com/religy/29apr2011/uapc.html>

⁵² Informacja przygotowana przez Komitet Państwowy w sprawach narodowości i religii. Źródło: http://irs.in.ua/files/statistic/2011.01.01_zvit_fl.pdf

⁵³ Tam że.

UKGK uważa siebie za spadkobiercę ukraińskiego chrześcijaństwa od czasu Chrztu Rusi w roku 988. Chociaż po rozłamie chrześcijaństwa na Wschód i Zachód w roku 1054 Kościół Kijowski zachował tradycje bizantyjskiego wschodu i pozostał częścią Patriarchatu Konstantynopolskiego, Kijów podtrzymywał stosunki z Zachodem oraz Papieżem. Metropolici Kijowscy dążyli do zachowania chrześcijańskiej jedności.

Do roku 1448, kiedy Moskwa wybrała własnego metropolitę, wszystkie ziemi ruskie były reprezentowane przez jedną metropolię – Kijowską, która była podporządkowana Patriarchowie Konstantynopola. Utworzenie Patriarchatu Moskiewskiego spowodowało rozłam kościelny na terenach Rusi. Na terytorium Ukrainy, zajęтым przez Litwę pojawił się własny metropolita Kijowski, wciąż podporządkowany Konstantynopolowi. Od roku 1448 ziemie zachodnio-ruskie żyły własnym życiem religijnym. To było prawosławie w państwie wielokonfesyjnym. Dominującymi religiami były katolicyzm oraz judaizm. W Rzeczypospolitej i na Liwie aktywnie działały organizacje protestanckie. W XVI wieku Reformacja w Europie intensyfikowała życie religijne i intelektualne. Protestanci i katolicy otwierali uniwersytety, pisali i wydawali książki w dużych nakładach, starali się przywrócić do swoich instytucji uwagę społeczeństwa świeckiego. Dużą rolę w życiu religijnym oraz oświatowym odgrywały różnego rodzaju zakony, a mianowicie Jezuici, którzy dysponowali różnymi programami oświatowymi oraz nowatorskimi technologiami nauczania. To wszystko skutkowało tym, że i prawosławie aktywizowało swoją działalność oświatową. Kulminacją tego procesu było utworzenie w Kijowie w roku 1634 przez metropolitę Piotra Mohyłę Kolegium – pierwszej uczelni wyższej w państwach słowiańskich.⁵⁴

Reformacja, oświatowa działalność zakonów katolickich na Ukrainie, rozwój drukarstwa oraz dostępność wykształcenia nie mogło nie zainteresować pewnych kręgów społeczeństwa prawosławnego. Rozwój katolicyzmu sprzyjał aktywnej polonizacji ukraińskiej szlachty. Chociaż szlachta ukraińska była znacznie liczniejsza od polskiej i mogła stać w obronie kultury ukraińskiej, to bardzo ją pociągała polska kultura oraz te przywileje, które równały ją z polską szlachtą. Jednym ze sposobów osiągnięcia celu zjednoczenia kościołów było przyciągnięcie do katolicyzmu wielmoży prawosławnych. U schyłku wieku XVI ostatecznie uformowano platformę przyszłej unii. Głównymi warunkami zjednoczenia kościołów było zachowanie przez kościół unicki obrzędów prawosławnych i uznanie

---

⁵⁴ Lew Usykin, Unia albo raskoń. Artykuł. Źródło: <http://www.polit.ru/analytics/2010/08/26/unia.html>

zwierzchnictwa Papieża. Nowy kościół nie musi wchodzić do składu Polskiego Kościoła Katolickiego, ponieważ jest bezpośrednio podporządkowany stolicy apostołskiej.⁵⁵

Nowy okres historii UKGK, który jest instytucjonalnym początkiem istnienia Kościoła zaczyna się w roku 1596 od Unii Brzeskiej. Synod decyduje przejść pod jurysdykcję Rzymu, zachowując przy tym tradycyjną obrzędowość wschodnią oraz własną etniczno-kulturową tożsamość.⁵⁶ W wyniku Unii Brzeskiej odbył się podział Ukraińskich wyznawców chrześcijaństwa na unitów i prawosławnych.

Po trzech rozbiorach Rzeczypospolitej, UKGK na terytoriach Imperium Rosyjskiego został zlikwidowany. Imperium Austriackie z kolei sprzyjało procesom unijnym, ponieważ UKGK podtrzymywał rozwój kulturowo-edukacyjny na Ukrainie.

Na początku XX wieku rozwój UKGK jest ściśle związany z imieniem metropolity Andrzeja Szeptyckiego, który był zwierzchnikiem UKGK podczas dwóch wojen światowych oraz zmian reżimowych (radzieckich i nazistowskich). Jego praca duszpasterska, obrona praw narodowych i socjalnych społeczeństwa Ukraińskiego oraz działalność charytatywna wzmocniły Kościół i uczyniły z niego wpływową instytucją społeczną na Ukrainie Zachodniej.

Władza Radziecka wobec UKGK zachowywała się tak samo jak i wobec innych kościołów na terytorium Ukrainy Radzieckiej. Duchowni byli prześladowani, kościoły – niszczone. Sobór we Lwowie w roku 1946 pod naciskiem radzieckim rozwiązał UKGK, a w roku 1949 Kościół stał się częścią Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. Duchownych, którzy nie chcieli przejść na prawosławie mordowano oraz wysyłano na Syberię. Formalnie UKGK przestał istnieć, ale nieformalnie kontynuował swoją działalność w podziemiu oraz na emigracji, gdzie udzielał sakramentów oraz nauczał religii. To był największy Kościół podziemny na terytorium Związku Radzieckiego. UKGK wyszedł z podziemia dopiero w roku 1988, kiedy to zarejestrowano pierwsze wspólnoty greko-katolickie na zachodzie Ukrainy. Dużą rolę w odnowieniu UKGK odegrał Papież Jan Paweł II, z którym w 1989 roku spotkał się Gorbaczow. Zaczęło się odrodzenie Kościoła, który stopniowo odzyskiwał główne świątynie, kościoły oraz monastery.

---

⁵⁵ Історія релігії в Україні. Навчальний посібник. За ред. А.М. Колодного і П.Л. Яроцького. – Київ. – «Знання», 1999. S. 148-153.

⁵⁶ Historia UKGK. Oficjalna strona UKGK. Źródło: <http://www.ugcc.org.ua/31.0.html#c232>

1.4. Stan obecny oraz pozycja prawna ukraińskich kościołów prawosławnych

Sytuacja religijna na Ukrainie oraz realizacja prawa wolności sumienia i wyznania uzależnione są od pozycji władz państwowych wobec kościołów oraz stosunków państwo-kościelnych. W państwie wielokonfesyjnym, jakim jest obecnie Ukraina, gdzie nawet najliczniejsza konfesja (prawosławie) reprezentowana jest poprzez kilka struktur organizacyjnych, zależność owa wzrasta nabierając kształtów charakteru decydującego.

Proces stanowienia stosunków państwo-kościelnych na Ukrainie w latach dziewięćdziesiątych był bardzo skomplikowany ze względu na przeformatowanie poradzieckiej przestrzeni kościelno-religijnej, co skutkowało wzrostem napięcia w relacjach międzykonfesyjnych.

Jednocześnie w tym okresie weszła w życie ustawa o wolności sumienia i organizacjach religijnych, Konstytucja Ukrainy ustanowiła prawo wolności sumienia oraz zasadę rozdzielenia Kościoła i Państwa, rozpoczęto restytucję mienia kościelnego, utworzone zostały instytucje umożliwiające stały dialog pomiędzy wspólnotą religijną a Państwem: po stronie Kościoła – Wszechukraińska Rada Kościołów i organizacji religijnych, po stronie Państwa – Państwowy urząd do spraw religii⁵⁷.

Praktyka państwo-konfesyjnego dialogu wywierała pozytywny wpływ na procesy wewnątrz wielokonfesyjnej przestrzeni kościelno-religijnej. Na początku XXI wieku wspomniany dialog nabrał kształtów równowagi, natomiast relacje państwo-kościelne nabyły charakter partnerskiego. Właśnie taki model został zaproponowany przez Wszechukraińską Radę Kościołów i organizacji religijnych w ramach opracowanego w roku 2004 projektu Koncepcji relacji państwo-konfesyjnych.

Jednak ze względu na zmianę władzy w roku 2010 charakter relacji państwo-konfesyjnych istotnie się zmienił. Obecnie większość przedstawicieli wspólnoty religijnej oraz środowiska eksperckiego zwracają uwagę na radykalną zmianę priorytetów ze strony Państwa. Przede wszystkim chodzi o ryzyko zmiany pluralistycznego modelu stosunków państwo-konfesyjnych na model w ramach, którego jeden kościół będzie miał przewagę

---

⁵⁷ Informacyjno-analityczne materiały do okrągłego stołu na temat: „Państwo-konfesyjne stosunki na Ukrainie, oraz ich osobowości i tendencje rozwoju”. 8 lutego 2011 r. Centrum Razumkova. – Kijów. S. 54.

nad innymi w obliczu Państwa. Kwestia niejednakowej postawy obecnych władz wobec różnych kościołów została dodatkowo opisana w rozdziale drugim.

Jak wspomniałam, wyżej z punktu widzenia prawa Ukraińskiego wszystkie kościoły są równymi wobec prawa, ale ta zasada nie likwiduje konfliktów oraz problemów międzykonfesyjnych. Każdy kościół walczy o parafian i parafie oraz pretenduje do zastąpienia pozycji lokalnego kościoła na Ukrainie. I chociaż formalnie na Ukrainie nie ma ani głównej, ani państwowej religii, różni przedstawiciele najwyższego szczebla władzy w różnych czasach deklarowali swoje preferencje religijne i popierali ten czy inny kościół, oczywiście w celu wyłącznie politycznym. Jednym z głównych źródeł sporów pomiędzy kościołami jest prawo do odzyskania mienia, które straciły one w czasach radzieckich. Oczywiście poparcie przedstawicieli władzy daje możliwość kościołom lobbować swoje interesy. Zwykle pytania dotyczące nieruchomości, podatków oraz finansowania kościoły rozwiązują indywidualnie z miejscowymi strukturami oraz poszczególnymi przedstawicielami władzy. Każda organizacja religijna jest subjektem prawa, więc działa i ponosi odpowiedzialność zgodnie z istniejącym prawem i własnym statutem⁵⁸.

Od momentu uzyskania niepodległości w roku 1991 w kwestii kościołów i religii na Ukrainie obowiązują niżej wymienione akty prawa międzynarodowego, w tym Rady Europy:

- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (1948 r.),
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (1966 r.),
- Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (1966 r.),
- Helsiński Akt Końcowy Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (1975 r.),
- Deklaracja Narodów Zjednoczonych o eliminacji wszelkich form nietolerancji i dyskryminacji z powodu religii i przekonań (1981 r.),
- Europejska Konwencja Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (1950 r.),
- Konwencja o Prawach Dziecka (1989 r.),
- Europejska Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (1950 r.),
- Europejska Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych (1995 r.),
- Dokument podsumowujący Wiedeńską Konferencję 1986 roku państw członkowskich Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OSCE).

---

⁵⁸ Ustawa nr 987-12 o wolności sumienia i organizacjach religijnych z dnia 23.04.1991. Oficjalna strona Rady Najwyższej Ukrainy. Źródło: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=987-12>

Wyżej wymienione dokumenty znalazły odzwierciedlenie w ukraińskich lokalnych aktach prawnych.

Dzisiaj na świecie istnieją różne formy relacji pomiędzy państwem a Kościołem. W czasach radzieckich Kościół był oddzielony od Państwa, chociaż wiadomo, że Państwo ciągle ingerowało w sprawy wewnętrzne Kościoła, ograniczając jego przestrzeń działalności, a Kościół zajmował pozycję marginalną. Po odzyskaniu niepodległości model kościelno-państwowych stosunków na Ukrainie jest zupełnie inny. Państwo i Kościół są równoprawnymi subiektami kościelno-państwowych stosunków, każdy działa w zakresie swoich kompetencji, wspierając się nawzajem. Organizacje religijne działają w ramach prawnych Państwa, które nie powinno ingerować w sprawy Kościoła.

Polityka Ukrainy w sprawach religijno-kościelnych jest zbiorem właściwych aktów normatywno-prawnych oraz zasad politycznych, kadrowych, komunikatywnych i administracyjnych, uznawanych przez różne szczeble władzy w celu zabezpieczenia obywatelom Ukrainy prawa konstytucyjnego do wolności sumienia i wyznania. Polityka państwowa w sferze kościelno-konfesyjnej jest sprawowana przez kilka centralnych ośrodków władzy, a zwłaszcza przez Sekretariat Prezydenta Ukrainy, Radę Ministrów Ukrainy, Rade Najwyższą Ukrainy.

Państwo normuje swoje stosunki z organizacjami religijnymi przede wszystkim w oparciu o Konstytucję Ukrainy (artykuł 35) i ustawę o wolności sumienia oraz organizacjach religijnych,⁵⁹ które wyznaczają treść i charakter stosunków pomiędzy Kościołem a Państwem, opisują socjalno-polityczne oraz organizacyjne pytania współdziałania Państwa z organizacjami religijnymi, oraz ich działalność gospodarską, charytatywną i kulturowo-edukacyjną. Polityka Państwa wobec religii jest odzwierciedlona również w innych aktach prawnych, jakie regulują działalność Kościołów w sferze ochrony zdrowia, rodziny, etc.

Według wspomnianych powyżej ustaw polityka państwa w sferze kościelno-religijnej bazuje na takich zasadach jak:

- Ukraina jest państwem świeckim, gdzie Kościół funkcjonuje oddzielnie od Państwa;

---

⁵⁹Konstytucja Ukrainy. Ustawa nr 254к/96-ВР z dnia 28.06.1996. Art. 35. Źródło: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>. Ustawa nr 987-12 o wolności sumienia i organizacjach religijnych z dnia 23.04.1991. Oficjalna strona Rady Najwyższej. Źródło: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=987-12>

- każdy człowiek ma prawo do swobody sumienia oraz wyboru stosunku do religii, wszystkie konfesje Ukrainy mają równe prawa;
- każdy człowiek ma prawo wyznawać dowolną religię w języku ojczystym we właściwy sposób i według obranego obrządku, jeśli to nie łamie prawa Ukraińskiego;
- Państwo nie wtrąca się w działalność organizacji religijnych, sprawowaną w ramach prawa;
- Kościół jest poza polityką, chociaż duchowni i wierzący mają prawo brać udział w życiu politycznym jak wszyscy obywatele;
- wszyscy wierni są równi wobec prawa i mają prawo do obrony swoich interesów;
- Państwo wyznaje i gwarantuje prawa wspólnot etniczno-konfesyjnych oraz mniejszości konfesyjnych.

Chciałabym zwrócić uwagę na rozdział III ustawy o wolności sumienia i organizacjach religijnych⁶⁰, gdzie są opisane prawa organizacji religijnych dotyczące posiadania nieruchomości, własności oraz prowadzenia działalności gospodarczej:

- organizacje religijne mają prawo korzystać z nieruchomości i majątku zgodnie z umowami zawartymi pomiędzy organizacją a Państwem, organizacjami publicznymi oraz obywatelami;
- nieruchomości, które są własnością Państwa, mogą być przekazane zgromadzeniom religijnym bezpłatnie decyzją władz wojewódzkich oraz miejskich (Kijów, Sewastopol);
- organizacje religijne mają prawo do posiadania własności, jaka była stworzona za własny rachunek, kupiona, ofiarowana przez obywateli oraz przekazana przez Państwo;
- organizacje religijne mogą posiadać majątek za granicami Ukrainy oraz zwracać się o ofiarę materialną i otrzymywać ją;
- ofiary materialne i majątkowe oraz inne dochody organizacji religijnych nie są opodatkowane;

---

⁶⁰Ustawa nr 987-12 o wolności sumienia i organizacjach religijnych z dnia 23.04.1991, Rozdział III. Oficjalna strona Rady Najwyższej. Źródło: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=987-12>

- Organizacje religijne mogą prowadzić działalność gospodarczą zgodnie z prawem oraz własnym statutem.

Głównymi priorytetami polityki Państwa wobec religii i Kościoła są:

- zabezpieczenie pozycji konstytucyjnej o oddzieleniu Kościoła od Państwa, a szkoły od Kościoła, równouprawnienia wszystkich religii oficjalnie działających na terytorium Ukrainy oraz prawa obywateli do wolności sumienia;
- sprzyjanie organizacjom religijnym w wykonywaniu ich zadań statutowych, uczestnictwo Kościoła w działalności, mającej znaczenie socjalne, sprzyjające wzmocnieniu moralności społeczeństwa oraz rozwojowi działalności charytatywnej;
- pokonanie destabilizacyjnego wpływu Kościoła na społeczeństwo;
- zapobieganie próbom wykorzystywania religijnych struktur przez partie polityczne, ruchy oraz stowarzyszenia polityczne podczas kampanii wyborczych;
- sprzyjanie rozwojowi religijnej etniczności narodowości lokalnych oraz mniejszości narodowych, ich stosunków z jednowiercami za granicą;
- sprzyjanie utworzeniu warunków dla stabilizacji sytuacji religijnej oraz podtrzymanie pokoju obywatelskiego i porozumienia w społeczeństwie.

Realizacja priorytetów państwowych Ukrainy w sferze życia kościelnego zakłada utworzenie mechanizmów zabezpieczających odpowiednie zmiany w ośrodkach religijnych oraz korygowanie działalności organów wykonawczej władzy samorządowej odpowiednio do aktualnych potrzeb. W Radzie Najwyższej oraz w radach samorządowych działają zgromadzenia deputowanych do spraw duchowości oraz kultury, odpowiadające za problemy stosunków między Państwem a Kościołem i gwarantowanie wolności wyznania. Do grudnia 2010 roku formowaniem i realizacją polityki państwowej w sferze życia kościelnego zajmował się Komitet Państwowy Ukrainy w sprawach narodowości i religii oraz jego struktury lokalne. W roku 2001 ówczesny prezydent Ukrainy Leonid Kuczma podpisał ustawę o założeniu Komitetu Państwowego Ukrainy do spraw narodowości i migracji, który później został Komitetem Państwowym Ukrainy w sprawach narodowości i religii. W grudniu 2010 prezydent Ukrainy Wiktor Janukowycz zlikwidował Komitet⁶¹. Rozporządzeniem nr 388/2011 od 6 kwietnia 2011 roku prezydent Ukrainy Wiktor Janukowycz wyznaczył

---

⁶¹ Rozporządzenie Prezydenta Ukrainy nr 1085/2010 z dnia 9.12.2010 dot. optymalizacji systemu organów centralnych władzy wykonawczej. Źródło: <http://www.president.gov.ua/documents/12584.html>

Ministerstwo Kultury Ukrainy odpowiedzialnym organem za politykę państwową Ukrainy w sprawach religijnych⁶².

O charakterze relacji państwowo-kościelnych oraz o stosunku władzy do kościołów oraz organizacji religijnych na Ukrainie można mówić ze względu na:

- stan oraz tendencje rozwoju dialogu i współpracy pomiędzy Państwem a kościołami;
- ustawowe zabezpieczenie oraz dotrzymanie prawa wolności sumienia oraz działalności organizacji religijnych;
- udział Kościoła w wydarzeniach państwowych na poziomie narodowym z jednej strony i uczęszczania przedstawicieli najwyższego szczebla władzy do kościołów podczas dużych świąt religijnych – z drugiej;
- dane badań socjologicznych na temat przestrzegania prawa wolności sumienia oraz stosunku władzy do kościołów.

Obecnie na Ukrainie istnieje kilka struktur, stworzonych dla dialogu i współpracy państwowo-konfesyjnej oraz międzykonfesyjnej⁶³.

Od roku 1996 funkcjonuje Wszechukraińska Rada Kościołów i organizacji religijnych, w skład, której wchodzi przedstawiciele głównych konfesji religijnych na Ukrainie (zwierzchnicy UKP PM, UKP PK, UAKP, UKGK). Rada działa jako przedstawicielski organ międzykonfesyjny, który ma na celu jednoczenie sił kościołów i organizacji religijnych dla odrodzenia duchowego Ukrainy, koordynacji dialogu pomiędzy kościołami na Ukrainie i za granicą, uczestnictwa w opracowaniu projektów aktów normatywnych w sprawach stosunków państwowo-konfesyjnych. Rada działa zgodnie z zasadą równości niezależnie od organów władzy państwowej na Ukrainie, partii politycznych oraz innych stowarzyszeń społecznych. Rada nie angażuje się w sprawy wewnętrzne organizacji religijnych i obywatelskich, kierując się Konstytucją Ukrainy, ustawą o wolności sumienia i organizacjach religijnych oraz innymi aktami prawnymi, własnym statutem, aktami międzynarodowymi dotyczącymi organizacji religijnych.⁶⁴

---

⁶² Rozporządzenie Prezydenta Ukrainy nr 388/2011 z dnia 6.04.2011 o Ministerstwie kultury Ukrainy. Oficjalna strona Rady Najwyższej Ukrainy. Źródło: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=388%2F2011>

⁶³ Informacyjno-analityczne materiały do okrągłego stołu na temat: „Państwowo-konfesyjne stosunki na Ukrainie, oraz ich osobowości i tendencje rozwoju”. 8 lutego 2011 r. Centrum Razumkova. – Kijów. S. 55.

⁶⁴ Strona internetowa Wszechukraińskiej Rady Kościołów i organizacji religijnych. Źródło: http://vrciro.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=12&Itemid=1

Wszekukraińska Rada Kościołów i organizacji religijnych jest największym i najaktywniejszym organem międzykonfesyjnym, ale na Ukrainie działa jeszcze kilka struktur chrześcijańskich, wśród nich Ukraińska Rada Międzykościelna (od roku 2003), Narada przedstawicieli kościołów chrześcijańskich (od 2003 roku) oraz Rada ewangelickich kościołów protestanckich (od 2005 roku). Wszystkie te struktury są doradczymi organami międzykonfesyjnymi i mają na celu obronę interesów kościołów chrześcijańskich oraz rozpowszechnienie chrześcijaństwa na terytorium Ukrainy. W roku 2009 została stworzona Rada przedstawicieli ośrodków duchownych i centrum muzułmańskich Ukrainy przy Komitecie Państwowym w sprawach narodowości i religii⁶⁵.

Dla ułatwienia dialogu i współpracy pomiędzy Państwem a Kościołem zostały utworzone specjalne struktury przy odpowiednich ministerstwach i organach władzy państwowej Ukrainy. Wśród nich znajdują się Rada obywatelska przy Ministerstwie Edukacji i Nauki Ukrainy do spraw współpracy z kościołami oraz organizacjami religijnymi, Rada obywatelska przy Ministerstwie Ochrony Zdrowia do spraw współpracy z Wszekukraińską Radą Kościołów i Organizacji Religijnych, Rada naukowo-konsultatywna do spraw religii oraz narodowości, Rada do spraw opieki duszpasterskiej przy Ministerstwie Obrony Narodowej Ukrainy⁶⁶.

Zaczynając od roku 1996 na Ukrainie cały czas działa Okrągły stół „Religia i władza na Ukrainie: problemy stosunków wzajemnych”, gdzie uczestniczą wszystkie największe kościoły chrześcijańskie. Uczestnicy Okrągłego stołu inicjowali projekt Memorandum konfesji chrześcijańskich Ukrainy o niestosowaniu działań siłowych w stosunkach międzykonfesyjnych, który został podpisany przez zwierzchników kościołów i organizacji religijnych oraz ówczesnego Prezydenta Ukrainy Leonida Kuczmy w 1997 roku, oraz projekt Koncepcji stosunków państwowo-konfesyjnych na Ukrainie. Koncepcja ta jest dla Państwa i Kościoła główną platformą teoretyczno-praktyczną ich wzajemnej działalności i stosunków i proponuje następną formułę polityki państwowej i kościelnej: Państwo gwarantuje wolność wyznania i działalności Kościoła, popiera jej socjalno-ważne projekty, sprzyja rozwojowi sieci religijnej oraz zadowoleniu potrzeb religijnych obywateli, a Kościół z kolei pełni swoją

---

⁶⁵ Informacyjno-analityczne materiały do okrągłego stołu na temat: „Państwowo-konfesyjne stosunki na Ukrainie, oraz ich osobowości i tendencje rozwoju”. 8 luty 2011 r. Centrum Razumkova. – Kijów. S. 55.

⁶⁶ Tam że. S. 55.

funkcję duchowną i socjalną oraz pomaga Państwu w rozwiązywaniu aktualnych problemów życia społecznego⁶⁷.

Formowanie wyznaniowej tolerancji oraz stanowienie wolności sumienia i wyznania jest jednym z priorytetów Wydziału Religioznawstwa Narodowej Akademii Nauk Ukrainy oraz Centrum Informacji Religijnej i Wolności Ukraińskiego Stowarzyszenia Religioznawców. Wspomniane instytucje co roku organizują około dziesięciu konferencji naukowych do udziału, w których zachęcają przedstawicieli wszystkich obecnych konfesji religijnych. Oprócz tego, instytucje informują społeczeństwo na temat życia i działalności ukraińskich konfesji religijnych poprzez czasopismo „Panorama religijna” oraz coroczne wydanie „Wolność religijna”.

Wolność religii jest wolnością wyboru religii oraz odprawiania kultu, więc wolność religii oznacza wolność wyboru pewnego światopoglądu religijnego oraz publiczne wyznawanie religii. Wolność Kościoła jest rodzajem wolności społecznej i wyraża się w prawie do tworzenia organizacji religijnych oraz ich zjednoczenia, wolności organizacji i zarządzania wewnątrzkościelnego, wolności działalności gospodarskiej oraz finansowej, równości w stosunkach prawnych wszystkich wspólnot religijnych. Oddzielenie Kościoła od Państwa, zabezpieczenie równości wszystkich religii, równych praw wszystkich obywateli, wolności wyboru oraz samorealizacji w sferze duchownej jest główną zasadą wolności sumienia. Wolność Kościoła jest możliwa wyłącznie pod warunkiem rozdzielenia Kościoła i Państwa, gdy Państwo nie angażuje się w sprawy religijne, a Kościół zapewnia potrzeby duchowne społeczności wierzących, ale w praktyce ta zasada nie do końca jest realizowana na Ukrainie.

Według raportu Freedom House 2013 prawa organizacji religijnych zgodnie z Konstytucją oraz ustawą o wolności sumienia i organizacji religijnych są w sumie przestrzegane, chociaż istnieją pewne problemy, między innymi, że prezydent Ukrainy Janukowycz publicznie asocjuje siebie z jednym z rywalizujących kościołów UKP PM oraz pojawiły się oznaki antysemityzmu w kampaniach politycznych w roku 2012⁶⁸.

---

⁶⁷ Informacyjno-analityczne materiały do okrągłego stołu na temat: „Państwowo-konfesyjne stosunki na Ukrainie, oraz ich osobowości i tendencje rozwoju”. 8 luty 2011 r. Centrum Razumkova. – Kijów. S. 64-68.

⁶⁸Raport Freedom House „Wolność na świecie w 2013 roku”, Ukraina. Źródło: www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2013/ukraine

Eksperti ukraińscy przewidują, że preferencje, jakie obecne władze na czele z prezydentem Janukowyczem nadają jednemu z kościołów (UKP PM), mogą spowodować naruszenie bilansu międzykonfesyjnego oraz zrodzić obawy dotyczące pojawienia się „religii państwowej”. A to z kolei może spowodować polaryzację środowiska prawosławnego.

Organy, które realizują politykę państwową w sprawach religijnych czasami nie mogą dojść do porozumienia, co skutkuje tym, że polityka państwowa w sprawach religijnych określa się nie interesem Państwa, a dążeniem do pozbawienia wpływu politycznych konkurentów, co z kolei przeszkadza konsolidacji Ukraińców. Polityzacja ośrodka religijnego na Ukrainie staje się atrybutem życia społeczno-politycznego, co z czasem może spowodować przetworzenie konfesji w struktury marginalne, które będą się zajmowały nie tyle sprawami religijnymi, ile interesami poszczególnych partii oraz zgromadzeń politycznych. Ani subiekty życia konfesyjnego, ani struktury władzy, ani zjednoczenia polityczne oraz poszczególni politycy i duchowni nie dotrzymują zasady oddzielenia Kościoła od Państwa oraz wolności sumienia.

1.5. Podsumowanie

Jak pokazuje historia, Kościół i władzy świeckie zawsze współdziałały między sobą jak na Ukrainie tak i w wielu innych państwach świata. Największe zmiany w życiu religijnym na Ukrainie były spowodowane motywami politycznym. Decyzja Włodzimierza Wielkiego, aby ochrzcić Ruś zgodnie z obrządkiem bizantyjskim, również miała podłoże polityczne. Pojawienie się chrześcijaństwa w życiu społeczno-politycznym zbiega się w czasie z procesami formowania państwa na ziemiach wokół Kijowa. Chrześcijaństwo jako zjawisko społeczne na terytorium państwa Kijowskiego jest powiązane z działalnością najaktywniejszych elementów życia politycznego i gospodarskiego: struktur władzy, drużyny książęcej oraz kupców. Proces negocjacji z Bizancjum oraz rozpowszechnienie chrześcijaństwa zrobiły Ruś Kijowską sojusznikiem Bizancjum. Dzięki chrześcijaństwu Ruś stawała się równoprawnym partnerem w dialogu politycznym z Europą, dostawała wsparcie w działalności na rzecz wzmocnienia jedności Państwa, zachowania niezależności i

suwerenności. Władza książęca otrzymała w obliczu Kościoła mocną podporę swego istnienia oraz nową instytucję państwową.⁶⁹

Historia prawosławia na terytorium Ukrainy pokazuje, że ze względu na różne czynniki wewnętrzne oraz zewnętrzne, a mianowicie historyczne, polityczne, kulturalne oraz etniczne, prawosławie na Ukrainie jest wyraźnie podzielone. Istnieje wiele różnych konfesji prawosławnych, a główne z nich zostały opisane w obecnym rozdziale. Państwo ukraińskie nie jest jednolitym religijnie i wyznaniowo i chociaż zdecydowana większość wierzących Ukrainy jest chrześcijanami, to podziały wewnętrzne wpływają na formowanie tożsamości Ukraińców.

Prawo Ukraińskie przywodzi równe prawa dla wszystkich organizacji religijnych na Ukrainie. Państwo jest oddzielone od Kościoła, a Kościół od spraw świeckich. Pomimo tego, że jest to główna zasada stosunków między Państwem a Kościołem, nie jest ona do końca przestrzegana ani przez państwo, ani przez kościoły. Państwo w osobie polityków potrzebuje wsparcia ze strony kościołów dla uzyskania elektoratu, kościoły potrzebują wsparcia polityków dla odzyskania mienia oraz przyciągania parafian.

Jak pisze Irena Borowik: „Stosunki między rządem, partiami politycznymi i Cerkwią, zgodnie z koncepcjami teologicznymi, mają być oparte na zasadzie „symfonii” rozumianej jako harmonia działań rządu i Cerkwi, a faktycznie często oznaczającej podporządkowanie władz religijnych władzom świeckim. Jak twierdzi Władimir Mackiewicz, owo, z naukowego punktu widzenia problematyczne, „współgranie” ułatwia zakorzeniona na Wschodzie, tak w prawosławiu, jak i w ideologii komunistycznej, idea kolektywizmu i przedkładania kolektywu nad jednostkę.”⁷⁰ I chociaż termin ten sięga jeszcze czasów imperium Bizantyjskiego, o tej symfonii często mówi Patriarcha Cyryl, Putin i Miedwiediew⁷¹, taka symfonia jest formą stosunków religijno-państwowych w Rosji, i jest częściowo obecna na Ukrainie.

⁶⁹ Православ'я: Український вимір. Саух П.Ю. та ін. – Київ: Кондор. – 2004. – S. 57-66.

⁷⁰ Irena Borowik. Odbudowywanie pamięci. Przemiany religijne w Środkowo-Wschodniej Europie po upadku komunizmu. Kraków 2000. S. 126.

⁷¹ Na przykład pod czas intronizacji Patriarchy Cyryła w 2009 roku, gdzie był obecny ówczesny Prezydent Federacji Rosyjskiej Miedwiediew. Lokalny Sobór 2009. Strona oficjalna Patriarchatu Moskiewskiego. Źródło: <http://www.patriarchia.ru/db/text/548365.html>

Rozdział 2. Kościoły Prawosławne a polityka ukraińska

2.1 Wprowadzenie

Po ogłoszeniu niepodległości na Ukrainie stary system instytucji został zniszczony, a nowy tylko zaczął się kształtować. Gospodarka okazała się być w stanie stagnacji, w polityce brakowało skutecznej władzy wykonawczej, związki zawodowe działały nieefektywnie, partiom politycznym brakowało nowych elit. Większość społeczeństwa ukraińskiego była sfrustrowana, odczuwała załamanie i lęk przed przyszłością. To, co do tej pory zapełniało państwo (praca, dobra materialne) stawało się teraz osobistym problemem każdego obywatela. Ludzie zaczęli szukać, czym zastąpić próżnię ideologiczną i większość odnalazła zaspokojenie swoich potrzeb w Kościele. W takich okolicznościach ze względu na brak rozbudowanego systemu instytucjonalnego Kościoł zaczyna odgrywać istotną rolę w życiu społeczno-politycznym Ukraińców. To właśnie społeczeństwo inicjuje konieczność obecności Kościoła w sferach niezwiązanych z życiem duchownym. Ukraiński kościół prawosławny nie tylko powraca w życie społeczno-polityczne, ale również zaczyna aktywnie w nim uczestniczyć, wchodząc do struktur społecznych. Kościół pomaga kształtować system polityczny na Ukrainie, co przede wszystkim przejawia się w udziale przedstawicieli kościołów w wyborach. Jak pisze Irena Borowik: „... Kościoły, pamiętające czasy przed rewolucji, w niektórych przypadkach – tak jak w Polsce, słusznie przekonane o zasłużonym udziale w pokonaniu starego systemu lub – jak w Rosji czy na Ukrainie, w pierwszej fazie transformacji zdecydowanie kojarzone z demokracją – zwracają ku polityce i władzom politycznym jako siłom, które mogą pomóc w rekonstrukcji stanu posiadania i odzyskaniu utraconych wpływów. Jest to sytuacja sprzyjająca religijno-politycznym sojuszom, używaniu religijnej retoryki w politycznej argumentacji oraz politycznym aspiracjom instytucji religijnych.”⁷²

Celem niniejszego rozdziału jest analiza stosunków kościelno-politycznych na Ukrainie, opisanie działalności kościołów w procesach politycznych oraz zaangażowania polityków w sprawy kościelne.

---

⁷² Irena Borowik. Odbudowywanie pamięci. Przemiany religijne w Środkowo-Wschodniej Europie po upadku komunizmu. Kraków 2000. S. 124.

2.2 Kościół a władza prezydencka

Wiadomo, że według Konstytucji Ukrainy Kościół jest oddzielony od Państwa⁷³. Ukraińcy żyją w społeczeństwie sekularyzowanym, gdzie Kościół w osobie duchownych nie powinien uczestniczyć w procesach politycznych Państwa, a Państwo nie powinno ingerować w sprawy zarządzania parafiami oraz instytucjami kościelnymi. Jednak na Ukrainie ten status quo zostaje regularnie naruszony tak ze strony Państwa, jak i ze strony Kościoła. Państwo ingerowało w sprawy kościelne w mniejszym lub większym stopniu przez prawie dwadzieścia lat niepodległości Ukrainy. Wszyscy prezydenci Ukrainy włącznie z obecnym prezydentem Wiktorem Janukowyczem popierali ten czy inny kościół prawosławny.

Kwestia kościoła na Ukrainie niepodległej zawsze była kwestią polityczną. Po upadku Związku Radzieckiego Ukraina odziedziczyła jedyny na ten czas istniejący ukraiński kościół prawosławny w składzie RKP, który później otrzymał nieoficjalną nazwę Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Moskiewskiego. Utworzenie Ukraińskiego Kościoła prawosławnego Patriarchatu Kijowskiego towarzyszyło stanowieniu niepodległego Państwa Ukraińskiego. Pierwszy prezydent Ukrainy Leonid Krawczuk poparł utworzenie niezależnego Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego i wykorzystał go w swojej polityce oddzielenia od Moskwy. On dawał zgodę władzom samorządów na przekazanie kościołów Patriarchatu Moskiewskiego Patriarchatowi Kijowskiemu. Tak w latach 1992-1993 Patriarchat Kijowski otrzymał około 300 kościołów. Leonid Kuczma i Wiktor Juszczenko promowali ideę samodzielnego lokalnego Kościoła Ukraińskiego niezależnego od Moskwy. Obaj prezydenci dążyli do pojednania wszystkich Kościołów Prawosławnych na Ukrainie w jeden samodzielny lokalny Kościół Prawosławny. Leonid Kuczma i w większym stopniu Wiktor Juszczenko lobbowali interesy Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Kijowskiego, co powodowało, że przy otwarciu nowych parafii Patriarchat Kijowski otrzymywał przewagę. Wiktor Janukowycz publicznie deklaruje swoją przynależność do Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Moskiewskiego i uważa go za jedyny legalny Kościół Prawosławny na Ukrainie oraz wyznaje zwierzchnictwo Moskwy, regularnie

---

⁷³ Konstytucja Ukrainy. Ustawa nr 254κ/96-βρ z dnia 28.06.1996. Artykuł 35. Źródło: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>.

gości Patriarchę RKP Cyryla na Ukrainie oraz odwiedza go w Rosji, gdy przebywa z wizytami oficjalnymi.

Każdy prezydent Ukrainy uważał za konieczne deklarować swoje poglądy religijne, nawiązywać kontakty z poszczególnymi przedstawicielami Kościołów oraz prowadzić działalność na rzecz Kościołów Prawosławnych. W roku 2006 Centrum Analityczne Razumkova, które zajmuje się badaniem polityki państwowej w różnych sferach, przeprowadził badanie na temat stopnia zaufania społeczeństwa ukraińskiego do przedstawicieli różnych zawodów⁷⁴. Okazało się, że drugim najmniej zaufanym zawodem na Ukrainie jest zawód polityka. Tylko 1,9% respondentów powiedziało, że całkowicie ufają politykom. Dla ciekawości dodam, że gorszy wynik otrzymali tylko przedstawiciele „najstarszego zawodu świata”, którym zaufało 1,7% respondentów. Jednocześnie badanie pokazało, że największym zaufaniem wśród Ukraińców cieszą się duchowni. Im zaufało 26,6% respondentów. Główną, więc przyczyną zaangażowania Ukraińskich polityków w sferę religijną jest potrzeba podstawowej akceptacji społecznej. Brak zaufania obywateli starają się oni rekompensować poparciem lub przynależnością do tego czy innego Kościoła. Oprócz tego politycy mogą się spodziewać, że własne przekonania przy wyborze konfesji oraz sam fakt, że polityk jest człowiekiem wierzącym pozytywnie wpłynie na jego wizerunek polityczny, co z kolei pomoże odzyskać poparcie pewnych grup społecznych. I brak zaufania politykom i dążenie władz do odzyskania poparcia Kościołów dla swojej działalności są typowymi dla wszystkich państw byłego Związku Radzieckiego.

Irena Borowik pisze: „Nowe władze i elity polityczne, dysponując ograniczoną akceptacją społeczną – czy to dla „terapii szokowej” w Polsce, czy dla pozorowania transformacji gospodarki w Europie Wschodniej – zwracają się ku religii i sojuszm z Kościołami, jako instytucjami mogącymi uprawomocnić ich mandat do działania. Przy czym – jak pokazują to badania – elity owe tylko w części są nowe, bowiem wymiana elit idzie w parze z ich reprodukcją, a czasami nawet rekrutacją ze starych elit, w tym partyjnych.”⁷⁵

Wiadomo, że po uzyskaniu niepodległości w roku 1991 ukraińską elitę polityczną w większości stanowili byli członkowie partii komunistycznej, z których wielu (jeśli nie

---

⁷⁴ Centrum Razumkova. Badanie socjologiczne: Na ile Pan/Pani ufa przedstawicielom następujących zawodów? Źródło: http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=254

⁷⁵ Irena Borowik. Odbudowywanie pamięci. Przemiany religijne w Środkowo-Wschodniej Europie po upadku komunizmu. Kraków 2000. S. 123.

wszyscy) wcześniej zadeklarowali się jako ateści. Po zerwaniu z partią komunistyczną większość polityków zwróciła się ku religii i zaczęła aktywnie publicznie uczestniczyć w życiu religijnym. Ci przedstawiciele elity politycznej, którzy nie byli w partii komunistycznej też zwracają do kościołów po wsparcie, akcentując swoją przynależność do tej czy innej konfesji.

„Partie komunistyczne i ich przywódcy nie tylko zrezygnowali z antyreligijnej retoryki. – pisze Irena Borowik, - Ale nawet wskazują, że prześladowania religijne w przeszłości były czymś w rodzaju „wypadku przy pracy”, historyczną koniecznością, spowodowaną nieszczęśliwym układem okoliczności, a nie czymś, co z istoty jest wpisane w program polityczny komunizmu... Z kolei partie nacjonalistyczne i prawicowe na Ukrainie optują w swoich orientacjach na współpracy z Kościołem greko-katolickim oraz Cerkwią Prawosławną Kijowskiego Patriarchatu, które w opozycji do Cerkwi pozostającej pod jurysdykcją Moskwy, podkreślają związek religii z odrodzeniem narodowym, językiem ukraińskim i niezależnością polityczną zarówno od Moskwy, jak i od Rzymu.”⁷⁶

Zaangażowanie polityków w życie religijne jest oczywiste przede wszystkim podczas wyborów, gdy każdy pretendent dąży do uzyskania jak największej ilości głosów. Czynniki religijny w połączeniu z innymi czynnikami ideowo-politycznymi, językowo-kulturalnymi oraz etniczno-narodowymi osobliwościami i preferencjami obywateli zawsze stanowił istotny aspekt wszystkich kampanii wyborczych na niepodległej Ukrainie, zaczynając od roku 1994. Wtedy osoba ówczesnego prezydenta Leonida Krawczuka niewątpliwie kojarzyła się z UKP PK, który został utworzony przy jego wsparciu, gdyż jego rywal Leonid Kuczma cieszył się poparciem UKP PM, spekulując hasłami „ukraińsko-rosyjskiego braterstwa” oraz obrony praw „rosyjskojęzycznych obywateli” Ukrainy. Wybory prezydenckie oraz parlamentarne w roku 1999 zostały odznaczone nieoczekiwanym przejawem religijności u lidera Partii Komunistycznej Piotra Symonenki, który dążąc do uzyskania sympatii UKP PM napisał artykuł „Komuniści o Kościele i jego roli w życiu współczesnej Ukrainy”. Wskazał w nim na wspólne ideologiczne podstawy komunizmu i prawosławia oraz na zagrożenie ze strony katolickiego Zachodu. Według Symonenki tylko Komunistyczna Partia Ukrainy „w przeciwieństwie do innych pseudo-patriotów o charakterze nacjonalistycznym” broni pozycji

---

⁷⁶ Irena Borowik. Odbudowywanie pamięci. Przemiany religijne w Środkowo-Wschodniej Europie po upadku komunizmu. Kraków 2000. S. 129.

„prawosławia kanonicznego” (to znaczy Patriarchatu Moskiewskiego), które ma zachować tożsamość Ukraińców, co polega na „zjednoczeniu z państwami braterskimi – Białorusią i Rosją”⁷⁷.

Wszystkie bez wyjątku kampanie wyborcze na Ukrainie charakteryzują się mobilizacją aktywności przedstawicieli władzy w sferze religijnej, co przeważnie polega na ich dążeniu do zadbania o dobra duchowe obywateli, obiecując ulgi finansowe oraz podatkowe dla instytucji kościelnych, wydając rozporządzenia o zwrocie mienia kościelnego, nacjonalizowanego w czasach radzieckich, rozdając nagrody państwowe przedstawicielom kościołów, demonstrując tolerancję religijną oraz pokazując się publicznie wśród wierzących na różnych wydarzeniach religijnych, finansując odbudowę kościołów, synagog, meczetów, etc.

Leonid Krawczuk obejmował stanowisko Prezydenta Ukrainy od roku 1991 do 1994. Deklaruje się jako wierny Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Kijowskiego. W latach siedemdziesiątych Krawczuk pracował w Departamencie agitacji i propagandy, a później został szefem Departamentu do spraw ideologii, był II sekretarzem Komitetu Centralnego Partii Komunistycznej Ukrainy. W roku 1982, jako szef Departamentu agitacji i propagandy, zwrócił się do Komitetu Centralnego z prośbą o wyeliminowanie jakichkolwiek przejawów działalności UKGK na terytorium Ukrainy. Od 1990 do 1991 był przewodniczącym Rady Najwyższej. W 1991 opuścił Partię Komunistyczną, wziął udział i wygrał wybory prezydenckie⁷⁸. Zajmując pozycję narodową przy deklaracji niepodległości oraz posiadając aktualną władzę, Krawczuk zdobył poparcie społeczeństwa tak o poglądach nacjonalistycznych, jak i socjalistycznych.

Krawczuk słynie przede wszystkim ze swych relacji z UKP PK i jego przewodniczącym Filaretem, ponieważ Krawczuk był jednym z inicjatorów utworzenia niepodległego kościoła prawosławnego. Zaangażowanie Krawczuka w sprawy kościelne zaczęło się, kiedy w roku 1991 Metropolita Filaret zwrócił się do władz ukraińskich o wsparcie w sprawie stworzenia samodzielnego Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego niezależnego od RKP. Krawczuk, odwołując się do statusu niepodległego państwa, pogodził

---

⁷⁷Oleg Turij. Kościół a wybory: Lekcje z 2004 roku. Źródło: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/33861/

⁷⁸Strona oficyna Prezydenta Ukrainy. Historia. Źródło: http://www.president.gov.ua/content/history_kravchuk.html

się, że UKP musi mieć autokefalię⁷⁹. Przeciwnicy UKP PK mówią o wcześniejszych relacjach Krawczuka z Filaretem, odwołując się do faktu, że jeszcze w roku 1991 Filaret przed wyborami prezydenckimi utworzył Fundację dla poparcia Krawczuka, którą finansował z kościelnych pieniędzy, ale Fundacja została szybko zlikwidowana wywołując skandal polityczny⁸⁰.

Filaret został odsunięty ze stanowiska przewodniczącego UKP podczas Soboru UKP w Charkowie, jednak Rada Najwyższa Ukrainy oraz Rząd nie uznały postanowienie tego soboru za prawomocne, ponieważ nie odpowiadały one statutowi UKP. Kiedy w 1992 roku na Ukraińskim Soborze Prawosławnym Filaret postanowił utworzyć niepodległy UKP PK, który zjednoczył UAKP oraz część UKP PM, Krawczuk poparł go, a później pomógł UKP PK odzyskać część majątku, który znajdował się w użytku UKP⁸¹. Wśród majątku znajdował się jeden z głównych kościołów UKP – Sobór pod wezwaniem Św. Włodzimierza w Kijowie.

Po zarejestrowaniu UKP PK w lipcu 1992 Filaret starał się wynegocjować u Konstantynopola autokefalię dla nowego kościoła. W tym samym czasie na zaproszenie Patriarchy Bartłomieja Filaret odwiedził Konstantynopol, gdzie przedstawił argumenty na rzecz autokefalii UKP PK. Wśród nich był list od Prezydenta Ukrainy Leonida Krawczuka, w którym znalazły się argumenty dotyczące konieczności pojawienia się własnego kościoła autokefalicznego, niezależnego od Patriarchatu Moskiewskiego⁸².

Od tej pory Krawczuk regularnie pojawiał się z Filaretem publicznie, uczestniczył w mszach świętych oraz różnych wydarzeniach, wymagających obecności osób duchownych (na przykład otwarciach szkół).

Do dziś Krawczuk podtrzymuje dobre stosunki z UKP PK i osobiście z Filaretem. Ta symfonia stosunków kościoła z władzą najwyższą była wykorzystana tak przez Krawczuka, jak i przez Filareta, ponieważ Krawczuk otrzymywał wsparcie społeczeństwa, zwłaszcza o poglądach nacjonalistycznych, a Filaret mógł dalej odzyskiwać mienie i parafie UKP razem z wiernymi.

Podczas kampanii wyborczej w 1994 roku Leonid Krawczuk aktywnie wykorzystywał władzę prezydencką dla zdobycia wsparcia ze strony kościołów, a w konsekwencji

---

⁷⁹ Historia UKP PK. Źródło: http://risu.org.ua/ua/index/reference/major_religions/45457/.

⁸⁰ Krótka historia rozkula. Źródło: <http://pravoslavje.org.ua/articles/book/book.html>

⁸¹ Historia UKP PK. Źródło: http://risu.org.ua/ua/index/reference/major_religions/45457/

⁸² Historia Patriarchatu Kijowskiego. Źródło: <http://cerkwa-km.info/історія-київського-патріархату/>

większości społeczeństwa. Jeden z przykładów takiego działania znajdziemy u Ireny Borowik: „Prezydenci popierają instytucje religijne i starają się o ich poparcie... Na Ukrainie, w ramach akcji przedwyborczych, obaj kandydaci na prezydenta, i Kuczma, i Krawczuk, starali się zaskarbić sobie względy najliczniejszej Ukraińskiej Prawosławnej Cerkwi... Krawczuk – jak mówi jeden z ekspertów ukraińskich W.Y – wymyślił nawet takie przedwyborcze show. Zebrał w Mariińskim pałacu głowy wszystkich Kościołów i wystąpił przed nimi, mówiąc, że zrobi wszystko, czego zechcą. Oni stwierdzili, że chcą zmiany prawa podatkowego, i on rzeczywiście wprowadził takie różne zmiany, tzn. uczynił ich swoimi sprzymierzeńcami. Metropolita Włodzimierz Sabodan – zwierzchnik Ukraińskiej Prawosławnej Cerkwi Moskiewskiego Patriarchatu – nawet nie przyszedł na to spotkanie, demonstracyjnie nie przyszedł. To trzeba wiedzieć. U nas ciągle jeszcze państwo jest autorytarne i ... episkopat jest raczej podporządkowany, więc to, że on nie przyszedł – to była jakby przygana, odmowa poparcia.”⁸³

Na kilka dni przed pierwszą turą wyborów Krawczuk podpisał trzy dokumenty:

- 1) zalecenie według, którego kościoły płacą za prąd tyle samo ile mieszkańcy miast a wszystkie towary przychodzące zza granicy są zwolnione z cła;
- 2) rozporządzenie zobowiązujące organy władzy państwowej do zwrotu organizacjom religijnym do 1 grudnia 1997 budynków oraz pozostałych nieruchomości, utrzymywanych wcześniej przez Państwo;
- 3) dokument o utworzeniu komisji, która miała zaoferować warianty odzyskania Soboru Mądrości Bożej w Kijowie oraz Ławry Peczerskiej przez kościoły prawosławne.

Mimo to, że Krawczuk osobiście angażował się w sprawy religijne, kilkakrotnie publicznie apelował do kościołów (zwłaszcza do UKP PM), żeby oni nie wtrącały się w sprawy państwowe. 5 kwietnia 1994 roku biuro prasowe Prezydenta oraz Rady Ministrów powiadomiło o obawach dotyczących konfliktów pomiędzy konfesjami. Prezydent mówił o niedopuszczalności ingerowania organów władzy i partii politycznych w sprawy kościelne oraz rozwiązania siłowego konfliktów międzykonfesyjnych. Podczas kampanii wyborczej Krawczuk spotkał się z metropolitą Włodzimierzem (Slobodanem), po czym jego rzecznik mówił o niemożliwości siłowych rozwiązań konfliktów pomiędzy kościołami. W końcu,

---

⁸³ Irena Borowik. Odbudowywanie pamięci. Przemiany religijne w Środkowo-Wschodniej Europie po upadku komunizmu. Kraków 2000. S. 126-127.

Krawczuk powiedział, że on występuje za rozdzieleniem Kościoła i Państwa, za równością kościołów wobec prawa oraz za wprowadzeniem polityki państwowej, która by wyeliminowała możliwość manipulacji organizacjami religijnymi w celach politycznych⁸⁴.

Leonid Kuczma (Prezydent Ukrainy w latach 1994-2005). Na początku Leonid Kuczma zademonstrował swoją przychylność do UKP PM. Z Patriarchatem Kijowskim Kuczma był bardzo ostrożny, starał się w ogóle nie wchodzić w żadne kontakty z jego zwierzchnikami. Patriarcha Włodzimierz (Romaniuk) nie raz próbował umówić się na spotkanie z Kuczmą, ale nigdy nie doszło do tego spotkania. Wyglądało na to, że Kuczma po prostu nie uznawał UKP PK.

Stosunek Kuczmy do UKP PK i do kwestii konfesji religijnych na Ukrainie zmienił się po śmierci i skandalicznym pogrzebie Patriarchy Włodzimierza (Romaniuka). 18 lipca 2005 roku przedstawiciele UKP PK oraz niektórzy politycy (członkowie partii Ruch i UNA-UNSO) postanowili pochować Patriarchę nie na cmentarzu Bajkowym, jak zapowiadały władze ukraińskie, korzystając z nieobecności prezydenta, a na terytorium Soboru Mądrości Bożej w Kijowie. Milicja stała na przeszkodzie karawanu. Procesja, prowadzona przez deputowanych Rady Najwyższej, przebiła się przez kordon, ale nie dała rady dostać się do środka Soboru, więc Patriarchę pochowano po prostu przed bramą Soboru Mądrości Bożej. Pod koniec pogrzebu przybył oddział milicji specjalnego przeznaczenia (OMON) i uczynił masakrę. Dziesiątki ludzi zostało rannych. Dzień ten otrzymał nawet nazwę „czarnego wtorku”. Inicjatorem wysyłania milicji był Dmytro Tabacznik, ówczesny szef Administracji Prezydenta Ukrainy. Leonida Kuczmy w ten dzień nie było w Kijowie.

To zdarzenie było negatywnie odebrane nie tylko przez społeczeństwo ukraińskie, ale i przez Europę, co w dużej mierze wpłynęło na przyłączenie się Ukrainy do Rady Europy. Po powrocie Kuczma wykazał głębokie niezadowolenie działalnością władz i wymagał publicznego raportu osób odpowiedzialnych. Konflikt ten wpłynął na zmianę stosunku Leonida Kuczmy do UKP PK. Musiał on wyznać, że ten kościół ma prawo na istnienie. Jesienią tegoż roku Kuczma przyjął u siebie nowego Patriarchę UKP PK Filareta, a później zaczął uczestniczyć w różnych wydarzeniach, zorganizowanych przez Patriarchat Kijowski⁸⁵. Podczas kampanii wyborczej 1999 roku Filaret razem z UKP PK popierał kandydaturę

⁸⁴ Історія релігії України в 10 т. За ред. А.М. Колодного. Т. 10. Релігія і церква років незалежності України. – Київ-Дрогобич: Коло, 2003. – S. 269.

⁸⁵ Historia Patriarchatu Kijowskiego. Źródło: <http://cerkwa-km.info/історія-київського-патріархату/>

Kuczmy. W latach 1999, 2002 i 2004 Filaret otrzymał od Leonida Kuczmy ordery Księcia Jarosława Mądrego V, IV i III klasy odpowiednio⁸⁶.

Polityka kościelna Kuczmy miała na celu zbalansowanie sił religijnych i zmniejszenie napięcia pomiędzy konfesjami. Chociaż Kuczma coraz częściej brał udział w życiu UKP PK oraz spotykał się z jego władzami, wciąż spotkania te odbywały się rzadziej niż z władzami UKP PM⁸⁷.

Leonid Kuczma publicznie starał się pokazać równy stosunek do wszystkich konfesji. Podczas wielkich świąt religijnych brał udział w mszach świętych w kościołach należących do czterech jurysdykcji. W lipcu 1997 roku przy obecności Prezydenta Kuczmy za inicjatywą przewodniczących oraz przedstawicieli konfesji zostało uchwalone Memorandum konfesji chrześcijańskich Ukrainy o odrzuceniu przemocy w stosunkach międzykonfesyjnych. Memorandum zostało podpisane przez przewodniczących głównych kościołów chrześcijańskich na Ukrainie i pozostaje otwartym dla podpisu przez reprezentantów innych kościołów oraz organizacji religijnych⁸⁸.

Priorytetem polityki kościelnej Kuczmy było zachowanie pokoju, zabezpieczenie lojalności kościołów w stosunku do siebie oraz wsparcie własnej działalności ze strony hierarchów. Z okazji 2000 rocznicy urodzenia Chrystusa Prezydent Kuczma znalazł się w towarzystwie głów państw rosyjskiego, gruzińskiego, rumuńskiego, bułgarskiego oraz innych, którzy przybyli razem ze zwierzchnikami własnych kościołów narodowych. W takim towarzystwie Kuczma nie mógł się czuć równym z nimi. Ten incydent na tyle wpłynął na Prezydenta, że po powrocie do Kijowa wystąpił z przemową o konieczności utworzenia jedyne kościoła lokalnego oraz skrytykował siły, które przeszkadzają w tym. Kuczma pisał listy z prośbami do rosyjskich prezydentów Borysa Jelcyna, Władimira Putina, apelował do Jubileuszowego Soboru Świętego RKP oraz spotykał się z patriarchami Aleksym II i Bartłojem. Mówił o tym, że utworzenie jedyne ukraińskiego kościoła lokalnego jest

---

⁸⁶ Dekret Prezydenta Ukrainy nr 1059/99 z dnia 21.08.1999 (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1059/99>), Dekret Prezydenta Ukrainy nr 583/2002 z dnia 25.06.2002 (<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/583/2002>), Dekret Prezydenta Ukrainy nr 88/2004 z dnia 23.01.2004 (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/88/2004>).

⁸⁷ Кучма Л.Д. Нас об'єднує любов до України//Урядовий кур'єр. – 1997. – 23 серпня. – С. 3-4.

⁸⁸ Бондаренко В. Релігійне життя в сучасній Україні: стан, тенденції та проблеми розвитку.//Людина і Світ. – 2003 - №12. – С.25-32.

jego marzeniem, ponieważ pomogłoby to znieść zależności od Rosji i wesprzeć niepodległość Ukrainy⁸⁹.

Wiktor Juszczenko (Prezydent w latach 2005-2010). Podczas kampanii wyborczej w 2004 roku główni kandydaci na prezydenta Ukrainy Wiktor Juszczenko i Wiktor Janukowycz wykorzystywali kościoły w celu uzyskania wsparcia społecznego, obydwaj kandydaci byli uważani za osób wierzących. Janukowycz publicznie deklarował siebie wyznawcą UKP PM, dlatego Juszczenko sięgał po pomoc wszystkich innych kościołów włącznie z UKP PK, UAKP i UKGK. UKP PM publicznie poparł kandydaturę Janukowycza i za pomocą swoich przedstawicieli w różnych regionach Ukrainy agitował wśród parafian, aby oddać swój głos na Janukowycza. Juszczenko z kolei starał się zademonstrować brak przynależności do jakiegos poszczególnego kościoła, żeby ewentualnie nie stracić potencjalnych wyborców z żadnej konfesji. Podczas kampanii wyborczej prawie wszystkie kościoły przeprowadziły msze święte w celu poparcia swojego kandydata oraz występowały z otwartą agitacją.

Religijność Wiktora Juszczenki stanowiła zasadniczą część jego osobowości. Juszczenko nie starał się ukryć swoich przekonań i nie spekulował nimi. Ponieważ podczas kampanii wyborczej 2004 roku Juszczenko nie miał szans na publiczne zadeklarowanie swojej religijności ze względu na to, że wszystkie media pozostawały pod kontrolą władz i wyświetlały przeważnie życiorys kandydata od władzy Janukowycza, tylko podczas kadencji Juszczenki zostały nagłośnione niektóre fakty jego osobistej działalności na rzecz kościołów. Będąc przewodniczącym Banku Narodowego Ukrainy, Juszczenko sprzyjał przekazaniu Greckiej parafii budynku kościelnego, będącego w użytkowaniu Banku Narodowego, przekazywał środki na odbudowę Soboru Uspienskiego Ławry Peczerskiej i Monasteru Św. Michała Archanioła o Złoty Kopyłach oraz ośrodków pielgrzymowania w Poczajowie i Zarwanicy. Podczas premierostwa Juszczenki odbywały się przygotowania do wizyty na Ukrainie Papieża Jana Pawła II oraz zostały nawiązane kontakty z Patriarchą Konstantynopola w kwestii nadania statusu kanonicznego autokefalii ukraińskiej. Ze środków prywatnych Juszczenko dofinansowywał budowę kościoła w swojej rodzinnej wsi Chorążówce⁹⁰.

---

⁸⁹Wiktor Jeleński. Religia zerowych: podsumowanie dziesięciolecia. Źródło: http://risu.org.ua/ru/index/expert_thought/analytic/40964/

⁹⁰Oleg Turij. Kościół a wybory: lekcje z 2004 roku. Źródło: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/33861/

Po raz pierwszy Juszczenko publicznie zadeklarował siebie osobą wierzącą (prawosławnym) przed pierwszą turą wyborów 2004 roku w odpowiedzi na apel zwierzchników kilku kościołów skierowany do społeczeństwa w sprawie „prawidłowego” wyboru kandydata od władzy. Juszczenko wtedy zapewnił, że pragnie gwarantować wszystkim konfesjom jednakowe warunki funkcjonowania.

Przez całą swoją kadencję Juszczenko starał się stworzyć na Ukrainie jedyny lokalny kościół prawosławny, czyli zjednoczyć wszystkie istniejące konfesje prawosławne w jedyny Kościół. Wiktor Juszczenko kilkakrotnie jeździł do Patriarchy Konstantynopola, żeby zdobyć status autokefaliczny dla Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego. Juszczenko zwracał się do UKP PM z prośbą o nawiązanie dialogu z innymi ukraińskimi kościołami prawosławnymi, który miałyby na celu zjednoczenie kościołów, co skutkowało otwartym apelem UKP PM do Prezydenta, Rządu oraz Rady Najwyższej w listopadzie 2006 roku o zaprzestaniu ingerowania w sprawy kościelne. Juszczenko utworzył organizację społeczną „Za lokalny kościół Ukraiński”, której przewodniczącym został brat Prezydenta Piotr Juszczenko oraz inicjował wspólne międzykonfesjonalne mszy. W 2008 roku z powodu obchodów 1020 rocznicy Chrztu Rusi Kijowskiej Juszczenko zaprosił do Kijowa Patriarchę Konstantynopola Bartłomieja, spodziewając się, że porozumie się w sprawie udzielenia autokefalii Ukraińskiemu Kościołowi Prawosławnemu.

Metropolita Filaret, zwierzchnik UKP PK, otrzymał od Juszczenki ordery Księcia Jarosława Mądrego II i I klasy odpowiednio⁹¹, Order Swobody⁹² oraz Krzyż Iwana Mazepy⁹³. Metropolita Włodzimierz (Sabodan), zwierzchnik UKP PM, również otrzymał od Juszczenki ordery Księcia Jarosława Mądrego II i I klasy odpowiednio⁹⁴, zwierzchnik UKGK Lubomyr Huzar otrzymał od Juszczenki ordery Księcia Jarosława Mądrego IV i III klasy odpowiednio⁹⁵. Zwierzchnik UAKP Metody otrzymał od Juszczenki order „Za zasługi” I

---

⁹¹ Dekret Prezydenta Ukrainy nr 890/2006 z dnia 18.10.2006 <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/890/2006>, Dekret Prezydenta Ukrainy nr 653/2008 z dnia 22.07.2008 <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/653/2008>

⁹² Dekret Prezydenta Ukrainy nr 40/2009 z dnia 23.01.2009 <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40/2009>

⁹³ Dekret Prezydenta Ukrainy nr 52/2010 z dnia 20.01.2010 <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/52/2010>

⁹⁴ Dekret Prezydenta Ukrainy nr 1645/2005 z dnia 23.11.2005 <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1645/2005>, Dekret Prezydenta Ukrainy nr 652/2008 z dnia 22.07.2008 <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/652/2008>

⁹⁵ Dekret Prezydenta Ukrainy nr 793/2006 z dnia 29.09.2006 <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/793/2006>, Dekret Prezydenta Ukrainy nr 164.2008 z dnia 26.02.2008 <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/164/2008>

klasy⁹⁶. Zostali również odznaczeni duchowni kościołów prawosławnych oraz katolickich niższej rangi oraz przedstawiciele innych kościołów.

Juszczenko osobiście uczestniczył w radach kościelnych, konferencjach oraz spotkaniach religijnych. Zawsze przyjmował przedstawicieli wszystkich kościołów, chętnie spotykał się z władzami kościelnymi oraz był do dyspozycji w kwestii dialogu na temat współpracy kościołów. Juszczenko pomagał odzyskiwać kościołom stracone majątki, będące wówczas własnością Państwa. Na wielkie święta zawsze był obecny tak w głównym kościele Patriarchatu Kijowskiego, jak i Moskiewskiego. Poza świętami również odwiedzał kościoły UAKP, UKGK oraz synagogi.

Juszczenko często inicjował msze oraz modlitwy z okazji świąt narodowych oraz rocznic wydarzeń historycznych (na przykład, żeby uczcić pamięć ofiar Wielkiego Głodu lub z okazji Dnia Jedności Ukrainy).

Po zakończeniu swojej kadencji Juszczenko pozostaje w kontakcie z władzami religijnymi oraz uczęszcza do różnych kościołów prawosławnych. W lipcu 2012 roku Metropolita Filaret pobłogosławił Wiktora Juszczenkę oraz ogłosił, że całkowicie popiera jego siłę polityczną ze względu na jego „wkład w rozwój kultury ukraińskiej oraz ukraińskiego Kościoła Prawosławnego”⁹⁷. Z kolei w czerwcu 2012 roku Metropolita Włodzimierz (Sabodan) również spotkał się w swojej rezydencji z Wiktorem Juszczenko⁹⁸.

Wiktor Janukowycz (Prezydent od roku 2010 do dzisiaj) zawsze mówił o swojej przynależności do UKP PM i wielokrotnie udawał to publicznie, co zabezpieczyło mu poparcie ze strony tego kościoła. O religijności Wiktora Janukowycza zaczęto pisać od razu po tym, jak został on kandydatem do władzy. Korespondent rosyjskiej gazety „Izwestija” przekonywał, że ówczesny premier Ukrainy Janukowycz jest „głęboko wierzącym człowiekiem, który pracując od białego rana do późnego wieczoru, zawsze ma czas, żeby otworzyć Księgę Świętą”⁹⁹.

Podczas wyborów w 2004 roku wiele pisano i mówiono o religijności premiera. W myśl jego rozporządzenia, kosztem państwowym, odbudowano i odrestaurowano wiele kościołów i monasterów, co było wielokrotnie nagłaśniane przez media. Na stronach gazet i

⁹⁶ Dekret Prezydenta Ukrainy nr 140/2009 z dnia 10.03.2009 <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/140/2009>

⁹⁷ Źródło: http://risu.org.ua/ru/index/all_news/community/religion_and_policy/48740/

⁹⁸ Źródło: <http://orthodox.org.ua/node/4106>

⁹⁹ Oleg Turij. Kościół a wybory: lekcje z 2004 roku. Źródło: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/33861

czasopism można było często zobaczyć zdjęcia Janukowycza razem z małżonką ze świecami w rękach na tle duchownych oraz emerytów z ikonami. Wszechukraińskie Zjednoczenie „Państwo”, słynące ze swoich kontaktów z UKP PM, sformalizowanymi nawet specjalną umową o współpracę z dnia 11 marca 2004, „za inicjatywą premiera” wydało 500 000 kopii „chrześcijańskich” dzienników szkolnych, które zostały rozpowszechnione wśród uczniów przez państwowe ośrodki edukacyjne oraz struktury kościelne. Na dzienniku znajdowało się zdjęcie Premiera Janukowycza obok Metropolity Włodzimierza (Sabodana)¹⁰⁰.

W trakcie spotkań z duchownymi wyższego szczebla Janukowycz podkreślał, że jest osobą wiążącą, wiernym kościoła prawosławnego, za co otrzymywał liczne błogosławieństwa (na przykład, we wrześniu 2004 roku będąc z wizytą w Izraelu, Janukowycz razem z przewodniczącym UKP PM Metropolitą Włodzimierzem (Sabodanem) odwiedził świątynie prawosławne; podczas olimpiady w Atenach Janukowycz razem z Metropolitą Włodzimierzem i Metropolitą donieckim Ilarionem odwiedził Athos, gdzie otrzymał błogosławieństwo mnichów. Przed pierwszą turą wyborów Janukowycz zawiadomił, że idzie pomodlić się do najstarszego kościoła Kijowa o sprawiedliwe wybory¹⁰¹. Ale wszystkie te apele i błogosławieństwa to tylko początek akcji kościoła, mających na celu przeprowadzić Janukowycza do władzy. Dopiero po pierwszej turze wyborów, gdy z niewielką przewagą zwyciężył Juszczenko, rozpoczęła się prawdziwa kampania UKP PM na rzecz Janukowycza. Duchowni w kościołach UKP PM w całej Ukrainie zaczęli otwarcie agitować wśród parafian, żeby głosowali na „prawdziwego prawosławnego kandydata”, „kandydata od Boga” Janukowycza. Niektórzy duchowni nawet grozili parafianom odstawieniem od kościoła, krytykowali opozycję, nazywając Juszczenkę „faszystą, satanistą oraz wrogiem Bożym”¹⁰². Kilka kościołów UKP PM rozpowszechniało ulotki przedwyborcze (na przykład w Ługańsku), gdzie było napisane „Janukowycz – nasz prezydent (Ukraiński Kościół Prawosławny).” Zostały organizowane procesje z udziałem duchownych, parafian oraz aktywistów ruchów religijnych na rzecz kandydata do władzy. Regularnie były odprawiane msze święte w intencji Janukowycza. Warto zauważyć, że wszystkie te działania kościołów

¹⁰⁰ Oleg Turij. Kościół a wybory: lekcje z 2004 roku. Źródło: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/33861/

¹⁰¹ Oleg Turij. Kościół a wybory: lekcje z 2004 roku. Źródło: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/33861/

¹⁰² Oleg Turij. Kościół a wybory: lekcje z 2004 roku. Źródło: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/33861/

tak na rzecz Janukowycza, jak i jego oponentów, tylko pogłębiały podział w społeczeństwie. Janukowycz razem z UKP PM odwoływał się do rosyjskojęzycznych obywateli przeważnie na wschodzie i południu Ukrainy. Wspólne interesy Janukowycza i UKP PM pojawiły się nie tylko z trwałej „tradycji” „symfonii” pomiędzy władzą a kościołem, ale również bazowały na związku obu stron z czynnikiem „rosyjskim”. Janukowycz rzucał prorosyjskie hasła, ponieważ w jego kampanię wyborczą zostały zainwestowane duże rosyjskie pieniądze. UKP PM został jedynym kościołem na terytorium Ukrainy, odziedziczonym po Związku Radzieckim, który pozostaje w ścisłych stosunkach z centrum, znajdującym się w Moskwie. Wiadomo, że większość parafian UKP PM jest rosyjskojęzycznych i mają prorosyjską albo nawet proradziecką orientację¹⁰³. Ta współpraca Janukowycza i UKP PM nosi nie tylko ideologiczny, ale i praktyczny charakter. Jeszcze za czasów Kuczmy UKP PM podpisał kilka umów z ministerstwami oraz rządowymi instytucjami o współpracy, zwłaszcza z Ministerstwem Obrony, Spraw Wewnętrznych oraz Służbą Bezpieczeństwa Ukrainy. Podczas premierostwa Janukowycza została odbudowana Ławra Świętógórska w obwodzie donieckim oraz kościół katedralny w Białgorodzie-Dniestrowskim.

Janukowycz często odwoływał się do swego nauczyciela duchownego starca (mnicha) Zosimy, który założył kilka monasterów w obwodzie donieckim oraz był w bardzo dobrych relacjach z metropolitą donieckim Ilarionem. Ta przyjaźń sięga jeszcze tych czasów, kiedy Janukowycz był gubernatorem obwodu donieckiego. Obaj duchowni pobłogosławili Janukowycza przed wyborami, a starzec Zosima nawet zapewnił, że Janukowycz wygra wybory. Janukowycz przegrał i na jakiś czas jego życie religijne przestało interesować media.

Janukowycz najczęstszej ze wszystkich prezydentów Ukrainy sięgał po wsparcie Kościoła na różne sposoby podkreślając swoją wiarę, religijność oraz prawosławność. Przyczyną tego jest przede wszystkim kryminalna przeszłość Janukowycza. Ponieważ był on dwukrotnie karany, potrzebuje chrześcijańskiego przebaczenia ludzi (wyborców) dla akceptacji społecznej. Więc ze względu przede wszystkim na biografię Prezydenta, religijność Janukowycza jest głównym segmentem PR-technologii jego otoczenia.

Czynnik religijny znów był w pełni wykorzystany i podczas kampanii wyborczej w 2010 roku, chociaż hierarchowie UKP PM tym razem występowały ostrożniej, przynajmniej

---

¹⁰³ Oleg Turij. Kościół a wybory: lekcje z 2004 roku. Źródło: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/33861/

Metropolita Włodzimierz (Sabodan) starał się unikać bezpośredniej agitacji na rzecz Janukowycza, ale istotna część duchownych UKP PM publicznie popierała Janukowycza. Wiktor Janukowycz znów odwiedził kilka kościołów i monasterów (łącznie z Athosem), otrzymał błogosławieństwa od rządzących biskupów oraz pozycjonował się jako „kandydat prawosławny”. Zdjęcia Janukowycza w otoczeniu duchownych na tle kościelnych interierów mieściły się na billboardach oraz w kalendarzach prawosławnych. Jeden taki spot reklamowy nawet wywołał skandal, ponieważ metropolita czerkaski i kaniowski Sofronij oświadczyli, że spot na rzecz Janukowycza z ich uczestnictwem został sfalsyfikowany¹⁰⁴. W niektórych kościołach zwłaszcza na wschodzie Ukrainy zostały również odprawione mszy święte w intencji zwycięstwa Janukowycza, ale tym razem miały one mniej publiczny charakter. Najwyższe duchowieństwo różnych kościołów starało się nie wspominać w swoich kazaniach nazwiska kandydatów, chociaż apelowało do parafian, żeby wszyscy szli na wybory i na kogoś zagłosowali.

W kontekście wyborów w 2010 roku dodam kilka słów o czynniku religijnym w kampanii głównego oponenta Janukowycza ówczesnego premiera Julii Tymoszenko. Tymoszenko obniżyła ceny na gaz dla organizacji religijnych, spotkała się ze zwierzchnikami wszystkich kościołów prawosławnych, katolickich oraz przedstawicielami Patriarchatu Konstantynopolskiego; odwiedziła ścianę płaczu w Jeruzalem oraz otrzymała audiencję u Papieża Benedykty XVI. Przed drugą turą wyborów w dniu 6 lutego 2010 roku na Placu Sofii w Kijowie odbyła się „modlitwa za Ukrainę” z udziałem Julii Timoszenko oraz przedstawicieli kościołów chrześcijańskich.

Po wygraniu wyborów w 2010 roku przez Janukowycza ważną rolę w stosunkach państwowo-kościelnych zaczął odgrywać Patriarcha Cyryl, zwierzchnik Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. Działalność Cyryla tak kościelna, jak i polityczna na terytorium Ukrainy zaczęła się od razu po objęciu przez niego stanowiska Patriarchy RKP z jego wypowiedzi o zjednoczeniu duchownym narodów prawosławnych w ramach „ruskiego świata”.

Patriarcha Cyryl był cały czas „obecny” na wyborach na Ukrainie. Modlił się za „prawidłowy” wybór obywateli Ukrainy, nazywał naród ukraiński „swoim” oraz zwrócił się

---

¹⁰⁴ W. Jeleński, Religia i Kościoły na Ukrainie: początek 2010 roku. Źródło: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/authors/vyelenskyi_column/34557/

ku swoim parafianom ukraińskim z powodu zakończenia wyborów¹⁰⁵. Cyryl jako jeden z pierwszych pogratulował zwycięstwa w drugiej turze wyborów jeszcze przed oficjalnym ogłoszeniem wyników, zwróciwszy się do narodu ukraińskiego życząc, żeby „razem z głosowaniem oszedł czas wstrząsów i niestabilności”¹⁰⁶.

W dzień inauguracji Patriarcha Cyryl razem z Metropolitą Włodzimierzem (UKP PM) przeprowadził mszę (modlitwę) w intencji Janukowycza w Ławrze Peczerskiej w Kijowie. Cyryl pobłogosławił Janukowycza na prezydencję, życząc żeby przeprowadził Ukrainę przez kryzysy i problemy, w których Ukraina ostatnio się znajdowała¹⁰⁷. Kilka tygodni po inauguracji Cyryl znów odwiedził Kijów, gdzie dokonał poświęcenia słynnego budynku prywatnego Janukowycza w Meżygirji¹⁰⁸. W Wielki Czwartek Cyryl dokonał poświęcenia, a następnie skomentował to w taki sposób: „Żeby raz i na zawsze skończyć spory polityczne na temat rezydencji Janukowycza i oczyścić je od brudu spekulacji i nieczystych oskarżeń. To musi być symbolem porozumienia dla całego Państwa ukraińskiego”¹⁰⁹.

Janukowycz przyjmuje Cyryla podczas każdej wizyty na Ukrainę. Janukowycz uczęszcza wyłącznie do kościołów Patriarchatu Moskiewskiego, w święta religijne odwiedza tylko kościoły UKP PM, nigdy nie chodzi do innych kościołów prawosławnych, uważając je za nielegalne, nie przyjmuje u siebie Filareta oraz nie rozdaje nagród innym działaczom duchownym oprócz przedstawicieli UKP PM. Inne kościoły prawosławne na Ukrainie kilkakrotnie zwracały się do Janukowycza z prośbą o równe traktowanie wszystkich kościołów zgodnie z prawem ukraińskim. Co dotyczy kwestii istnienia jedyne Kościoła Prawosławne, dla Janukowycza takim kościołem jest tylko i wyłącznie UKP PM w składzie RKP.

¹⁰⁵Wiktor Jeleński, Religia i Kościoły na Ukrainie: początek 2010 roku. Źródło: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/authors_columns/vyelenskyi_column/34557/

¹⁰⁶ Przywitanie Patriarchy. Źródło: www.patriarchia.ru/db/text/1065249.html

¹⁰⁷W dniu inauguracji Prezydenta Ukrainy Patriarcha Cyryl i Metropolita Włodzimierz odprawili mszę świętą w Ławrze Peczerskiej. Źródło: www.patriarchia.ru/db/text/1101724.html

¹⁰⁸ Meżygirje jest rezydencją rządową w 140 akrów, na terytorium której znajdują się państwowe pamiątki kultury oraz architektury. Janukowycz mieszka tam od czasu swego premierostwa za kadencji Kuczmy, ale nie wyjechał stąd po utracie stanowiska, dokonawszy prywatyzacji wbrew prawu. Temat ten został znany publiczności i był kilkakrotnie forsowany przez Juszczenkę i Tymoszenko. Obojga starali się odzyskać Meżygirja i zwrócić go Państwu, ale bezskutecznie. Media często nazywają „Meżygirje” symbolem korupcji o skali prezydenckiej. Źródło: <http://www.pravda.com.ua/rus/articles/2012/06/1/6965759/>, <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/07/29/5262151/>, <http://www.pravda.com.ua/articles/2009/12/29/4576702/>

¹⁰⁹ Patriarcha Cyryla dokonał poświęcenia „Meżygirja”. Źródło: <http://www.otechestvo.org.ua/main/20104/0117.htm>

Bez względu na zadeklarowane przez Janukowycza zasady równego stosunku do wszystkich kościołów oraz organizacji religijnych na Ukrainie, podczas zgromadzenia Obywatelskiej rady humanitarnej w maju 2010 roku¹¹⁰, w ciągu 2010 roku Janukowycz ani razu nie spotkał się ani z Wszechukraińską radą kościołów i organizacji religijnych, ani z przedstawicielami kościołów i organizacji religijnych, za wyjątkiem hierarchów UKP PM, chociaż i Wszechukraińska rada kościołów i organizacje religijne oraz poszczególne kościoły o to prosiły. Natomiast w 2010 roku Janukowycz kilkakrotnie spotkał się z władzami UKP PM oraz RKP oraz uczestniczył w uroczystościach, organizowanych przez RKP.

Komisja do spraw zabezpieczenia realizacji praw organizacji religijnych przy Radzie Ministrów żadnego razu się nie spotkała. W lipcu 2010 roku zostało zlikwidowane stanowisko wicepremiera do spraw humanitarnych, który był przewodniczącym Komisji, a pytania stosunków z konfesjami oraz stosunków międzykonfesyjnych zostały przekazane do kompetencji wicepremiera do spraw Euro-2012¹¹¹.

W grudniu 2010 roku bez konsultacji ze wspólnotą religijną Wiktor Janukowycz zlikwidował główny organ zajmujący się sprawami państwowo-kościelnymi, Komitet Państwowy Ukrainy w sprawach narodowości i religii¹¹² oraz Komisję Narodową do spraw obrony moralności społecznej, a odpowiedzialnym za politykę państwową Ukrainy w sprawach religijnych mianował Ministerstwo Kultury Ukrainy¹¹³.

Od 2011 roku w świetle nadchodzących wyborów do Parlamentu Ukraińskiego Janukowycz zaczął wypowiadać się przeciwko spekulacjom religijnym, apelował do kościołów, żeby pozostawały poza polityką oraz nie angażowały się w wybory. Swoje idee na temat należącego zachowania kościołów wobec polityki Prezydent umieścił w Corocznym przesłaniu Prezydenta Ukrainy do Rady Najwyższej „Modernizacja państwa – nasz wybór strategiczny” 2011¹¹⁴. Oczywiście apel ten dotyczył ewentualnego zaangażowania kościołów w nadchodzących wyborach do Parlamentu. Warto powiedzieć, że bez względu na ten apel

---

¹¹⁰ Wystąpienie Prezydenta Ukrainy Wiktora Janukowycza na zgromadzeniu Obywatelskiej rady humanitarnej. – Strona oficjalna Prezydenta Ukrainy, 13 maja 2010 roku. Źródło: <http://www.president.gov.ua/news>

¹¹¹ Rozporządzenie Rady Ministrów Ukrainy nr 1502 z dnia 19.07.2010. Źródło: <http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/cardnpd>.

¹¹² Rozporządzenie Prezydenta Ukrainy nr 1085/2010 z dnia 9.12.2010 o optymalizacji systemu organów centralnych władzy wykonawczej. Źródło: <http://www.president.gov.ua/documents/12584.html>

¹¹³ Rozporządzenie Prezydenta Ukrainy nr 388/2011 z dnia 6.04.2011 o Ministerstwie kultury Ukrainy. Źródło: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=388%2F2011>

¹¹⁴ Modernizacja państwa – nasz wybór strategiczny. Coroczne przesłanie Prezydenta Ukrainy do Rady Najwyższej. Kijów. – 2011. Źródło: http://www.president.gov.ua/docs/Poslannya_sborka.pdf

duchowni różnych kościołów, wciąż aktywnie angażowali się w kampanię wyborczą, chociaż zwierzchnicy kościołów starali się na ten temat nie wypowiadać.

W grudniu 2012 roku Janukowycz podpisał nową redakcję ustawy o wolności sumienia i organizacjach religijnych, bez względu na liczne apele różnych kościołów i organizacji religijnych oraz Wszuchukraińskiej Rady Kościołów i Organizacji Religijnej.

Większość ekspertów uważa, że za rządów Janukowycza charakter stosunków państwowo-kościelnych się zmienił, co jest spowodowane nadaniem publicznej przewagi władz jednemu z kościołów i ignorowaniem wszystkich innych kościołów oraz reprezentującego ich organu – Wszuchukraińskiej Rady Kościołów i Organizacji Religijnych¹¹⁵.

Jak widać z powyższego, czynnik religijny jest nieodłączną częścią osobowości każdego z Prezydentów Ukrainy, żaden z nich nie deklarował się jako ateista. Politycy wykorzystują kościoły dla formowania własnego wizerunku. Ikony stają się obowiązkowym atrybutem państwowych gabinetów. Politycy wyższego szczebla wykorzystują symbole religijne w wypowiedziach, uczęszczają do kościołów oraz publicznie popierają ten czy inny kościół. Żadna kampania wyborcza nie odbyła się bez uczestnictwa duchownych. Jest oczywistym, że w podstawie tego leży zwykła potrzeba w wyborcach. Politycy potrzebują głosów parafian, a kościoły oraz ich przedstawiciele dostarczają im tych głosów, ponieważ jak pokazują badania socjologiczne, obywatele Ukrainy ufają duchownym i kościołom bez względu na istniejące konflikty, skandale i spekulacje religijne. Ufają nie pojedynczym kościołom, a Kościołowi jako instytucji z jej pierwotnymi celami bez względu na liczne skandale polityczne z uczestnictwem poszczególnych kościołów oraz duchownych. Warto również zauważyć, że większość społeczeństwa uważa, że politycy nie powinni publicznie deklarować swojej wiary, ponieważ jest to ich sprawa osobista, chociaż ukrywać też nie powinni, bo to ich prawo obywatelskie.

---

¹¹⁵ Informacyjno-analityczne materiały do okrągłego stołu na temat: „Państwowo-konfesyjne stosunki na Ukrainie, oraz ich osobowości i tendencje rozwoju”. 8 luty 2011 rok. Centrum Razumkova. – Kijów. S. 62.

2.3. Zaangażowanie kościołów w procesy polityczne

Bez względu na to, że według Konstytucji Kościół jest oddzielony od Państwa, Kościół ciągle aktywnie uczestniczy w procesach politycznych, jakimi są przede wszystkim wybory. Kościół nie tylko publicznie popiera tego czy innego kandydata, ale również wysyła swoich reprezentantów, osoby duchownych, do udziału w wyborach. Oprócz uczestnictwa w wydarzeniach o charakterze sakralnym (uroczystości, spotkania, oficjalne otwarcia szkół) Kościół razem z organami władzy wykonawczej bierze udział w akcjach patriotyczno-narodowych oraz politycznych, takich jak świętowanie rocznic wydarzeń historycznych, manifestacje, mszy święte w intencji poszczególnych kandydatów, procesje na rzecz wspieranych przez Kościół kandydatów albo przeciwko innym kandydatom.

Po uzyskaniu niepodległości na Ukrainie przez pewny czas panował instytucjonalny chaos, to znaczy brakowało skutecznego sprawowania władzy na wszystkich poziomach, brakowało liderów, społeczeństwo było rozczarowane działalnością oraz efektywnością partii politycznych, nie ufało ani politykom ani strukturom władzy. To w dużej mierze sprzyjało temu, że Kościół wyniósł się na szczyt życia społeczno-politycznego. Społeczeństwo potrzebowało obecności kościoła nie tylko w ramach jego pierwotnego przeznaczenia, ale i na innych poziomach życia społecznego. Więc, Kościół po latach prawie totalnej eliminacji z życia społeczeństwa, nie tylko odzyskał swoje miejsce, ale również przeniknął do różnych innych aspektów życia społecznego.

Ukraiński Kościół Prawosławny zaczął odgrywać aktywną rolę w formowaniu oraz funkcjonowaniu systemu politycznego. Władza kościelna dążyła do uzyskania władzy świeckiej, a duchowni zaczęli brać udział w wyborach. W roku 1990 w wyborach do Rady Najwyższej Ukraińskiej Republiki Socjalistycznej wystartowali duchowni, reprezentujący różne organizacje religijne, w skutek czego do Parlamentu dostał się Metropolita winnicki i braclawski Agafangel (Sawwin)¹¹⁶. Kampania wyborcza do Parlamentu w 1994 roku charakteryzowała się aktywnym zaangażowaniem kościoła. UAKP, na przykład, apelował do parafian, żeby poparli oni podczas wyborów osoby „o chrześcijańskiej pobożności” i

---

¹¹⁶ Історія релігії України в 10 т. За ред. А.М. Колодного. Т. 10. Релігія і церква років незалежності України. – Київ-Дрогобич: Коло, 2003. – С. 292.

zignorowali ateistów¹¹⁷. Wsparciem tego kościoła cieszyli się przedstawiciele przede wszystkim Chrześcijańsko-Demokratycznej partii Ukrainy. Z ramienia UAKP w wyborach wystartował kanclerz J. Bojko, który już był deputowanym Rady miejskiej we Lwowie. W 1994 roku Święty Synod UKP PM postanowił, że biskupi oraz klerycy UKP PM mogą brać udział w wyborach¹¹⁸. Z kolei Liderzy UKP PK powiedzieli, że poprzednia Rada Najwyższa jest wyczerpana i nie spełnia swoich funkcji, więc apelowali do parafian, żeby ci oddali swoje głosy na „prawdziwych patriotów”, zwłaszcza na poszczególnych deputatów, będących członkami Rady Najwyższej UKP PK, M. Porowskiego, O. Szewczenkę oraz W. Czerwonija¹¹⁹. Prawie wszystkie organizacje religijne określiły swój stosunek do wyborów parlamentarnych, apelując do parafian, że to ich obowiązek uczestniczyć w wyborach, bo jak mówił Metropolita Włodzimierz (Sabodan): „Wyborów nie można ignorować, ponieważ na arenę polityczną muszą przyjść ludzie, którzy zaoferują nowe sposoby podłożenia kryzysowi albo Filaret. Kościół nigdy nie stał obok wydarzeń, ważnych dla Ukrainy.”¹²⁰ Oczywiście wszystkie te wystąpienia zaostrzały już istniejącą polaryzację pomiędzy konfesjami.

Podczas wyborów w roku 2002 liderzy kościołów powstrzymali się od tego, żeby publicznie agitować na tego czy innego kandydata, ale była ona dokonywana przez lokalnych duchownych. Wtedy w wyborach do samorządów wystartowało 345 duchownych, a do Rady Najwyższej wystawiły swoich kandydatów UKP PM, UKP PK, UAKP oraz inne organizacje religijne.

Kościół w osobach duchownych nawiązały współpracę z samorządami, administracjami państwowymi, Parlamentem. Niektórzy duchowni próbowali współpracować z władzą. Duchowni, w tym wyższego szczebla, krytykowali działania władzy w taki sposób, żeby zmobilizować ją do zmiany stosunku Państwa do Kościoła. Ustawa o wolności sumienia i organizacjach religijnych potrzebowała korekcji. Więc jako jeden z pierwszych, w 2002 roku, metropolita Włodzimierz (Sabodan) zwierzchnik UKP PM zwrócił się do Parlamentu z postulatem o konieczności uchwały nowych aktów prawnych w sprawie stosunków kościelno-państwowych. Tym miał się zająć Komitet Państwowy Ukrainy do spraw

¹¹⁷ O sytuacji na Ukrainie. Słowo soboru biskupów. Neosfera. – 1993. Listopad. – S.4.

¹¹⁸ Кардош Е. Конфесії у передвиборчих перегонях в Україні.//Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. – Львів: Логос, 2004. – S. 103.

¹¹⁹ Колодний А.М. Україна в її релігійних вимірах. – Львів: Сполох. – 2005. – S. 117.

¹²⁰ Колодний А.М. Релігійна духовність українців: вияви, постаті, стан. – Львів: Сполох. – 1992. – S. 312.

narodowości i religii i opracować nowelizację ustawy o wolności sumienia i organizacjach religijnych, uwzględniając propozycję wszystkich organizacji religijnych. Ze względu na wielokonfesyjność społeczeństwa ukraińskiego Komitet Państwowy Ukrainy do spraw narodowości i religii trzymał się pozycji równouprawnienia wszystkich organizacji religijnych, gdyż UKP PM zawsze starał się o odzyskanie statusu kościoła „uprzywilejowanego”, podobnego do statusu RKP w Rosji¹²¹. Komitet Państwowy Ukrainy w sprawach narodowości i religii uważał za konieczne zaangażować wszystkie organizacje religijne w proces rozwiązywania problemów w sferze stosunków państwo-kościelnych łącznie z przygotowaniem nowej ustawy. Więc UKP PM w celach zachowania kontroli nad samorządami zwrócił się z prośbą o poparcie do przedstawicieli władzy, w tym przedstawicieli samorządów, deputowanych Rady Najwyższej, Przewodniczącego Rady Najwyższej, Prezydenta, apelując do ich świadomości prawosławnej¹²². UKP PM próbował zmienić ustawę, regulującą stosunki państwo-kościelne, żeby otrzymać lepsze warunki dla siebie, jednak robił to nie przez odpowiedzialny organ państwowy, Komitet Państwowy Ukrainy w sprawach narodowości i religii, a przez osobiste kontakty z urzędnikami, od których zależała zmiana warunków działalności UKP PM. W końcu kościół znalazł poparcie którego pragnął wśród polityków oraz partii politycznych, które też szukały wsparcia ze strony Kościoła dla osiągnięcia własnych celów politycznych.

Apogeum zaangażowania kościołów w procesy polityczne stały się wybory w 2004 roku, kiedy Kościół stał się jednym z czynników samoidentyfikacji obywateli na tle rozgrywającej się walki o władzę, która podzieliła społeczeństwo na dwie części. UKP PM poparł kandydata do władzy Wiktora Janukowycza, który reprezentował prorosyjską część społeczeństwa. Obiecywał głównie dobre stosunki z Rosją, podniesienie statusu języka rosyjskiego do oficjalnego, odwoływał się do przyjaźni „bratnich narodów” oraz radzieckich wartości. Ponieważ UKP PM wchodzi do składu RKP, która stara się o odrodzenie Imperium Rosyjskiego, współpraca kościoła i potencjalnego przedstawiciela władzy miała nie tylko praktyczne, ale przede wszystkim ideologiczne podłoże. Wyborcy Janukowycza byli głównie zlokalizowani na wschodzie, południu i częściowo w centrum Ukrainy. UKP PK, UAKP oraz

¹²¹ Według raportu Międzynarodowej Wolności Religijnej przygotowanego przez Departament Stanu USA w 2011 roku RKP jest w Rosji faworyzowanym przez władze państwowe. Źródło: <http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/religiousfreedom/index.htm#wrapper>.

¹²² Бондаренко В. Релігійне життя в сучасній Україні: стан, тенденції та проблеми розвитку. // Людина і Світ. – 2003 - №12. – С. 37.

UKGK poparły oponenta Janukowycza Wiktora Juszczenkę, który zadeklarował swoją prozachodnią orientację polityczną, odwoływał się do wartości narodowych oraz patriotycznych, obiecując szybką integrację europejską. Wyborcy Juszczenki mieszkali przeważnie na zachodzie oraz w centrum Ukrainy. Chociaż zwierzchnik UKP PK Filaret jeszcze przed rozpoczęciem kampanii mówił o możliwości poparcia kandydatury Janukowycza pod warunkiem, że ten będzie popierał UKP PK¹²³, nie przyniosło to żadnych skutków, ponieważ Janukowycz zawsze publicznie odwoływał się do UPK PM, i warto powiedzieć, że ten kościół odegrał znaczną rolę w formowaniu wizerunku Janukowycza. Inne kościoły dołączyły się do publicznej agitacji na rzecz Juszczenki już po drugiej turze wyborów pod czas Rewolucji Pomarańczowej.

Najpierw zwierzchnik UKP PM tylko od czasu od czasu pojawiał się publicznie z ówczesnym premierem Janukowyczem, ale z czasem on jak i wielu duchownych UKP PM zostali wciągnięci do walki o władzę. Im bliższa była data wyborów, tym częściej Metropolita Włodzimierz (Sabodan) pojawiał się publicznie z Janukowyczem, a lokalni duchowni UKP PM zaczęli publicznie agitować za Janukowycza. Tak biskup Perejasław-Chmielnicki oraz wikary Metropolii Kijowskiej Mytrofan w wywiadzie dla radia domyślał się, że wierni mogą zagłosować na Janukowycza, ponieważ „on pomagał naszym parafianom”. Inny biskup UKP PM metropolita Odeski oraz Izmailski Agafangel, zwolennik „zjednoczenia Rusi Wielkiej, Małej i Białej”, apelował do „wiernych w Odessie, aby zagłosować na Wiktora Janukowycza, ponieważ on zasługuje na uwagę Boga oraz ludzi”¹²⁴. Duchowni rozpowszechniali materiały o treści agitacyjnej na rzecz kandydata do władzy oraz o treści prowokacyjnej w stosunku do kandydata opozycyjnego; podczas mszy świętych duchowni często występowali z przemówieniami o prawidłowości wyboru Janukowycza oraz przeprowadzali działania represywne wobec zwolenników Juszczenki (nie dopuszczali do spowiedzi). Janukowycza nazywano „kandydatem, obranym Bogiem”¹²⁵.

Metropolita Włodzimierz (Sabodan) z publiczną agitacją na rzecz kandydata do władzy wystąpił dopiero po I turze wyborów, którą Janukowycz przegrał. Metropolita zapewniał, że

---

¹²³ Oleg Turij. Kościół a wybory: lekcje z 2004 roku. Źródło: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/33861/

¹²⁴ Tam że.

¹²⁵ Tam że.

Janukowycz jest osobą „naprawdę wierzącą, godną zostać głową państwa”¹²⁶. Ta otwarta propaganda z ust zwierzchnika UKP PM spowodowała falę agitacji w kościołach UKP PM po całej Ukrainie. Janukowycza nazywano „prawosławnym prezydentem” oraz „bożym kandydatem”, wtedy zaś Juszczenkę „satanistą”, „faszystą” itd. Przed drugą turą wyborów sztab Janukowycza razem z UKP PM inicjowały procesję na rzecz Janukowycza, która szła od Soboru Mądrości Bożej w Kijowie do Ławry Peczerskiej pod hasłem „Ojczyzna prawosławna jest w niebezpieczeństwie!”¹²⁷.

Co dotyczy działalności politycznej innych kościołów podczas wyborów, to UKP PK jeszcze przed wyborami zezwalał „modlić się za sprawiedliwe wybory” oraz doradzał parafianom kierować się przy wyborze takimi kryteriami jak „wysokie wartości duchowe i moralne, miłość do narodu i państwa, dążenie do wzmacniania niepodległości politycznej oraz ekonomicznej”. UKGK zakazał swoim przedstawicielom publicznie agitować na któregoś z kandydatów. Biskup Charkowsko-Połtawski UAKP apelował do obywateli Ukrainy, aby bronić „narodową i osobistą swobodę” przed „zagrożeniem ze strony terroru kryminalnego”. Z podobnymi apelami występowali również przedstawiciele protestanckich oraz rzymsko-katolickich organizacji religijnych¹²⁸.

Po ogłoszeniu wyników drugiej tury wyborów przez Komisję Wyborczą nie zważając na liczne naruszenia praw obywateli, przedstawiciele hierarchii oraz duchowieństwa dołączyli się do akcji protestacyjnej. Niektóre kościoły przeprowadziły mszy święte w intencji zwycięstwa „prawdy i sprawiedliwości”, inne modliły się za „Prezydenta Juszczenkę”. Chrześcijańskie kościoły skierowały do obywateli list otwarty, w którym wyraziły niezadowolenie z przebiegu kampanii wyborczej oraz namawiały obywateli, by bronić prawdy. Później skierowały jeszcze jeden list do ówczesnego prezydenta Leonida Kuczmy. Reakcja UKP PM na wyniki drugiej tury wyborów nie była jednoznacznej, gdyż oficjalny UKP PM milczał i zajął pozycję oczekującego. Różne organizacje kościelne i bractwa apelowały do władzy o przyspieszenie procedury inauguracji Janukowycza.

Od pierwszego dnia Pomarańczowej Rewolucji protestującym na Majdanie Niepodległości w Kijowie towarzyszyli przedstawiciele różnych kościołów chrześcijańskich.

---

¹²⁶ Oleg Turij. Kościół a wybory: lekcje z 2004 roku. Źródło: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/33861/.

¹²⁷ Tam że.

¹²⁸ Tam że.

24 listopada 2004 roku pierwszą mszę świętą w miasteczku namiotowym odprawili duchowni UKGK, a następne msze święte były regularnie odprawiane przez przedstawicieli różnych konfesji w różnych miejscach dyslokacji manifestantów. 26 listopada zwierzchnicy kościołów chrześcijańskich podpisali apel, w którym ogłosili ten dzień dniem postu i modlitwy za lepszy los Ukrainy, a o godzinie 18.00 odbyła się wspólna modlitwa duchowieństwa i wiernych różnych konfesji. 5 grudnia 2004 na Majdanie Niepodległości w Kijowie po raz pierwszy w historii Ukrainy do wiernych zwrócili się z modlitwą i apelem przedstawiciele nie tylko kościołów chrześcijańskich, ale również Żydów i muzułmanów¹²⁹.

Kampania wyborcza prezydenta Ukrainy w 2010 roku przebiegała z mniejszym zaangażowaniem kościołów. Liderzy tak UKP PM, jak i UKP PK wstrzymywali się od publicznej agitacji na rzecz tego czy innego kandydata. Chociaż zwierzchnik UKP PM, Metropolita Włodzimierz, unikał bezpośredniego poparcia lidera Partii Regionów, Janukowycz mógł liczyć na wsparcie znacznej części hierarchii tego kościoła. Rywalka Janukowycza Julia Tymoszenko z kolei skorzystała z poparcia innych kościołów chrześcijańskich. W międzyczasie po zakończeniu pierwszej tury wyborów głośną dyskusję wywołały wypowiedzi zwierzchników UKP PK oraz UAKP, którzy apelowali do wiernych, żeby ci nie oddawali głosów „przeciwko wszystkim”, a głosowali na jednego z dwóch kandydatów. Później Wszechukraińska Rada Kościołów i organizacji religijnych opublikowała apel do narodu ukraińskiego z powodu drugiej tury wyborów Prezydenta Ukrainy: „Jeżeli zignorujemy wybory Prezydenta albo zagłosujemy „przeciwko wszystkim”, stracimy naszą szansę, ale wybór będzie dokonany, chociaż bez naszego udziału.”¹³⁰ W ostatni dzień przed drugą turą przewodniczący oraz duchowni różnych kościołów chrześcijańskich modlili się razem z Julią Tymoszenko na placu Sofii w Kijowie.

Największą jednak krytykę wywołał komentarz przewodniczącego UKGK kardynała Lubomyra Huzara. W swoim apelu do Synodu biskupów Kijowsko-Galicyjskiego Biskupstwa hierarcha zrobił akcent na tym, że „nie głosować albo oddać głos „przeciwko wszystkim” nie jest wyborem, a jest ucieczką, więc my tego nie akceptujemy”¹³¹. Ponieważ większość wiernych UKGK mieszka w Galicji, to obowiązkowy wybór pomiędzy Janukowyczem a

¹²⁹ Oleg Turij. Kościół a wybory: lekcje z 2004 roku. Źródło: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/33861/

¹³⁰ W. Jeleński. Religia i kościoły na Ukrainie: początek roku 2010. Źródło: <http://arhiv.orthodoxy.org.ua/uk/2010/03/03/30651.html>

¹³¹ Źródło: <http://www.pravda.com.ua/news/2010/01/28/4680941/>

Tymoszenko oznaczał po prostu wybór ostatniej. U wielu wiernych, dla których kardynał Huzar był autorytetem, taki apel wywołał oburzenie, ponieważ miał na celu ograniczyć ich własny wybór.

W sumie wybory w 2010 roku charakteryzowały się znacznie mniejszą aktywnością kościołów ukraińskich, które spełniły raczej funkcję mobilizującą wyborców.

Przed wyborami prezydenckimi w 2010 roku zwierzchnik RKP, Patriarcha Cyryl modlił się za „poprawny” wybór Ukraińców oraz zakończenie „politycznego trzęsienia ziemi”. Uważał naród ukraiński za „swój”, a po zwycięstwie Janukowycza, ciepło mu pogratulował oraz zwrócił się z przemówieniem do obywateli Ukrainy. Budząca kontrowersje patriarsza doktryna „ruskiego świata” też przewijała się przez całe wybory. „Ruski świat” polega na idei zjednoczenia prawosławnych narodów Ukrainy, Rosji i Białorusi pod egidą Moskwy, ze względu na ich „wspólną” przeszłość i kulturę, „dla wzmocnienia prawosławia na terytoriach tych państw”. Według Cyryla „ruski świat” jest wspólną przestrzenią cywilizacyjną na terytorium historycznej Rusi, która opiera się przede wszystkim na wspólnej religii (prawosławnej), wspólnej kulturze i języku (rosyjskim), wspólnej pamięci historycznej i wspólnych poglądach na rozwój społeczny¹³². Warto zauważyć, że idea „ruskiego świata” nie należy Cyrylowi. Cyryl wykorzystał ją w zakresie kościelnym, ponieważ dobrze wpisała się w koncepcję RKP, zwłaszcza w politykę kościoła wobec terytoriów kanonicznych RKP na terenach byłego Związku Radzieckiego. Cyryl głosi i rozpowszechnia doktrynę „ruskiego świata” podczas swoich wizyt na Ukrainę, odwołując się przede wszystkim do wspólnej przeszłości państw byłego Związku Radzieckiego. Doktryna jest skierowana i najlepiej odbierana przez mieszkańców wschodu Ukrainy, wśród których przeważają osoby w starszym wieku. Cyryl nie jest autorem tej doktryny, lecz jej aktywnym „dystrybutorem”. Termin „ruski świat” na długi czas przed Cyrylem był już używany przez różnych pisarzy i działaczy społecznych Rosji. Cyryl zaczął aktywnie promować „ruski świat” po utworzeniu przez prezydenta Federacji Rosyjskiej Władimira Putina w 2007 roku Fundacji „ruski świat”¹³³. „Celem fundacji jest popularyzacja języka rosyjskiego, będącego skarbem narodowym oraz ważnym elementem kultury rosyjskiej i światowej oraz promowanie i poparcie programów

¹³² Wystąpienie Patriarchy Cyryla na otwarciu III Zgromadzenia Ruskiego Świata. Źródło: <http://www.patriarchia.ru/db/text/928446.html>

¹³³ Rozporządzenie Prezydenta Federacji Rosyjskiej nr 796 z dnia 21.06.2007 o utworzeniu fundacji „Ruski świat”. Źródło: <http://document.kremlin.ru/doc.asp?ID=40139&PSC=1&PT=1&Page=1>

nauczania języka rosyjskiego w Federacji Rosyjskiej oraz za granicą.”¹³⁴ Wśród głównych zadań Fundacji jest rozpowszechnienie języka i kultury rosyjskiej oraz utworzenie i utrzymanie organizacji społecznych mających na celu realizację zadań „ruskiego świata”. W sensie ideologicznym „ruski świat” jest „reprezentowany nie tylko przez Rosjan, naszych rodaków za granicą, emigrantów, wychodźców z Rosji i ich potomków, ale również przez obcokrajowców, mówiących po rosyjsku, uczących się oraz uczących rosyjskiego, wszystkich, których interesuje Rosja i jej przyszłość”¹³⁵. Fundacja jest finansowana z kosztów budżetowych Federacji Rosyjskiej. 3 listopada 2009 roku na otwarciu III Zgromadzenia Ruskiego Świata Patriarcha Cyryl wystąpił z przemówieniem oraz zaoferował własną wizję „ruskiego świata” w wymiarze prawosławnym. Cyryl powiedział między innymi: „Rdzeniem ruskiego świata jest dzisiaj Rosja, Ukraina i Białoruś”, a święty przewielebny Laurenty Czernihowski wyraził tę ideę słynną frazą: „Rosja, Ukraina, Białoruś to jest święta Ruś”. Takie rozumienie Ruskiego świata założone jest w nazwie naszego Kościoła. Kościół jest nazywany Rosyjskim nie według czynnika etnicznego. Taka nazwa wskazuje, że rosyjski Kościół Prawosławny pełni misję pasterską wśród narodów akceptujących rosyjską tradycję duchowną oraz kulturową jako podstawę własnej identyfikacji narodowej albo jako jej znaczną część. Dlatego Mołdowa też jest częścią Ruskiego świata. Jednocześnie Rosyjski Kościół jest wielonarodową społecznością prawosławną i chce rozwijać swój charakter wielonarodowy”¹³⁶.

Mówiąc o akceptacji społecznej „ruskiego świata”, zauważmy, że doktryna ma tak swoich zwolenników, jak przeciwników wśród elit politycznych, hierarchów duchownych i przeciętnych obywateli. Można powiedzieć, że akceptacja albo brak akceptacji idei „ruskiego świata” całkowicie zależy od już istniejącego podziału społeczeństwa na Wschód i Zachód, czyli na tych, którzy mają prorosyjską albo proeuropejską orientację polityczną, mówią w języku rosyjskim albo ukraińskim, są parafianami UKP PM albo UKP PK. W badaniu na temat społecznej percepcji działalności politycznej kościołów udało się zidentyfikować, że rosyjskojęzyczni mieszkańcy Wschodu i Południa, którzy z reguły są parafianami UKP PM, całkowicie akceptują oraz zgadzają się z ideą „ruskiego świata”. Z kolei mieszkańcy Centrum

---

¹³⁴ Cele fundacji „Ruskiego świata”. Oficjalna strona fundacji. Źródło: <http://www.ruskiymir.ru/ruskiymir/ru/fund/about>

¹³⁵ Tam że.

¹³⁶ Wystąpienie Patriarchy Cyryla na otwarciu III Zgromadzenia Ruskiego Świata. Źródło: <http://www.patriarchia.ru/db/text/928446.html>

oraz Zachodu, przeważnie ukraińskojęzyczni, będące parafianami UKP PK oraz UKGK, absolutnie jej nie akceptują oraz uważają za przykład politycznej manipulacji Moskwy. W kwestii akceptacji „ruskiego świata” wśród polityków i duchownych można z pewnością powiedzieć, że większość duchownych UKP PM pozytywnie ją przyjmuje, ponieważ w rzędach wyższej hierarchii duchownej UKP PM sporo jest duchownych o pochodzeniu rosyjskim, mianowanych na wysokie stanowiska na Ukrainie, co też jest przykładem polityki Rosji tak kościelnej, jak i państwowej, ponieważ duchowni Rosjanie na Ukrainie z reguły bronią interesów Rosji. Najbardziej wyraźnym przykładem duchownego takiego typu jest Agafangel, biskup UKP PM, metropolita Odeski i Izmailski. Agafangel jest oddanym zwolennikiem „ruskiego świata”, języka rosyjskiego, zjednoczenia Ukrainy i Rosji pod egidą Moskwy. Będąc nie tylko duchownym, ale i działaczem politycznym (obecnie on jest deputowanym Odeskiej rady wojewódzkiej od rządzącej Partii Regionów), Agafangel promuje ideę „ruskiego świata” nie tylko wśród parafian, ale i sprzyja jej rozpowszechnianiu wśród obywateli Ukrainy, zwłaszcza obwodu odeskiego. Jeżeli chodzi o polityków, którzy popierają „ruski świat”, to w obecnej władzy takich też znajdzie się dość wielu (chodzi głównie o Partię Regionów). Promują oni oraz lobbują język rosyjski, wspierają ośrodki kultury rosyjskiej na Ukrainie oraz osobiście publicznie promują ideę „ruskiego świata”. Można wymienić dziesiątki nazwisk jako przykłady takich polityków, ale najaktywniejszymi działaczami w tej sferze są Dmytro Tabacznik (obecny minister edukacji), Serhij Kiwalow (deputowany Rady Najwyższej od Partii Regionów, były przewodniczący Komisji Wyborczej Ukrainy, główny falsyfiktor wyborów w 2004 roku), Wadym Kolesniczenko (deputowany Rady Najwyższej, zastępca przewodniczącego Frakcji Partii Regionów). Wszyscy oni mają reputację ukrajinofobów, niewyznających Ukraińców jako naród, pragną zjednoczenia Ukrainy z Rosją oraz na różne sposoby promują kulturę oraz język rosyjski. Kiwalow i Kolesniczenko inicjowali projekt ustawy o nadaniu językowi rosyjskiemu statusu oficjalnego. Taka działalność polityków ukraińskich została odznaczona przez władze rosyjskie. W lutym 2013 roku Władimir Putin odznaczył Kiwalowa i Kolesniczenkę orderami Pushkina za „istotny wkład w zachowanie i popularyzację języka rosyjskiego i kultury za granicą”¹³⁷. Wcześniej obydwaj działacze już otrzymali od władz rosyjskich ordery Przyjaźni.

---

¹³⁷ Rozporządzenie Prezydenta Federacji Rosyjskiej z dnia 09.02.2013 nr 101. Źródło: <http://graph.document.kremlin.ru/page.aspx?3558233>

Komentując swoją nagrodę, Kolesniczenko potwierdził, że otrzymał ją za promowanie idei „Ruskiego świata”¹³⁸.

W rzeczywistości, doktryna „ruskiego świata”, zarówno jak i promujący ją duchowni oraz politycy, została symbolem nacjonalizmu rosyjskiego oraz antywesternizmu. Jej elementy zapracowały na wschodniosłowiańską moskiewsko-centryczną tożsamość¹³⁹. W jednym z wywiadów Patriarcha Cyryl osobiście powiedział, że tutaj chodzi o projekt geopolityczny. Podczas wystąpienia w Kijowie Cyryl mówił: „nie idźcie do Europy, bo Europa – to bezduchowość. Duchowość – tylko na Rusi Świętej. Jeżeli stworzymy naszą Unię, to będzie to bardzo mocny projekt geopolityczny, z którym trudno będzie rywalizować”. Eksperti wśród, których jest Wiktor Jeleński, uważają, że ten projekt stawia w zagrożeniu niezależność ukraińską¹⁴⁰.

Ciekawe, że taki stan rzeczy całkowicie odpowiadałby geopolitycznym intencjom Rosji, która od lat stara się dołączyć Ukrainę do Unii Celnej. W marcu 2013 roku dyrektor generalny instytutu Unii Eurazjatyckiej Władimir Lepechin powiedział, że Ukraina powinna dołączyć do Unii Celnej, ponieważ narody ukraiński i rosyjski są pojednani przez wspólne słowiańskie cechy w tym prawosławie¹⁴¹. W maju 2013 roku Ukraina otrzymała status obserwatora przy Unii Celnej, co znaczy, że pierwszy krok w kierunku członkostwa już zrobiono. Koncepcja „Ruskiego świata” w przemówieniu Patriarcha Cyryla podczas zgromadzenia ruskiego świata w 2009 roku faktycznie jest doktryną geopolityczną stworzenia jedynej przestrzeni cywilizacyjnej w ramach Rosji, Ukrainy i Białorusi, co ma na celu wzmocnienie pozycji RKP w dialogu z prawosławiem światowym oraz pozycji Federacji Rosyjskiej w przeciwstawieniu światu zglobalizowanemu Zachodem. W tym kontekście minister spraw zagranicznych Federacji Rosyjskiej S. Lawrow powiedział: „Uzgodniliśmy z naszymi kolegami z RKP plany naszej dalszej współpracy w interesach wzmocnienia pozycji i autorytetu Rosja na arenie światowej”¹⁴².

---

¹³⁸ Źródło: <http://tyzhden.ua/News/74128>

¹³⁹ W. Jeleński. Religia i kościoły na Ukrainie: początek roku 2010. Źródło: <http://arhiv.orthodoxy.org.ua/uk/2010/03/03/30651.html>

¹⁴⁰ W. Jeleński. Źródło: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/interview/46825/

¹⁴¹ Wywiad z Władimirem Lepechinym, dyrektorem generalnym instytutu Unii Eurazjatyckiej. Źródło: <http://glavcom.ua/articles/10527.html>

¹⁴² Lawrow: „Współpraca MSZ i RKP rozwija się narastająco”. 24.01.2011. Źródło: <http://ria.ru/religion/20110124/325672605.html>

Więc realizacja doktryny „ruskiego świata” bezpośrednio pracuje na rzecz interesów politycznych Rosji. Działacz kościelny takiej rangi jak Patriarcha Cyryl zawsze ma duży wpływ społeczno-polityczny, zwłaszcza w Rosji współczesnej, gdzie aktywnie powstaje patriotyczna koncepcja Rusi Wielkiej, wzmacnia się jedność Kościoła i Państwa w imię uchwały wartości „ruskiego świata”. Polityka kościelna RKP w żadnej mierze nie sprzeciwia się polityce państwowej Rosji. Rozwiązując pytania stosunków kościelnych, RKP i Patriarcha Cyryl osobiście dąży do osiągnięcia państwowo-politycznych celów Federacji Rosyjskiej, ponieważ RKP jest narzędziem sprawowania wewnętrznej i zewnętrznej polityki Rosji.

Ta „symfonia” władzy kościelnej i świeckiej ma korzenia historyczne. Warto dodać, że tutaj chodzi wyłącznie o współpracę RKP ze strukturami państwowymi, ponieważ inne konfesje nie cieszą się takim wsparciem ze strony władz. Chociaż według konstytucji w Rosji nie ma religii państwowej, istnieją wszelkie oznaki tego, że RKP jest kościołem uprzywilejowanym. Według raportu Międzynarodowej Wolności Religijnej przygotowanego przez Departament Stanu USA w 2011 roku RKP ściślej, niż inne organizacje religijne, współpracuje z władzami oraz otrzymuje od nich różne przywileje.¹⁴³ Na przykład, Patriarcha Cyryl ma możliwość korzystania z ochrony rządowej oraz transportu rządowego. Z reguły takie przywileje mają wyłącznie członkowie Rządu. Oprócz tego Cyryl ma prawo korzystać z Pałacu rządowego na Kremlu dla spotkań, przyjęć oraz rokowań. RKP ma prawo wyrażać własną opinię co do projektów ustaw, które są rozpatrywane przez Dumę Państwowej Federacji Rosyjskiej. W porównaniu z innymi konfesjami RKP ma większy dostęp do zakładów państwowych, wśród których są szkoły, szpitale, więzienia, policja, armia. Prawie wszystkie ośrodki religijne w więzieniach rosyjskich należą do RKP. Więc taki stan rzeczy jest na rękę tak władzom rosyjskim, gdyż RKP realizuje politykę państwową Federacji Rosyjskiej, jak i kościołowi, ponieważ otrzymuje poparcie rządu oraz liczne przywileje.

Wracając do doktryny „ruskiego świata” Patriarchy Cyryla i jej realizacji na Ukrainie, to przebywając na Ukrainie Patriarcha apeluje do czynnika rosyjskiego, do Rosjan, zamieszkałych na terytorium Ukrainy. Nie wiadomo, w jakiej mierze ta doktryna w końcu wpłynie na Ukrainę, ale na pewno ona jest skierowana na to, żeby taki wpływ okazać. Ten faktor destabilizuje sytuację na Ukrainie oraz pogłębia podział społeczny.

---

¹⁴³ Raport Międzynarodowej Wolności Religijnej przygotowany przez Departament Stanu USA w 2011 roku. Źródło: <http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/religiousfreedom/index.htm#wrapper>.

Polityczna działalność Patriarchy Cyryła na terytorium Ukrainy nie ogranicza się do promowania doktryny „ruskiego świata”. Cyryl pilnie śledzi wydarzenia na Ukrainie, komentuje i wypowiada się na temat sytuacji politycznej. Podczas swoich licznych, niby duszpasterskich, wizyt Cyryl niejednokrotnie apelował do Ukraińców z powodu sytuacji politycznej, wyborów oraz działalności władzy ukraińskiej. Cyryl jest głównym przeciwnikiem udzielenia UKP autokefalii, ponieważ na terytorium Ukrainy znajduje się większość parafii RKP w postaci kościołów UKP PM. Cały czas odwołuje się do korzeni RKP, uważając go za spadkobiercę kościoła założonego przez Włodzimierza Wielkiego w 988 roku. Nie przekonują go nawet fakty, że małe kościoły albańskie mają autokefalię, tak samo jak polski i gruziński. Jeszcze podczas pierwszej wizyty na Ukrainę w 2009 roku od razu po objęciu stanowiska, Cyryl powiedział, że Kijów jest „naszym Jeruzalem” oraz mówił o braterskim związku Ukrainy i Rosji. A na pytanie ówczesnego prezydenta Ukrainy Juszczenki o możliwości istnienia jedynego kościoła lokalnego, Cyryl powiedział, że „taki kościół już istnieje”, ponieważ jest nim UKP PM¹⁴⁴. Później w jednym z wywiadów powiedział, że „jeżeli odebrać nam naszą świątynię (Kijów), to zostaniemy bez korzeni duchowych. Więc nigdzie was nie puścimy”¹⁴⁵. W ramach swoich wizyt Cyryl regularnie spotyka się z politykami wyższego szczebla, w tym z obecnym Prezydentem Janukowyczem, premierem, spikerem. Janukowycz co roku otrzymuje błogosławieństwa od Cyryła.

Na celu każdej swojej wizyty patriarcha Cyryl ma wzmocnienie pozycji RKP na Ukrainie przez wpływ na parafian UKP PM. Podczas wizyty w lipcu 2010 roku z okazji obchodów 1022 rocznicy Chrztu Rusi, Cyryl wzywał do „zachowania duchowej jedności narodów” w oparciu o ideał Świętej Rusi, apelował do odbudowania „ruskiego świata” i „prawosławnej cywilizacji” bratnich narodów Ukrainy, Rosji i Białorusi. Patriarcha odznaczył prezydenta Janukowycza medalem Świętego Księcia Włodzimierza I klasy oraz chwalił go jako polityka, „który służy dziełu duchowego przebudzenia narodu”¹⁴⁶. Trzeba zauważyć, że podczas pierwszych wizyt Cyryła, kiedy prezydentem był jeszcze Juszczenko, odbywały się liczne manifestacje społeczne przeciwko Cyrylowi i jego działalności destabilizującej

¹⁴⁴ Źródło: <http://korrespondent.net/ukraine/politics/915626-patriarh-kirill-zaveril-yushchenko-cho-v-ukraine-uzhe-est-pomestnaya-cerkov>

¹⁴⁵ Wiktor Jeleński. Przed każdymi wyborami władza zaczyna grę z kościołem. Źródło: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/interview/46825/

¹⁴⁶ Paweł Wołowski. Patriarcha Cyryl Na Ukrainie – duchowość w służbie polityki. Źródło: <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2010-08-04/patriarcha-cyryl-na-ukrainie-duchowosc-w-sluzbie-polityki>

społeczeństwo ukraińskie. Kiedy prezydentem został Janukowycz, władza bardzo pilnie zaczęła zapobiegać jakimkolwiek przejawom tego typu aktywności obywateli. Cyryl uważa, że ma prawo wtrącać się w sprawy wewnętrzne Ukrainy. Na przykład, podczas wizyty w 2010 roku Patriarcha zwrócił się do władz kościelnych oraz państwowych Ukrainy o zmianę nazwy ulicy Iwana Mazepy, na której znajduje się główna świątynia UKP PM Ławra Peczerska, na Ławrską, ponieważ Iwan Mazepa jest uważany w Rosji za wroga. Z czasem na wniosek UKP PM Rada Miejska w Kijowie uchwaliła zmianę nazwę ulicy Iwana Mazepy, więc ten odcinek ulicy, gdzie mieszczą się budynki Ławry, otrzymał nazwę Ławrską¹⁴⁷.

Z powodu zakończenia drugiej tury wyborów prezydenckich w 2010 roku, kiedy już było wiadomo, że prezydentem zostanie Janukowycz, Patriarcha Cyryl zwrócił się z przemówieniem do narodu ukraińskiego, w którym między innym powiedział: „Spodziewam się, że razem z głosowaniem odszedł czas wstrząsów i niestabilności. (...) Państwo od dawna jest w trudnym stanie politycznym oraz ekonomicznym. Więc wszyscy wierni Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego muszą dziś modlić się za Ukrainę. (...) Jestem pewien, że Kijów i Ukraina zawsze będą centrum świata wschodnio-chrześcijańskiego, otwartym na współpracę ze wszystkimi państwami bliskimi i dalekimi, a zwłaszcza z narodami, zjednoczonymi wspólną historią i wiarą¹⁴⁸”.

Ostatnie wizyty na Ukrainie przestały budzić takie kontrowersję, jak to było w 2009 i 2010 roku, ponieważ z powodu ich ilości, stały się rutynowymi dla społeczeństwa i nawet we wschodnich regionach nie cieszą się liczną frekwencją.

Wracając do działalności ukraińskich kościołów prawosławnych podczas wyborów do parlamentu w 2012 roku, to w dużym stopniu występowała agitacja lokalna. Wybory te różniły się od poprzednich tym, że odbyły się w systemie mieszanym, więc 50% deputowanych wybrano w okręgach jednomandatowych. Właśnie z imionami kandydatów z tych okręgów była powiązana większość agitacji oraz prowokacji ze strony kościołów. Często na wielkie święta religijne, kiedy do kościołów uczęszcza największa ilość parafian, duchowni zajmowali się agitacją wyborczą. Na przykład, na święto Pokrowy (Opieki Najświętszej Bogurodzicy) w gminie Hrubna obwodu czerniowieckiego za kandydatem z okręgu nr 204 Artemem Semeniukiem agitował duchowny UKP PM. Kandydat został

¹⁴⁷ Rozporządzenie Rady Miejskiej w Kijowie z dnia 8.08.2010 nr 981/4419. Źródło: <http://www.kreschatic.kiev.ua/file/6540.pdf>

¹⁴⁸ Przywitanie Patriarchy źródło: www.patriarchia.ru/db/text/1065249.html

ukarany mandatem. W Kirowogradzie w intencji kandydata od zjednoczonej opozycji Andrzeja Tabałowa w kościele UAKP była odprawiona msza święta. W okręgu nr 212 w Kijowie pojawiły się ulotki o treści „Patriarcha Filaret pobłogosławił Bohdana Hrebenuka na zwycięstwo”¹⁴⁹. Filaret wyznał, że ten kandydat był ofiarodawcą jednej z parafii kościoła i nawet został odznaczony nagrodą kościelną, ale powiedział, że Patriarcha nikomu nie dawał błogosławieństw na wybory”¹⁵⁰. Podobna sytuacja stała się i w Iwano-Frankowsku, ale tym razem został skompromitowany biskup UKGK, który później zaprzeczył, by miał jakikolwiek stosunek do tej sprawy. W innych kościołach duchowni agitowali na kandydatów, mówiąc o ich obfitych ofiarach na kościół i działalność charytatywną. Takich przykładów można znaleźć dziesiątki. W niektórych wypadkach cieszący się poparciem kościołów kandydaci zwyciężyli, w innych – nie. Więc trudno powiedzieć, czy ten czynnik religijny wpłynął na efektywność zdobycia głosów, ale na wizerunek Kościoła – tak, i to w sposób negatywny¹⁵¹.

Oprócz werbalnej agitacji na rzecz kandydatów, w kościołach wykorzystywana była również agitacja w postaci materiałów drukowanych. Już pisałam powyżej o dziennikach szkolnych ze zdjęciem Janukowycza. Innym przykładem był modlitewnik dla uczniów i studentów rozpowszechniany przez deputowanego Rady miejskiej powiatu żółkiewskiego obwodu lwowskiego Tarasa Kosaka. Na okładce mieścił się obraz sakralny, a na tylnej stronie zamieszczono zdjęcie deputowanego¹⁵².

Na Wielkanoc, na Boże Narodzenie oraz podczas innych świąt w kościołach istnieje tradycja, że po mszy świętej duchowny wygłasza przemówienie w imieniu hierarchów kościoła, biskupów. Natomiast w powiecie mostyskim czytano list od deputowanego - biznesmena Jarosława Dubniewicza oraz jego brata (obaj członkowie Partii „Odrodzenia,”) ¹⁵³.

Innym wymiarem zaangażowania kościołów w kampanie wyborcze jest bezpośredni udział duchownych w wyborach. Mam na myśli wybory parlamentarne oraz samorządowe. W pierwszej kadencji Rady Najwyższej niepodległej Ukrainie wśród deputowanych znalazł się jeden z metropolitów UKP PM, już wcześniej wspomniany metropolita Agafangel¹⁵⁴. A biskup UKP PM Paweł (Łebid), namiestnik Ławry Peczerskiej, kilkakrotnie startował w

¹⁴⁹ http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/50036/

¹⁵⁰ http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/50036/.

¹⁵¹ http://risu.org.ua/ua/index/exclusive/journalistic_investigations/50098/

¹⁵² http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/47725/

¹⁵³ Tam że.

¹⁵⁴ Biografia deputowanego 1 kadencji Rady Najwyższej, Sawinna Oleksija (metropolity Agafangela) na portalu Rady Najwyższej. Źródło: <http://static.rada.gov.ua/zakon/new/NEWSAIT/DEPUTAT1/25.htm>

wyborach parlamentarnych zaczynając jeszcze w 1998 roku. Wtedy był on drugim na liście kandydatów Partii Odrodzenia Regionalnego Ukrainy. W ulotkach z jego zdjęciem, które znajdowały się w większości kościołów UKP PM, było podkreślane, że wybory dla niego „to jedna z innych możliwości rozwiązania licznych problemów kościoła”¹⁵⁵. Partia nie przekroczyła progu wyborczego i biskup Paweł nie dostał się do Parlamentu (wtedy bezskutecznie wystartowali jeszcze dwaj biskupi UKP PM). biskup później kontynuował próby dostania się do władzy, aż wreszcie w 2008 roku trafił do Rady Miejskiej w Kijowie jako przedstawiciel Partii Regionów, gdzie pracował w Komisji do spraw zdrowia oraz ochrony socjalnej. Po wyborach w 2010 roku Biskup znów był w Radzie Miejskiej w składzie frakcji Partii Regionów. Obecnie duchowny pełni funkcję w Komisji do spraw polityki humanitarnej. Wymieniłam dwóch duchownych wyższej hierarchii UKP PM sprawujących władzę nie tylko kościelną, ale i państwową. Trzeba zauważyć, że z reguły wyższe duchowieństwo nie zajmuje się polityką w sposób otwarty. A takie kościoły jak UKGK oraz UAKP w ogóle zabroniły swoim duchownym uczestniczenia tak w wyborach, jak i w jakichkolwiek akcjach politycznych. Jeżeli chodzi o duchownych niższego szczebla obejmujących stanowiska deputowanych w radach miejskich, wojewódzkich, powiatowych i innych, to takich nazwisk można wymienić dziesiątki a nawet setki. Ostatnie wybory do samorządów w 2010 roku charakteryzowały się dużą ilością duchownych, którzy wystartowali w wyborach i zostali deputowanymi. Obecnie na Ukrainie 260 deputowanych rad różnego poziomu to duchowni, reprezentujący UKP PM oraz UKP PK.

Na początku niepodległości ukraińskiej do Parlamentu starały się dostać partie o charakterze chrześcijańskim, ale bezskutecznie. Na przykład, w wyborach do Parlamentu w 1998 roku oprócz wspomnianych biskupów brały udział również partie chrześcijańskie (Ukraińska chrześcijańsko-demokratyczna, Chrześcijański sojusz narodowy, Chrześcijańsko-demokratyczna partia Ukrainy oraz Republikańska partia chrześcijańska), które nawet razem nie przekroczyły 4-procentowego progu wyborczego¹⁵⁶.

Innymi wyraźnymi przykładami zaangażowania kościołów w sprawy polityczne są procesje oraz manifestacje przeciwko niektórym ustawom oraz decyzjom państwowym. Na

¹⁵⁵ W. Jeleński. Chrześcijanie i polityka. – Dzerkalo Tyżnia. – 18.02.2002. Źródło: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/hristiyani_y_polityka.html

¹⁵⁶ W. Jeleński. Chrześcijanie i polityka. – Dzerkalo Tyżnia. – 18.02.2002. Źródło: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/hristiyani_y_polityka.html

przykład UKP PM kilkakrotnie występował jako inicjator procesji przeciwko wejścia Ukrainy do NATO. Po ulicach szła procesja pod przewodnictwem duchownych z ikonami i hasłami. Innym przykładem była manifestacja w ramach, której wierni wymagali, żeby nazwa ulicy Iwana Mazepy, na której znajduje się Ławra Peczerska została zmieniona na Ławrską. Taką zmianę zaproponował zwierzchnik RKP Patriarcha Cyryl, o czym już wspomniano wyżej. Inną formą reakcji na wydarzenia polityczne jest apel do władz ze strony przedstawicieli kościołów. Na przykład, kiedy w listopadzie 2010 roku Rada Najwyższa wystawiła na głosowanie ustawę o nadaniu językowi rosyjskiemu statusu drugiego oficjalnego, UKP PK wyraziła zaniepokojenie, że taka ustawa odsunie język ukraiński, będący główną cechą tożsamości ukraińskiej, na margines. UKP PK zawsze był zwolennikiem używania języka ukraińskiego podczas mszy świętych oraz pozostaje ośrodkiem tłumaczenia literatury cerkiewnej na język ukraiński¹⁵⁷.

Innym przykładem jest apel zwierzchnika UKP PM Metropolity Włodzimierza (Sabodana) skierowany do władz państwowych w marcu 2010 roku, spowodowany projektem zmian przepisów podatkowych Ukrainy, zwłaszcza w części dotyczącej numerów identyfikacyjnych. W swoim liście adresowanym do prezydenta Janukowycza, Premiera Azarowa, Głowy Rady Najwyższej Lytwyna oraz głów frakcji, metropolita napisał, że „wprowadzając kodyfikację ludzi od momentu urodzenia poprzez jedyny unifikowany dowód osobisty – kartę elektroniczną, państwo sankcjonuje śledzenie elektroniczne oraz kontrole totalną we wszystkich dziedzinach życia człowieka. Nikt nie może gwarantować, że system elektroniczny kontroli nad człowiekiem i totalne uzależnienie od niej człowieka, nie będzie wykorzystane do okazania wpływu na człowieka w celu manipulowania duchowego, ideologicznego, politycznego i gospodarczego. ... Ponieważ projekt przepisów podatkowych Ukrainy został wypracowany zgodnie ze standardami oraz wymogami międzynarodowymi, co przewiduje przekazanie informacji osobistej innym państwom i organizacjom międzynarodowym, może to spowodować utratę własnej wolności nie tylko przez każdego człowieka, ale również państwo straci swoją niepodległość. O powstaniu takiego totalitaryzmu Kościół ostrzega i prosi, ... żeby zabezpieczyć realizację praw konstytucyjnych obywateli, którzy nie wzięli numeru identyfikacyjnego, poprzez wniesienie do przepisów podatkowych Ukrainy poprawek, jakie przewidywałyby inną formę ewidencji

---

¹⁵⁷ W obronie języka Ukraińskiego. Źródło: <http://www.cerkva.info/uk/news/kyiv/917-mova.html>

podatników”¹⁵⁸. Na razie każdy może odmówić otrzymania numeru identyfikacyjnego z powodów religijnych.

W październiku 2012 roku metropolita Włodzimierz (Sabodan) zwrócił się do Prezydenta, żeby ten wetował ustawę o jedynym rejestrze demograficznym, która przywodzi wprowadzenie paszportów biometrycznych. Metropolita uważa, że ta ustawa łamie prawa i swobody człowieka oraz jest ingerencją w życie osobiste¹⁵⁹. Reakcja Kościoła spowodowała manifestacje obywateli pod przewodnictwem różnych organizacji religijnych, które występowały przeciwko ustawie. Jedną z przyczyn tego oporu była obawa obywateli, że ludziom będą wszywać pod skórę chipy z informacją. Reakcją Prezydenta był apel skierowany do organizacji religijnych, żeby uspokoiły swoich wiernych, którzy stali się ofiarą prowokacji i dezinformacji. Na spotkaniu z przedstawicielami organizacji religijnych Janukowycz zapewnił, że do ciał ludzkich nie będzie wszywany chip, a później podpisał ustawę¹⁶⁰.

Podczas śledztwa w sprawie Tymoszenko oraz innymi działaczami poprzedniego rządu, zwierzchnik UKP PK napisał list do Janukowycza, w którym apelował do Prezydenta, żeby ten „zrobił wszystko, co możliwe, aby śledztwo i sądownictwo w tych sprawach było obiektywne i nie dawało powodów do wątplenia w ich wyniki”¹⁶¹.

Wiadomo, że działacze kościelni otrzymywali nagrody państwowe od wszystkich prezydentów Ukrainy. Działacze polityczni z kolei otrzymują nagrody z rąk głów największych kościołów na Ukrainie. Nagrody kościelne różnych stopni otrzymywali wszyscy politycy wyższego szczebla, zwłaszcza prezydenci, premierzy, liderzy partii. Oczywiście każdy kościół ma własnych faworytów. Oznacza to, że odznaczenia otrzymują ci działacze polityczni, których polityka odpowiada orientacji politycznej poszczególnego kościoła. Na przykład, w 2010 roku zwierzchnik UKP PK Filaret odznaczył Oleha Tiahnyboka, lidera partii nacjonalistycznej „Swoboda”, Orderem Świętego Równego Apostołem Księcia Włodzimierza III stopnia za „zasługi w odrodzeniu życia duchowego na

¹⁵⁸ List metropolity Włodzimierza do władz ukraińskich. Źródło: <http://orthodox.org.ua/ru/node/6856>; <http://www.pochaev.org.ua/?pid=1583>

¹⁵⁹ Metropolita Włodzimierz apeluje do Janukowycza, żeby wetował ustawę o paszportach biometrycznych. Źródło: <http://www.unian.ua/news/529469-mitropolit-volodimir-zaklikae-yanukovicha-vetuvati-biometrichni-pasporti.html>

¹⁶⁰ Janukowycz zapewnił, że do ciał ludzi nie będzie wszywany chip. Źródło: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/church_state_relations/49938/

¹⁶¹ Filaret apeluje do Janukowycza, żeby ten pokochał Tymoszenko, jak samego siebie. Źródło: <http://www.unian.net/ukr/news/news-446690.html>

Ukrainie i umacnianiu niezależnej Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej”¹⁶². Prezydent Ukrainy Janukowycz ma kilka orderów UKP PM oraz RKP. Czasem politycy otrzymują nagrody od zwierzchników kościołów innych państw. Już wspomniałam o nagrodzie, którą otrzymał Prezydent Janukowycz od Patriarchy RKP Cyryła. Innym przykładem jest wręczenie nagród państwowych innym państw działaczom kościelnym Ukrainy. Metropolita Włodzimierz (Sabodan) został odznaczony dwoma orderami Federacji Rosyjskiej: w 2004 roku orderem Przyjaźni „Za wkład we wzmacnianie i rozwój związków duchownych, przyjaźni i współpracy pomiędzy narodami Federacji Rosyjskiej i Ukrainy”¹⁶³ oraz orderem Uznania w 2005 roku „za zasługi w rozwoju tradycji duchowych i kulturowych oraz wzmocnienie stosunków rosyjsko-ukraińskich”¹⁶⁴. 20 kwietnia 2011 roku biskup Paweł (namiestnik Ławry Peczerskiej, UKP PM) został odznaczony orderem Przyjaźni „za zasługi we wzmacnianiu jedności Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego oraz przyjaźni pomiędzy Ukrainą a Rosją”¹⁶⁵. Już wspomniałam o nagrodach państwowych, wręczonych przewodniczącym kościołów przez prezydentów Ukrainy. Ze zmianą władzy zmieniała się faworyzacja tego czy innego kościoła. Krawczuk odznaczał przedstawicieli UKP PK, Kuczma w większej mierze odznaczał duchownych UKP PM, ale również nagradzał zwierzchnika UKP PK. Juszczenko odznaczał przedstawicieli wszystkich wiodących kościołów na Ukrainie (UKP PM, UKP PK, UKGK, UAKP), Janukowycz rozdaje odznaczenia państwowe wyłącznie duchownym UKP PM. Więc ktoś jest faworyzowanym, a ktoś czuje się odsuniętym. Niezadowoleni hierarchowie też starają się wpływać na polityków w celu dozwolenia uwagi na siebie.

Innym przykładem działalności kościołów są apele przedstawicieli różnych kościołów skierowane do władz państwowych z prośbami o niewtrącanie się w sprawy kościelne. Od pierwszego dnia niepodległości Ukrainy niezadowoleni hierarchowie apelowali do Prezydenta, Premiera oraz Rady Najwyższej. Podczas prezydentury Krawczuka apelował do niego UKP PM, żeby ten przestał wspierać UKP PK. Do Kuczmy na początku jego kadencji apelował UKP PK. W ciągu pięciu lat prezydentury Juszczenki UKP PM bezustannie apelował

---

¹⁶²Patriarcha Filaret pobłogosławił „Swobodę”. Źródło: <http://www.kresy.pl/wydarzenia?zobacz/patriarcha-filaret-poblogoslawil-swobode>

¹⁶³ Rozporządzenie Prezydenta Federacji Rosyjskiej z dnia 19.01.2004 nr 58. Źródło: <http://graph.document.kremlin.ru/page.aspx?776642>

¹⁶⁴ Rozporządzenie Prezydenta Federacji Rosyjskiej z dnia 28.06.2005 nr 740. Źródło: <http://graph.document.kremlin.ru/page.aspx?829017>

¹⁶⁵ Rozporządzenie Prezydenta Federacji Rosyjskiej a dnia 20.04.2011 nr 485. Źródło: <http://Graph.document.kremlin.ru/page.aspx?1:1554785>

do niego, żeby ten nie ingerował w sprawy kościelne. Ze zmianą władzy zmieniali się również niezadowoleni z jej działalności kościelnej. Teraz UKP PK występuje z apelami w stronę władz, zwłaszcza Prezydenta Ukrainy Janukowycza, że ten nadaje preferencję jednemu kościołowi UKP PM, chociaż według Konstytucji wszystkie organizacje religijne są równymi wobec prawa. Podobne apele przychodzą na adres władzy i od innych organizacji religijnych. Ukraińska organizacja swobody religijnej zarzuca Prezydentowi, że oddaje on preferencję UKP PM i ignoruje interesy innych kościołów, czym dyskredytuje ostatnie. Przez cały czas swojej kadencji Janukowycz kilkakrotnie spotkał się z Patriarchą Cyrylem, zwierzchnikiem RPK, ale żadnego razu nie przyjął u siebie przedstawicieli UKP PK, UAKP oraz innych konfesji, członków Rady Kościołów i organizacji religijnych¹⁶⁶.

2.4. Działalność kościołów na poziomie samorządów

Jednym z głównych aspektów lokalnej działalności politycznej kościołów jest udział duchownych w wyborach samorządowych, w skutek czego duchowni zajmują miejsca deputowanych w radach miejskich oraz administracjach obwodowych i sprawują politykę razem z innymi deputowanymi.

Artykuł 5 ustawy o wolności sumienia i organizacjach religijnych głosi: „... Religijne organizacje nie biorą udziału w działalności partii politycznych i nie nadają partiom politycznym pomocy materialnej, nie wysuwają kandydatów do organów władzy państwowej, nie zajmują się agitacją albo finansowaniem kampanii wyborczych kandydatów do tych organów. Duchowni mają prawo brać udział w życiu politycznym na równi ze wszystkimi obywatelami”¹⁶⁷. Więc zgodnie z ustawą, duchowni mogą wystartować w wyborach, jako przeciętni obywatele, ale z reguły robią to za zgodą i błogosławieństwem metropolity, zachowując stan duchowny oraz reprezentując potem interesy własnego kościoła. Zazwyczaj deputowani duchowni pracują jako zwykli deputowani w różnych komisjach rad miejskich i obwodowych.

Statystyka twierdzi, że z każdymi wyborami do samorządów trafia coraz więcej duchownych. Podczas kampanii wyborczej do samorządów w 2010 roku duchowieństwo

¹⁶⁶ Janukowyczowi zarzucają faworyzację UKP PM. Źródło: <http://obozrevatel.com/news/2010/11/4/401410.htm>

¹⁶⁷ Ustawa o wolności sumienia i organizacjach religijnych z dnia 23.04.1991 nr 987-XII. Źródło: www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/987-12

ukraińskie wystartowało aktywniej, niż wcześniej. Ekspersi obarczają za to winą polityków, którzy chcą wykorzystać autorytet kościoła. Duchowni zapewniają, że starają się o władzę, żeby bronić prawa kościołów i wiernych. W obwodzie Tarnopolskim, na przykład, więcej niż 20 duchownych chciało uzyskać mandat deputowanych rad miejskich, w obwodzie Winnickim – ponad 30. Podobna sytuacja jest i w innych obwodach. Kandydaci duchowni, którzy najczęstszej są przedstawicielami UKP PM oraz UKP PK, często są pierwszymi numerami na listach wyborczych partii politycznych, przeważnie Partii Regionów oraz Partii „Swoboda”¹⁶⁸.

Zgodnie z materiałami z konferencji „Wymiar regionalny stosunków międzykonfesyjnych i państwowo-kościelnych”, na Ukrainie 260 przedstawicieli duchowieństwa to deputowani różnych poziomów¹⁶⁹ (oprócz Rady Najwyższej, gdzie już od dawna nie ma żadnych przedstawicieli kościołów). Najwięcej deputowanych duchownych jest w radach obwodu Kijowskiego (około 60), drugie miejsce posiada obwód Chmielnicki, gdzie wśród deputowanych jest 47 przedstawicieli duchowieństwa. Zwykle przedstawiciele różnych kościołów współpracują dobrze przestrzegając zasad tolerancji. Problemy wynikają tylko, jeżeli do religii wtrąca się polityka.

Większość deputowanych duchownych to przedstawiciele UKP PM albo UKP PK. Nie ma natomiast żadnego reprezentanta UKGK, ponieważ statut UKGK zabrania swoim duchownym brania udziału w wyborach. UAKP też nie daje na to zgody. I chociaż UKP PM oraz UKP PK też niby nie propagują udziału w wyborach, ale i nie zabraniają tego, przedstawiciele kościołów starający się o stanowisko deputowanego traktują to jako formalną zgodę swego kościoła. Z kolei, jeżeli duchowny UKGK wystartuje w wyborach, będzie musiał zostawić służbę świętą, ale takich przykładów w UKGK nie było¹⁷⁰. Co dotyczy UKP PM, to decyzję o możliwości udziału duchownych w wyborach podejmuje głowa diecezji. Jedni dają swoje zezwolenie na udział w wyborach, inni – odradzają. Protorej UKP PM Georgij mówi tak: „Dzisiaj autorytet kościoła jest taki, że swoje służenie może on realizować za pomocą udziału w działalności miejscowych organów władzy. Dotyczy to przede

¹⁶⁸ Jewhen Solonina. Duchowni stają się deputowanymi – obrona kościoła czy technologia polityczna? „Radio swoboda” z dnia 19.10.2010. Źródło: http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/38551/

¹⁶⁹ Zbiórka prac naukowych ukraińskiej konferencji naukowej „Wymiar regionalny stosunków międzykonfesyjnych i państwowo-kościelnych” Chmielnicki. – XYVII. – 2010.

¹⁷⁰ Dlaczego duchowni idą do władzy? Wywiad z przedstawicielami UKGK, UKP PM, oraz UKP PK. Źródło: <http://glavcom.ua/articles/1965.html>

wszystkim programów o charakterze edukacyjnym, wychowawczym, oświatowym oraz charytatywnym. Mamy nadzieję, że w tych przypadkach, gdy duchowni trafiają do organów władzy, będą oni kontynuować swoją służbę, realizując te projekty, pełniąc misję, świadcząc o Chrystusie wśród deputowanych, którzy też są parafianami”¹⁷¹.

Podobnej pozycji trzyma się i UKP PK, z taki wyjątkiem, że ostateczną decyzję, czy duchowny może wystartować w wyborach, podejmuje Patriarcha Filaret osobiście albo nawet Święty Synod.

Przedstawiciele największych kościołów jednocześnie zapewniają, „że w żadnym przypadku nie dają zezwolenia na udział w wyborach na prezydentów miast oraz burmistrzów, ponieważ te stanowiska wymagają dużo czasu i pracy, i nie dają możliwości pełnienia obowiązków duszpasterskich”¹⁷². Taka sytuacja zdarzyła się w gminie Pisków powiatu kostopolskiego obwodu rówieńskiego, gdy burmistrzem został wybrany namiestnik kościoła miejscowego ojciec Georgij (Jurij Korzarko) duchowny UKP PM, który pełnił swoje obowiązki polityczne przez 20 lat. Rada archidiecezji pozbawiła Jurija Korzarkę stanowiska, więc na razie pełni on tylko funkcję głowy rady gminy, ale nie wyklucza możliwości powrotu do spraw duchownych po zakończeniu kadencji.

Przedstawiciele konkretnego kościoła reprezentują z reguły konkretne partie polityczne. Tak duchowni UKP PM idą na wybory z listy Partii Regionów, a duchowni UKP PK znajdują się na listach sił opozycyjnych („Swoboda”, „Ojczyzna”, „Nasza Ukraina”). Reprezentacja duchownych tego czy innego kościoła zależy również od czynnika geograficznego. Oznacza to, że zwykle kościoły mają swoich przedstawicieli w tych regionach, gdzie te kościoły przeważają. Na wschodzie oraz na południu do rad miejskich trafiają duchowni UKP PM, na zachodzie – UKP PM, w centrum nie brakuje przedstawicieli obu kościołów. Opiszę tę sytuację na przykładzie obwodu tarnopolskiego, który znajduje się na zachodzie Ukrainy. W ostatnich wyborach brali tam udział duchowni przeważnie UKP PK, a przed tym – jeszcze duchowni UKGK. Od udziału tradycyjnie powstrzymali się rzymsko-katolicy. Duchowni UKP PM oraz UAKP rzadko biorą udział w wyborach w Tarnopolu.

Metropolita Tarnopolski i Buczacki (UKP PK) Nestor powiedział: „W naszej diecezji duchowni idą na wybory. Nie podam dokładnej ilości, ale to są dziesiątki. Duchowni dzwonią

---

¹⁷¹ Tam że.

¹⁷² Jewhen Solonina. Duchowni stają się deputowanymi – obrona kościoła czy technologia polityczna? „Radio swoboda” z dnia 19.10.2010. Źródło: http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/38551/

i ja daję im swoje błogosławieństwo. Oni idą tak z listami partyjnymi, jak i z okręgów jednomandatowych. Na głowy jednostek terytorialnych duchowni nie startują, ponieważ to stanowisko przeszkadza w pełnieniu obowiązków pastorskich”¹⁷³. Biskup uważa, że duchowny ma prawo uczestniczyć w wyborach, ponieważ najlepiej zna potrzeby parafian oraz obywateli pewnej jednostki terytorialnej, więc po otrzymaniu mandatu deputowanego, duchowny może bronić interesów obywateli. Biskup również uważa, że duchowni będą mogli załagodzić konflikty między konfesjami, spowodowane władzami. Duchowni diecezji Tarnopolskiej i Buczackiej reprezentują z reguły takie partie jak „Za Ukrainę!”, „Nasza Ukraina”, „Ojczyzna”, „Kongres nacjonalistów ukraińskich”. Biskup również zauważył: „Wszystko zależy od tego, jak poszczególne siły polityczne zarekomendowała siebie na terenie poszczególnej parafii. Głównie, żeby to były siły patriotyczne. Nie znam przypadków, żeby duchowni reprezentowali siły, które nie pracują działają na rzecz Ukrainy”¹⁷⁴. Biskup zapewnił, że duchowny opuści rządy partii w przypadku jej dyskredytacji.

Biskup arcydiecezji Tarnopolskiej i Krzemienieckiej (UKP PK) Iow opowiadał: „Z naszej diecezji wystartowało 17 duchownych z inicjatywy obywateli. Kościół popiera siły demokratyczne oraz polityczne”¹⁷⁵.

Z arcydiecezji Tarnopolskiej UKP PM i diecezji Tarnopolskiej UAKP nie wystartował żaden kandydat. Brak własnych kandydatów UAKP tłumaczy postanowieniem Wszzechukraińskiej Rady Kościołów i organizacji religijnych jeszcze za czasów Juszczenki, „wtedy postanowiono, że duchowni nie biorą udziału w wyborach” – powiedział dziekan tarnopolski diecezji tarnopolskiej UAKP Iwan Łesyk¹⁷⁶.

Rzymsko-katolicy tradycyjnie, a od ostatnich wyborów i greko-katolicy też, nie idą na wybory. Co do uczestnictwa duchownych w wyborach, przewodniczący ośrodka obwodowego Komitetu Wyborców Ukrainy Paweł Łewkiw mówi, że „duchowni są takimi samymi obywatelami, jak i inni, więc nie ma żadnych przeszkód, żeby wybierać i być wybranymi”¹⁷⁷.

---

¹⁷³ Dziesiątki duchownych starają się o mandat deputowanego w obwodzie tarnopolskim. Źródło: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/38380/

¹⁷⁴ Dziesiątki duchownych starają się o mandat deputowanego w obwodzie tarnopolskim. Źródło: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/38380/.

¹⁷⁵ Tam że.

¹⁷⁶ Tam że.

¹⁷⁷ Tam że.

Podobnie sytuacja wygląda w obwodzie tarnopolskim, iwano-frankowskim, lwowskim oraz wołyńskim. Na wschodzie oraz południu sytuacja będzie zupełnie inna, to znaczy, że w wyborach uczestniczą tam setki duchownych, ale są oni przedstawicielami przeważnie UKP PM i idą na wybory z listy Partii Regionów, zwłaszcza w obwodzie donieckim, ługańskim, odeskim. Chociaż do rad miejskich oraz obwodowych na wschodzie trafia mniej duchownych, niż na zachodzie oraz w Kijowie, co spowodowane jest tym, że na wschodzie znajduje się mniej parafii oraz duchownych generalnie, ale wciąż dziesiątki deputowanych jest przedstawicielami kościołów, zwłaszcza UKP PM. Najwyraźniejszym przykładem duchownego, bezpośrednio zajmującego się polityką jest już wspomniany wyżej Agafangel, metropolita odeski i izmajilski, biskup UKP PM, Aleksiej Sawwin. W skutek wyborów w 2010 roku duchowny już po raz drugi został deputowanym w Radzie obwodowej Odessy. Aleksiej Sawwin tradycyjnie reprezentuje Partię Regionów i słynie ze swojej prorosyjskiej orientacji. Deputowany jest z pochodzenia Rosjaninem. Polityką zajmuje się od dawna, był deputowanym jeszcze pierwszej kadencji Rady Najwyższej, ale po tym zdażył dostać się tylko do Rady obwodowej. Agafangel zajmuje wysokie stanowisko w hierarchii UKP PM, będąc liderem ugrupowania prorosyjskiego, więc swoje poglądy polityczne duchowny przynosi do spraw kościelnych. Metropolita jest znany ze swoich wypowiedzi antyukraińskich (zwłaszcza podczas wyborów w 2004 roku) i jest zwolennikiem koncepcji „ruskiego świata” patriarchy Cyryla oraz przeciwnikiem integracji europejskiej Ukrainy i wstępu Ukrainy do NATO¹⁷⁸¹⁷⁹¹⁸⁰. Jako deputowany Sawwin, więc sprawuje odpowiednią do swoich poglądów politykę we władzy, a jako duchowny – podczas kazań w kościele.

W obwodach centralnej Ukrainy w wyborach uczestniczą tak duchowni UKP PM, jak i UKP PK w zależności od tego, jaki kościół dominuje w poszczególnej jednostce terytorialnej.

Powstaje pytanie: dlaczego duchowni idą do polityki? Wśród przyczyn udziału duchownych w wyborach przedstawiciel UKP PM Protojerej Georgij między innym wymienia „tradycję, możliwość świadczenia o kościele oraz pomaganie kościołom miejscowym w rozwiązywaniu pytań o charakterze edukacyjnym, wychowawczym, charytatywnym”. Przedstawiciel UKP PK Dmytro Stepowyk dodaje, że „Kościół trzeba

¹⁷⁸ Biografia Agafangela na stronie UKP PM. Źródło: <http://www.patriarchia.ru/db/text/53998.html>

¹⁷⁹ „Ruski Bóg” przez Patriarchę Cyryla buduje „Ruski Świat”. Iwan Hwat. Źródło: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2114528.html>

¹⁸⁰ „NATO jest wrogiem cywilizacji prawosławnej”. Metropolita odeski i izmajilski Agafangel. Źródło: <http://rusk.ru/st.php?idar=17790>

bronić na poziomie Państwa ze względu na historię ukraińską, gdy w latach dwudziestych – trzydziestych władze socjalistyczne starały się zniszczyć Kościół”¹⁸¹ Oprócz tego mówi on, że „działania duchownych będą na korzyść obywateli, ponieważ duchowni przy władzy będą bronić interesów parafian”¹⁸². Chociaż duchowni kandydaci oraz deputowani motywują swój udział w polityce lokalnej dbaniem o interesy kościołów oraz rozwojem duchowym parafian, to i wyborcy, i eksperci krytycznie odbierają bezpośrednią pracę duchownych w polityce. Liczne badania socjologiczne wykazują, że większość obywateli Ukrainy nie akceptuje tego, że duchowni bezpośrednio zajmują się polityką. Na przykład, według badania, przeprowadzonego w 2010 roku przez Centrum Razumkova, na pytanie „Jaki jest Pani/Pana stosunek do wystartowania duchownych w wyborach do Rady Najwyższej oraz rad miejskich?” 49,8% respondentów odpowiedziało „Uważam, że to przeczy ich misji”, 22% respondentów uważa, że „duchowni, jako obywatele Ukrainy mają prawo wystartować w wyborach”, z kolei 8,9% uważa, że „im więcej duchownych będzie przy władzy, tym władza będzie sprawiedliwsza”¹⁸³. Niektórzy uważają, że obecność duchownych w samorządach będzie na korzyść ostatnim, ponieważ wśród duchownych jest wiele osób wykształconych i oni mogą reprezentować interesy tych regionów, gdzie kościół cieszy się zaufaniem, ponieważ „chodzi o reprezentację interesów pewnej jednostki terytorialnej, a nie poselstwo w Radzie Najwyższej”, jak dodaje zastępca głowy Komitetu wyborców Ukrainy Witali Teslenko¹⁸⁴.

Tak eksperci, jak i duchowni narzekają na brak uwagi ze strony władz na problemy regionalne o charakterze religijnym, zwłaszcza po likwidacji ministerstwa odpowiedzialnego za stosunki państwowo-religijne, Komitetu do spraw religijnych oraz mniejszości narodowych przez Prezydenta Janukowycza. Ludmiła Pyłypowycz pisze, że „religijna polityka regionalna w tym samym stopniu ma być działalnością władzy jak i kościoła, które będą brać pod uwagę specyfikę konkretnego regionu. Ale problem polega na tym, że

¹⁸¹ Dlaczego duchowni idą do władzy? Wywiad z przedstawicielami UKGK, UKP PM, oraz UKP PK. Źródło: <http://glavcom.ua/articles/1965.html>

¹⁸² Jewhen Solonina. Duchowni stają się deputowanymi – obrona kościoła czy technologia polityczna? „Radio swoboda” z dnia 19.10.2010. Źródło: http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/38551/

¹⁸³ Jaki jest Pani/Pana stosunek do wystartowania duchownych w wyborach do Rady Najwyższej oraz rad miejskich? Badanie socjologiczne. Centrum Razumkova. Listopad 2010. http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=684

¹⁸⁴ <http://novynar.com.ua/analytics/government/139419>

działalność jest, a koncepcji brakuje”¹⁸⁵. Pyłypowycz pisze o tym, że stary system organów departamentu państwowego został zniszczony, a nowego brakuje, więc nie ma komu kontrolować procesów i problemów religijnych na miejscach, fiksować ich, analizować, określać kształt i kierunki reakcji państwowych organów władzy, prognozować, zapobiegać oraz planować zmiany. Brakuje fachowców do spraw stosunków państwo-kościelnych, którzy by określali konkretne działania w stosunkach pomiędzy kościołem, jednostką terytorialną oraz organem władzy. Dotyczy to przede wszystkim edukacyjnej i wychowawczej działalności duchownych w więzieniach, szkołach; konfliktów międzykonfesyjnych; potrzeb materialnych kościołów. Wśród takich problemów są, na przykład, brak duchownych oraz brak kościołów (w obwodzie Tarnopolskim jedna parafia łączy 660 osób, a w odwodzie Charkowskim – 4292), albo rosnąca ilość dzieci, które wychowują się bez opieki rodzicielskiej, ponieważ ich rodzice wyjechali na zachód szukając pracy. Innym przykładem jest zajęcie ziemi w sposób sprzeczny z prawem przez Tatarów i innych wyznawców islamu na Krymie, co destabilizuje sytuację w regionie¹⁸⁶. Takich przykładów można podać setki, a przy rozwiązaniu problemów trzeba brać pod uwagę przede wszystkim czynnik religijny. Ukrainie brakuje polityki regionalnej. Na razie taka polityka zaczyna kształtować się tylko w skutek zdarzeń historycznych w sferze politycznej i religijnej z uwzględnieniem osobliwości konfesyjnych. Na razie, jednym z głównych skutecznych przykładów współpracy kościołów i władz lokalnych jest odbudowa kościołów. Samorządy oraz organy władzy miejscowej pomagają budować i odbudowywać kościoły.

Realia ukraińskie są przykładem tego, że i kościół, i władza cieszą się ze swojej współpracy. Jak zauważyła Irena Borowik: „W regionach prawosławna Cerkiew jest w sojuszu z władzami wykonawczymi. Wyraża to w zapewnianiu jej materialnego wsparcia, na przykład na odbudowę świątyń i klasztorów. Współdziałanie polityków i Cerkwi nie zawsze ma charakter formalnej współpracy.”¹⁸⁷ Kościół wykorzystuje kanały władzy dla rozwiązania swoich problemów, zwłaszcza materialnych oraz dotyczących odzyskania mienia, a władza po prostu wykorzystuje reputację kościoła, który jest na razie jedyną instytucją na Ukrainie,

---

¹⁸⁵ Pyłypowycz Ł. Osobliwości polityki regionalnej Państwa i Kościoła w sferze stosunków społeczno-religijnych na Ukrainie współczesnej. Zbiórka prac naukowych cało ukraińskiej konferencji naukowej „Wymiar regionalny stosunków międzykonfesyjnych i państwo-kościelnych” Chmielnicki. – XYVII. – 2010.

¹⁸⁶ Tam że.

¹⁸⁷ Irena Borowik. Odbudowywanie pamięci. Przemiany religijne w Środkowo-Wschodniej Europie po upadku komunizmu. Kraków 2000. S. 133.

cieszącą się największym zaufaniem wśród obywateli. Dla 56% Ukraińców kościół jest kamertonem społeczeństwa, który reaguje na niesprawiedliwości, kłamstwa, nadużycia władzy¹⁸⁸. Przez ostatnie 10 lat Kościół zajmuje pierwsze miejsce pod względem stopnia zaufania wśród wszystkich instytucji społecznych. Fakt, że Kościołowi ufa 72,5% obywateli świadczy, że Kościół jest jedynym autorytetem dla Ukraińców¹⁸⁹.

2.5. Podsumowanie

Podsumowując, lata niepodległości Ukrainy charakteryzują się rosnącą aktywnością kościołów prawosławnych w sferach nieograniczonych wyłącznie życiem religijnym. Kościół przenika do sfery społecznej i politycznej, odgrywając istotną rolę w formowaniu systemu politycznego na Ukrainie, co zwłaszcza staje się widocznym podczas wyborów. Politycy w swoich kampaniach wyborczych starają się zapewnić sobie poparcie ze strony kościoła, który ma największy stopień zaufania wśród społeczeństwa. Kościoły z kolei też chętnie angażują się w procesy społeczno-polityczne. Ciągła obecność duchownych różnych konfesji na różnych uroczystościach, otwarciu pomników, szkół, wyświęceniu dróg, środków transportu, gazociągów mają na celu stworzenie wrażenia, że wszystko, co buduje władza, jest pobłogosławione. Tym samym władza stara się o akceptację społeczną swoich działań. Każda kolejna władza sięga po wsparcie kościoła. To dobrze widać na przykładzie wszystkich bez wyjątku prezydentów Ukrainy. Trudno powiedzieć w jakim stopniu ten czynnik religijny wpłynął na uzyskanie głosów wyborców, ale bez niego nie odbyła się żadna kampania wyborcza na Ukrainie. Kandydaci na prezydentów oraz na deputowanych Rady Najwyższej i samorządów aktywnie angażują duchownych do swoich kampanii wyborczych.

Napięta atmosfera wyborów tworzy dla pewnych kościołów możliwość, żeby przypomnieć państwu i społeczeństwu o swoim istnieniu. Konfesje dążą do odzyskania statusu uprzywilejowanej, popierając tego czy innego kandydata. Takie zachowanie jest charakterystyczne przede wszystkim dla tradycyjnych kościołów na Ukrainie. Najczęściej i najaktywniej angażującymi się w politykę kościołami są UKP PM oraz UKP PK. I jeden, i

¹⁸⁸ Stopień i charakter religijności społeczeństwa ukraińskiego//Religia i władza na Ukrainie: problemy stosunków wzajemnych. Materiały informacyjno-analityczne do okrągłego stołu na temat: „Stosunki państwowo-konfesyjne na Ukrainie, osobliwości oraz tendencje rozwoju”, 8.02.2011. – Kijów.: Centrum Razumkova, 2011. – S 41.

¹⁸⁹ Tam że. - S 40.

drugi pozycjonują się jako „służące państwu”, ale UKP PK promuje niezależną Ukrainę, a UKP PM – stara się o odrodzenie „Rusi Świętej”. Warto tu również wspomnieć o RKP i jego zwierzchniku Cyryle, który ostatnio przesadnie angażuje się w życie polityczne na Ukrainie, zwłaszcza po objęciu stanowiska Prezydenta Ukrainy przez Wiktora Janukowycza.

Ze względu na autorytet i siłę struktur władzy, poszczególne organizacje religijne łamią prawo ukraińskie oraz własne kanony o niewtrącaniu się w życie polityczne i aktywnie uczestniczą w wyborach po stronie poszczególnego kandydata albo partii. Oprócz publicznej agitacji na rzecz tego czy innego kandydata, polityczna działalność kościołów występuje również w postaci procesji, manifestacji, kazań politycznych oraz błogosławieństw kandydatów.

Inną formą działalności politycznej kościołów jest udział duchownych w wyborach do samorządów. W skutek ostatnich wyborów w 2010 roku, 260 przedstawicieli UKP PM i UKP PK zostało deputowanymi rad miejskich i obwodowych. W rządach władzy duchowni starają się głównie rozwiązać problemy własnych kościołów, zwłaszcza te o charakterze materialnym.

Sytuacja pogarsza się ze względu na to, że Ukraina jest państwem zróżnicowanym pod względem etnicznym, kulturowym, językowym i religijnym. A religia, będąc jednym z głównych czynników formowania tożsamości społecznej pogłębia już istniejące zróżnicowanie.

Rozdział 3. Percepcja Kościołów Prawosławnych w polityce przez społeczeństwo

3.1. Wprowadzenie

W niniejszym rozdziale omówię zróżnicowanie społeczeństwa ukraińskiego pod względem geograficznym, etnicznym, kulturowym, językowym, ideologicznym i religijnym oraz określę, w jakim stopniu czynnik religijny wpływa na polaryzację społeczną, pokażę podstawy zróżnicowania społeczeństwa ukraińskiego oraz wytłumaczę fenomen, który Mykoła Riabczuk nazwał „Dwie Ukrainy” lub „stan wewnętrznego rozdarcia pomiędzy Wschodem a Zachodem, sowiecką przeszłością a „europejską” przyszłością, regionalno-małosrosyjską a samoistno-ukraińską tożsamością”¹⁹⁰.

Polikonfesyjność religijna ma wymiar przede wszystkim geograficzny. W tych czy innych regionach przeważają różne kościoły, na Zachodzie ma przewagę UKGK oraz UKP PK, w Centrum UKP PK oraz UKP PM, na Wschodzie i Południu – UKP PM. Mieszkańcy różnych regionów są wiernymi różnych kościołów, słuchają mszy w różnych językach, a także mają różne preferencje polityczne. Ponieważ Kościół jest instytucją, która cieszy się największym zaufaniem, jego opinia ma wpływ na formowanie opinii publicznej obywateli oraz jest jednym z czynników formowania tożsamości Ukraińców. Kościół niewątpliwie jest jednym z czynników dychotomii społecznej na Ukrainie.

Pierwsza część niniejszego rozdziału jest próbą analizy oraz opisu społeczeństwa ukraińskiego przez pryzmat regionalny, kulturowy oraz religijny w oparciu o materiały badawcze Mykoły Riabczuka, Ireny Borowik, Aleksandra Kołodnego, aktualny materiał socjologiczny oraz własne doświadczenie.

W drugiej części rozdziału pokażę, w jaki sposób obywatele Ukrainy odbierają działalność polityczną kościołów oraz potwierdzę hipotezy, sformułowane w trakcie pisania pracy. W tym celu przeprowadzono własne badanie porównawczo-jakościowe w formie ankiety, w ramach którego Ukraińcy (przedstawiciele różnych regionów) mieli możliwość odpowiedzieć na pytania związane z tematem niniejszej pracy oraz wypowiedzieć się na temat sytuacji religijnej na Ukrainie.

---

¹⁹⁰ Mykoła Riabczuk. Dwie Ukrainy. - Kolegium Europy Wschodniej. – Wrocław. – 2005. S.28.

3.2. Podział kościołów prawosławnych jako jeden z czynników dychotomii społeczeństwa ukraińskiego

Spółeczeństwo ukraińskie nie jest jednolitym, lecz bardzo zróżnicowanym pod względem etnicznym, językowym, kulturalnym i religijnym. Takie zróżnicowanie ma przede wszystkim podłoże historyczne, o czym była mowa w pierwszym rozdziale niniejszej pracy. Ponieważ przez długi czas Ukraina była podzielona pomiędzy Rosją a Polską, ślady kultury zachodniej oraz wschodniej pozostały nie tylko w pamiątkach kultury, architektury oraz literatury ukraińskiej, ale przede wszystkim w społeczeństwie ukraińskim. Preferencje religijne obywateli Ukrainy to tylko jeden z przejawów zróżnicowania społecznego. Ten podział jest głęboki, ponieważ sięga historii sprzed setek lat. Mykoła Riabczuk dokładnie opisał fenomen różnorodności społeczeństwa ukraińskiego w swojej książce „Dwie Ukrainy”: „Ukraiński historyk Orest Subtelny swego czasu pisał, że pochodną historii Ukrainy jest jej geografia. W pewnym sensie można powiedzieć również odwrotnie: pochodną geografii politycznej jest jej historia. Przynależność różnych ziem ukraińskich do różnych państw i cywilizacji, wcielenie tych ziem w różnym okresie, stopniu i na innych warunkach do Rosji i/albo do ZSRS wpłynęły na ich znaczną różnorodność, zwłaszcza na różny stopień rozprzestrzenienia się i przeniknięcia nowoczesnego nacjonalizmu ukraińskiego oraz na powstanie nowoczesnej świadomości narodowej”¹⁹¹. Na temat różnic społecznych Riabczuk pisze: „W postaci najprostszej różnice te sprowadzają się do przeciwstawiania „nacjonalistycznej”, przeważnie ukraińskojęzycznej, Ukrainy Zachodniej – „internacjonalistycznej”, przeważnie rosyjskojęzycznej, Ukrainie Wschodniej”¹⁹².

Obywatele Ukrainy Wschodniej i Południowej są rosyjskojęzyczni i prorosyjscy w swojej orientacji politycznej, a obywatele Ukrainy Zachodniej i Centralnej są ukraińskojęzyczni, antyrosyjscy, są zwolennikami Ukrainy niepodległej oraz integracji europejskiej. Przedstawiciele wspomnianych grup społecznych w różny sposób traktują historię ukraińską, w różny sposób odbierają wydarzenia polityczne i oczywiście w różny sposób głosują w wyborach. W kwestii orientacji politycznej Mykoła Riabczuk wyodrębnił wśród obywateli Ukrainy dwie grupy społeczne: tak zwanych „ukrainofilów” („świadomych

---

¹⁹¹ Mykoła Riabczuk. Dwie Ukrainy. - Kolegium Europy Wschodniej. – Wrocław. – 2005. S.33.

¹⁹² Tam że. S21.

Ukraińców”) i „rusofilów” („sowiecofilów”) i znalazł „mnóstwo współzależności pomiędzy liczebnością „świadomych Ukraińców” (22-32%) a ilością obywateli, którzy na referendum w marcu 1991 roku oddali głos przeciwko gorbaczowskiej „odnowionej federacji”, którzy w grudniu tego samego roku poparli nie tylko niepodległość Ukrainy, lecz także antysowieckich, antykomunistycznych kandydatów na Prezydenta, którzy obecnie wspierają przystąpienie Ukrainy do NATO (23-25%) i są przeciwni związkowi z Rosją i Białorusią (23-26%), którzy jednoznacznie uważają siebie za patriotów Ukrainy (25,8%), są za systemem wielopartyjnym (25-27%) i na drugą wojnę światową mówią – druga światowa (26,9%), a nie (w sposób stalinowski) – „Wielka Ojczyzniana”, którzy twierdzą, że „Rada Perejasławska” jest dla nich symbolem początku okupacji Ukrainy przez Rosję, którzy podczas ostatnich wyborów parlamentarnych (2002) głosowali na narodową demokrację (23% na „Naszą Ukrainę” i 7% na Blok Julii Tymoszenko). I odwrotnie, ilość „przekonanych sowiecofilów” (30-40%) mniej więcej odpowiada liczebności mieszkańców, którzy opowiadają się za hipotetycznym związkiem z Rosją i Białorusią (40,8% w 2000 roku) i są przeciwni przystąpieniu Ukrainy do NATO (33,5%), drugą wojnę światową nazywają – „Wielka Ojczyzniana” (62%), a „Radę Perejasławska” – „symbolem zjednoczenia dwóch braterskich słowiańskich narodów” (38%), są przeciwni systemowi wielopartyjnemu (42-43%) i pragną nadania językowi rosyjskiemu statusu „drugiego państwowego” (44%)”¹⁹³.

Ze względu na swoją przynależność etniczną, językową, kulturową i geograficzną kształci się orientacja polityczna i obywatele wybierają odpowiednie siły polityczne. Na przykład, przedstawiciele Zachodu i Centrum w wyborach 2004 zagłosowali na Juszczenkę, a przedstawiciele Wschodu i Południa na Janukowycza. Podobnie sytuacja wyglądała i podczas wyborów w 2010 roku, gdy Zachód i Centrum wybrały Tymoszenko, a Wschód i Południe – Janukowycza.

Na temat odmienności orientacji politycznej obywateli Ukrainy Mykoła Riabczuk pisze: „nastawienia mieszkańców Ukrainy zachodniej jest przeważnie antykomunistyczne; są oni przekonani, że największe zagrożenie dla Ukrainy stanowi Rosja, zaś Stany Zjednoczone są jej największym sojusznikiem; w większości sympatyzują z koncepcją przedsiębiorczości prywatnej i opowiadają się za radykalnymi reformami gospodarczymi, odrodzeniem języka i kultury ukraińskiej, demokratyzacją oraz przystąpieniem Ukrainy do NATO. Ci ze wschodu

¹⁹³ Mykoła Riabczuk. Dwie Ukrainy. - Kolegium Europy Wschodniej. – Wrocław. – 2005. S.40-41.

skłaniają się ku dokładnie odwrotnym wyborom. Pragną, by Ukraina przystąpiła do unii rosyjsko-białoruskiej, by w jakiś sposób przywrócono sowiecki model gospodarczy, nadano prezydentowi kraju więcej uprawnień (zblizających Ukrainę do autorytaryzmu) a językowi rosyjskiemu – konstytucyjny status „drugiego języka państwowego”¹⁹⁴. Warto zauważyć, że kiedy mówimy o podziale społeczeństwa ukraińskiego, obie rywalizujące grupy „nacjonalistycznych” i „prorosyjskich” obywateli stanowią mniejszość, gdy zdecydowana większość jest „niezdecydowana” i nie ma własnych poglądów politycznych.

Co dotyczy podziałów religijnych, Irena Borowik, która zajmowała się badaniem odrodzenia kultur, w tym aspektu religijnego w państwach byłego Związku Radzieckiego pisze: „Pod względem największych działających organizacji religijnych Ukraina wyraźnie jest zróżnicowana. Część zachodnia zdominowana jest przez Kościół grekokatolicki i rzymskokatolicki, a jeżeli chodzi o prawosławie, to posiadają tu przewagę parafie należące do Kościołów niepodporządkowanych Moskwie... Prawosławne parafie Zakarpacia przed rewolucją 1917 roku nie podlegały jurysdykcji Patriarchatu Moskiewskiego, a likwidacja Unii i przymusowe wcielenie grekokatolickich parafii do tegoż patriarchatu obudziły wśród ludności tak duży opór, że – jak pisze Wołodymyr Paszczenko i szereg innych autorów – w ciągu 300 lat istnienia Unii Kościół unicki stał się narodowym Kościołem Ukraińców. Zatem przejście na prawosławie w wielu przypadkach miało charakter powierzchowny i kiedy pojawiła się możliwość powrotu do „wiary ojców”, działo się to masowo. Innym czynnikiem istotnie tu działającym jest powiązanie religii i religijnego ożywienia z narodowym. Tylko religia niepodporządkowana administracyjnie Moskwie mogła, zdaniem polityków i wiernych, być siłą integrującą naród... Część wschodnia Ukrainy zdominowana jest przez Cerkiew prawosławną, podporządkowaną jurysdykcji moskiewskiej. W nastrojach ludzi dominują postawy prorosyjskie, język rosyjski, a nie ukraiński, jest używany przez zdecydowaną większość. Mniejszy jest zasięg i dynamika odrodzenia religijnego, większy indyferentyzm, mniejsza aktywność religijna.”¹⁹⁵

Wschodnia część Ukrainy oraz południowa są zdominowane przez UKP PM, Centrum oraz częściowo Zachód – przez UKP PK, a zachodnia część – przez UKGK. Na Ukrainie

¹⁹⁴ Mykoła Riabczuk. Dwie Ukrainy.- Kolegium Europy Wschodniej. – Wrocław. – 2005. S.30-31.

¹⁹⁵ Irena Borowik. Odbudowywanie pamięci. Przemiany religijne w Środkowo-Wschodniej Europie po upadku komunizmu. Kraków 2000. S. 81-82.

zachodniej znajdują się również ośrodki kościoła rzymskokatolickiego, a na Południu, zwłaszcza na Krymie są licznie reprezentowani muzułmanie.

Różnice regionalne na poziomie samoświadomości nacjonalnej obywateli odnajdują odzwierciedlenie w geografii poszerzania ukraińskich kościołów chrześcijańskich. W rejonach zachodnich pojawiają się nowe parafie UKP PK oraz UAKP, gdy w Centrum i na Wschodzie parafii tych kościołów jest znacznie mniej, ponieważ tam dominuje UKP PM. Parafie kościoła rzymsko-katolickiego powstają przeważnie w regionach, gdzie mieszka polska mniejszość narodowa: w Galicji, na Polesiu, na Podolu. Rozwój samoświadomości narodowej wśród przedstawicieli różnych grup etnicznych sprzyja pojawieniu się nowych nurtów religijnych (luteranie niemieccy, ormiański kościół gregoriański i inne), chociaż te organizacje religijne nie mają żadnych istotnych perspektyw wzrostu.

Jak pisze Irena Borowik: „Tak traktowane prawosławie jest wpisane głębiej w duchowość narodu, stanowi trzon tego, co ukraińscy naukowcy nazywają „mentalitetem”, pojęciem zakresowo odpowiadającym duchowości. Religijne komponenty ukraińskiego mentalitetu są tak zróżnicowane jak mapa wyznaniowa kraju. Reprezentowane tu są wszystkie nurty chrześcijaństwa. Wyznawcy protestantyzmu są najczęstszymi głęboko religijni, regularnie praktykujący, występuje tu nieznaczna nierównowaga płci na korzyść kobiet i proporcjonalny udział różnych grup wiekowych, z przewagą młodych w miastach. Są też stosunkowo najlepiej wykształceni, i statystyczny wyznawca protestantyzmu częściej mieszka w miejsce¹⁹⁶”

Osobliwości regionalne życia religijnego spowodowane są przeszłością historyczną państwa, składem etnicznym jego mieszkańców, tradycjami rodzinnymi, ogólnym poziomem kulturowo-edukacyjnym obywateli oraz procesami politycznymi i stosunkami międzypaństwowymi. Organizacje religijne są nierównomiernie zlokalizowane na terytorium Ukrainy. Na przykład, w obwodach lwowskim, iwano-frankowskim i tarnopolskim znajduje się 6020 parafii, gdyż łącznie w sześciu obwodach Wschodu i Północy Ukrainy (sumski, charkowski, doniecki, ługański i dniepropietrowski), gdzie ilość mieszkańców jest pięć razy większa od wymienionych wcześniej trzech obwodów Galicji, jest tylko 6373 parafii. Jeżeli w obwodzie tarnopolskim jedna parafia łączy 600 obywateli, to w obwodzie charkowski – 3245.

---

¹⁹⁶ Irena Borowik. Odbudowywanie pamięci. Przemiany religijne w Środkowo-Wschodniej Europie po upadku komunizmu. Kraków 2000. S. 201.

Według Centrum Razumkova, na Ukrainie nie istnieją regiony monoreligijne. Ponieważ na Zachodzie Ukrainy już jest duża sieć instytucjonalna organizacji religijnych, wystarczająca dla zadowolenia potrzeb religijnych wierzących, to pierwsze miejsce pod względem intensywności zrastania sieci religijnej na razie zajmuje Centrum. W roku 2010 w dwóch wymienionych regionach, zachodnim i centralnym, gdzie mieszka około 52% obywateli Ukrainy, znajdowało się 70% wszystkich organizacji religijnych na Ukrainie. Za 5-6 lat największe tempo powiększenia sieci religijnej przejdzie na Wschód oraz Południe¹⁹⁷. Na razie na Ukrainie można zauważyć zwolnienie tempo poszerzenia sieci religijnej oraz zmianę geografii tego poszerzenia. Centrum religijne przesuwa się z Zachodu Ukrainy: jeżeli w 2000 roku na Zachodzie, gdzie mieszka poniżej 20% obywateli Ukrainy, znajdowało się 43% wszystkich organizacji religijnych, to w 2010 znajduje się ich już tylko 34,5%¹⁹⁸.

Największym kościołem na terytorium Ukrainy jest obecnie UKP PM, do którego według stanu na 1 stycznia 2010 należało 11 790 parafii, co stanowiło 67,4% wszystkich prawosławnych i 34,9% wszystkich religijnych parafii na Ukrainie¹⁹⁹. Kościół ten jest bardzo dobrze reprezentowany w mediach, ma 108 czasopism, 67 stron internetowych, media holding „Głos” z własnym kanałem prawosławnym. Sieć parafialna ma charakter regionalny. Organizacje UKP PM są skupione przeważnie w regionie centralnym oraz wschodnim. Tu znajduje się 64,6% parafii, jednak tylko w czterech obwodach Ukrainy ten kościół jest dominującym (w obwodzie ługańskim – 50,4%, sumskim – 52,6%, chmielnickim – 52,4% i czernihowskim – 59,6%). W Kijowie ilość parafii UKP PM stanowi 26,2%. 67% budujących się kościołów UKP PM znajdują się w Centrum i na Wschodzie, więc w najbliższym czasie charakter regionalny UKP PM się nie zmieni.

Do UKP PK należy 4 281 parafii, co stanowi 24,5% wszystkich prawosławnych i 12,7% wszystkich religijnych parafii na Ukrainie. UKP PK jest mniejszym od UKP PM, ale demonstruje wyższe tempo rozwoju własnej sieci, w tym parafii, monasterów i ilości

---

¹⁹⁷ Kołodny A. Tendencje życia konfesyjnego Ukrainy oraz sposoby na jego tolerancję. Zbiórka prac naukowych cało ukraińskiej konferencji naukowej „Wymiar regionalny stosunków międzykonfesyjnych i państwowo-kościelnych” Chmielnicki. – XYVII. – 2010.

¹⁹⁸ „Religia i władza na Ukrainie: problemy stosunków wzajemnych”. Informacyjno-analityczne materiały do okrągłego stołu na temat: „Państwowo-konfesyjne stosunki na Ukrainie, oraz ich osobowości i tendencje rozwoju”. 8 lutego 2011 roku. Centrum Razumkova. – Kijów. S. 3.

¹⁹⁹ Tu i do końca akapitu są wykorzystane dane statystyczne, wypracowane przez Centrum Razumkova. „Religia i władza na Ukrainie: problemy stosunków wzajemnych”. Informacyjno-analityczne materiały do okrągłego stołu na temat: „Państwowo-konfesyjne stosunki na Ukrainie, oraz ich osobowości i tendencje rozwoju”. 8 lutego 2011 roku. Centrum Razumkova. – Kijów. S. 11-16.

duchownych (przez ostatnie 10 lat ilość parafii UKP PK wzrosła o 71,9%). Ilość czasopism zwiększyła się podwójnie, kościół aktywnie korzysta z Internetu oraz ze współpracy z mediami świeckimi. Podobnie do UKP PM sieć parafialna UKP PK ma charakter regionalny. Powyżej 83% wszystkich parafii znajdują się na Zachodzie (42,4%) oraz w Centrum Ukrainy (41%). Na Południu znajduje się tylko 8,4% parafii, a na Wschodzie – 8,1%. W żadnym z obwodów UKP PK nie dominuje. Procent parafii waha się od 22% do 23% w obwodach wołyńskim, iwano-frankowskim i rówieńskim, do 2% w obwodach zakarpaczkim oraz charkowskim, 0,1% – na Krymie. 90,8% budujących się budynków o przeznaczeniu religijnym UKP PK znajdują się właśnie w Centrum i na Zachodzie, więc w najbliższym czasie charakter regionalny UKP PM się nie zmieni.

UAKP ma 1 197 parafii (6,8% wszystkich prawosławnych i 3,5% religijnych parafii Państwa), znajdujących się przeważnie na zachodzie Ukrainy (70%). Najwięcej ich jest w obwodach tarnopolskim – 16,8%, lwowskim – 13,2%, iwano-frankowskim – 11,1%. Natomiast w obwodach sumskim, połtawskim i chernihowskim kościół w ogóle nie jest reprezentowany. 65% budynków o przeznaczeniu religijnym UAKP buduje się na Zachodzie, więc jej charakter regionalny pozostanie taki samy.

Do UKGK należy 3 599 parafii, co stanowi 10,7% wszystkich parafii religijnych na Ukrainie. Podobnie do kościołów prawosławnych UKGK ma charakter regionalny. Znaczna większość parafii (93,3%) znajduje się na zachodzie państwa, z których 81% jest zgromadzonych w trzech obwodach: lwowskim, tarnopolskim i iwano-frankowskim. W Centrum znajdują się tylko 3,5% parafii, na Południu – 1,9%, i 1,4% na Wschodzie. W dwóch obwodach UKGK jest dominującym (lwowskim – 53%, iwano-frankowskim – 50,9%). W obwodzie tarnopolskim znajduje się 46,2% parafii UKGK, a zakarpaczkim – 22,4%. Sieć kościoła ma tendencję do rozszerzenia na Wschód, co jest spowodowane przede wszystkim przeniesieniem katedry do Kijowa. Większość budynków UKGK buduje się na Zachodzie (91,9%), więc najprawdopodobniej w najbliższym czasie kościół zachowa swój charakter regionalny.

W kontekście charakteru regionalnego kościołów Ukrainy warto omówić również wskaźnik szczelności parafii religijnych (ilość parafii na 10 000 dorosłych obywateli) w różnych regionach. Wskaźnik szczelności oscyluje od 15,9 na Zachodzie do 4,2 – na Wschodzie kraju, ale ten wskaźnik ciągle rośnie, przy czym na Wschodzie szybciej, niż na

Zachodzie, więc obserwujemy tendencję do wyrównania szczelności parafii z biegiem czasu²⁰⁰. Największy wskaźnik szczelności jest na Zachodzie – 15,9. Tu znajduje się 11 642 parafii, co stanowi 34,5% wszystkich parafii religijnych na Ukrainie. Region jest konfesyjnie niejednorodny. W obwodzie lwowskim i iwano-frankowskim dominuje UKGK, w obwodzie wołyńskim i rówieńskim większość parafii należą do UKP PM. W Centrum funkcjonuje 11 971 parafii, co stanowi 35,4% wszystkich parafii religijnych. Wskaźnik szczelności wynosi 9,8. Większość parafii należy do UKP PM (45,2%). W trzech obwodach UKP PM jest dominującym kościołem (sumskim 52,6%, chmielnickim – 52,5% i czernihowskim – 59,6%). UKP PK ma w wymienionych obwodach 14,7%. Na Południu znajduje się 4 921 parafii (14,6% wszystkich parafii Ukrainy), wskaźnik szczelności sięga 8,6. Najwięcej parafii należy do UKP PM, ale w żadnym z obwodów kościół ten nie dominuje. W obwodzie odeskim parafie UKP PM stanowią 44,4%, chersońskim – 40,2%, mikołajowskim – 39,7%, na Krymie większość parafii należy do muzułmanów. Na Wschodzie działa 5 239 parafii (15,5% wszystkich parafii religijnych na Ukrainie), a wskaźnik szczelności stanowi 4,2 i jest on najniższy na Ukrainie. Najwięcej parafii należy do UKP PM (49,3%), chociaż UKP PM dominuje tylko w jednym obwodzie – lugańskim (50,4%). Względna większość UKP PM ma w obwodzie dnipro-pietrowskim (47,5%) i zaporoskim (35,7%).

Charakter regionalny kościołów na Ukrainie tylko potwierdza hipotezę, że czynnik religijny wpływa na formowanie tożsamości obywateli Ukrainy. Jak pisze Irena Borowik: „Na Ukrainie bardzo silne jest poczucie rozdarcia między kulturowo rozumianym Wschodem a Zachodem Europy. Podkreślanie odrębności ukraińskiego prawosławia jest jednym ze sposobów rozwiązania tego dylematu przynależności, ma dowodzić bowiem tego, że chociaż prawosławie Ukrainy sytuuje w obrębie kultury Wschodu, to jednak jego odrębność i obecne w nim cechy Zachodu dowodzą związków i pozwalają na kulturową identyfikację również z Europą Zachodnią.”²⁰¹

Podział religijny wpisuje się w ogólny podział społeczeństwa ukraińskiego. Wśród mieszkańców Ukrainy wschodniej znajdzie się sporo takich, którzy tęsknią za czasami

---

²⁰⁰ Tu i do końca akapitu są wykorzystane dane statystyczne, wypracowane przez Centrum Razumkova. „Religia i władza na Ukrainie: problemy stosunków wzajemnych”. Informacyjno-analityczne materiały do okrągłego stołu na temat: „Państwowo-konfesyjne stosunki na Ukrainie, oraz ich osobowości i tendencje rozwoju”. 8 lutego 2011 roku. Centrum Razumkova. – Kijów. S. 28-29.

²⁰¹ Irena Borowik. Odbudowywanie pamięci. Przemiany religijne w Środkowo-Wschodniej Europie po upadku komunizmu. Kraków 2000. S. 67-68.

radzieckimi i chcą widzieć Ukrainę w składzie Rosji albo w składzie Unii bratnich narodów Ukrainy, Rosji oraz Białorusi, więc doktryna „ruskiego świata” Patriarchy RKP Cyryla najbardziej by odpowiadała ich interesom politycznym. Jednocześnie na Ukrainie zachodniej mieszkańcy występują za całkowitym uniezależnieniem Ukrainy od Rosji, za odrodzeniem języka ukraińskiego na terytorium Ukrainy oraz odbudowaniem tożsamości ukraińskiej. Wymienionym cechom obywateli Zachodu towarzyszy „wysoko rozwinięte poczucie odrębności narodu ukraińskiego, a także spotykane częściej niż na wschodzie – postawy nacjonalistyczne. Na Wschodzie wskutek ateizacji rozerwały się więzi między religijnością i przynależnością narodową. Rodzi się szereg problemów, między innymi opór przeciwko wprowadzaniu liturgii i głoszeniu kazań w języku ukraińskim i ogólniejszy opór przeciwko funkcjonowaniu języka ukraińskiego, jako języka państwowego. Na Ukrainie zachodniej dość powszechne jest obciążenie Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego odpowiedzialnością za wynaradawianie Ukraińców z toku dziejów”²⁰². Ta polaryzacja społeczeństwa ukraińskiego stała się widoczna dopiero po rozpadzie Związku Radzieckiego. I czynnik religijny w tej polaryzacji zaczął odgrywać ważną rolę dopiero po roku 1991, kiedy na zmianę monokonfesyjności w postaci jedyne RKP przyszła polikonfesyjność, reprezentowana przez liczne organizacje religijne wcześniej zabronione. Wszedł z podziemia UKGK, zarejestrował się UAKP, część duchownych razem z parafiami pod przewodnictwem Filareta zostawiła szeregi UKP i utworzyła UKP PK.

Pojawieniu się licznych kościołów oraz zgromadzeń religijnych towarzyszył wzrost religijności obywateli. Jeżeli w roku 1990 do wierzących zaliczało siebie 35,6% mieszkańców całej Ukrainy (Pawluczuk 1998: 123)²⁰³, to w roku 1992 ogółem jako osoby religijne deklarowało się 43% mieszkańców Ukrainy, a w 1995 roku do osób wierzących zaliczyło siebie 66,8% (48,8% wierzących na wschodzie i 95% - na zachodzie)²⁰⁴. Na podstawie badań, przeprowadzonych przez Irenę Borowik, otrzymujemy następujące wyniki: „większość respondentów identyfikuje religię przede wszystkim z tradycją (43,6%), a jej funkcje widzi w „uspokojeniu duszy” (40%) i w byciu podporą moralną (26%). Jednocześnie bardzo wysoki jest odsetek tych, kto uważają, że religia jest niezbędna do prawidłowego funkcjonowania

²⁰² Irena Borowik. Odbudowywanie pamięci. Przemiany religijne w Środkowo-Wschodniej Europie po upadku komunizmu. Kraków 2000. s. 197-198.

²⁰³ Tam że. s. 198.

²⁰⁴ Tam że. s. 199.

społeczeństwa – 78,2%, co oznacza, że tak sądzą również osoby, które zaliczają siebie do niewierzących lub niezdecydowanych. Przy tym na Zachodzie opinię taką podziela 92%, a na Wschodzie kraju – 69%. Świadczy to o mocniejszym ugruntowaniu społecznym religii w graniczących z Polską zachodnich województwach Ukrainy”²⁰⁵. Poziom religijności na Ukrainie zachodniej zawsze był wyższy niż na Wschodzie, ponieważ Zachód później został dołączony do Związku Radzieckiego, więc tam dłużej pozostawała wolność wyznania. Oprócz tego na Zachodzie od zawsze było więcej kościołów i monasterów przeważnie katolickich oraz grekokatolickich.

Warto zauważyć, że z biegiem lat ilość wierzących na Wschodzie Ukrainy przez cały czas rośnie, gdy na Zachodzie te wskaźniki zostają prawie bez zmian, ponieważ poziom religijności zachodniej części społeczeństwa i tak sięgał prawie 100%. Więc ilość osób wierzących na Ukrainie rośnie za rachunek Wschodu i Centrum. Jeżeli w latach 2000-2008 jako wierzących deklarowało się 57-60% respondentów, to w roku 2010 – już powyżej 70% respondentów odnosiło siebie do osób wierzących. Warto podkreślić, że dość wysokie deklaracje religijności łączą się z niskimi praktykami religijnymi (tylko 16-20% respondentów chodzi do kościoła przynajmniej raz w miesiącu). Wskaźnik ten bardzo się różni w zależności od regionu. Przeciętny mieszkaniec Kijowa chodzi do kościoła 11-12 razy w roku, mieszkaniec Zachodu Ukrainy – 22-23 razy, a mieszkaniec Wschodu – 7-8 razy²⁰⁶.

Zgodnie ze stanem na koniec 2010 roku w porównaniu z rokiem 2000 ilość obywateli deklarujących się jako osoby wierzące wzrosła z 58% do 70%, zmniejszyła się ilość osób niezdecydowanych (z 23% do 12% odpowiednio) i niewierzących (z 12% do 8%)²⁰⁷. Najwyższy stopień religijność wykazują mieszkańcy Zachodu, gdzie 89% respondentów powiedziało, że są wierzącymi, najniższy – na Wschodzie (66%) i w Centrum (67%). Na Południu wskaźnik religijności stanowi 70%. Jednocześnie wzrost ilości wierzących odbył się właśnie na rachunek Południa, gdzie liczba ta zwiększyła się z 49% w roku 2000 do 70% - w 2010 roku, i Wschodu (z 48% do 66% odpowiednio)²⁰⁸.

²⁰⁵ Irena Borowik. Odbudowywanie pamięci. Przemiany religijne w Środkowo-Wschodniej Europie po upadku komunizmu. Kraków 2000. s. 199.

²⁰⁶ W. Jeleński. Religia „zerowych”: wyniki dziesięciolecia. Źródło: http://risu.org.ua/ru/index/expert_thought_analytic/40964/

²⁰⁷ Religia i władza na Ukrainie: problemy stosunków wzajemnych. Informacyjno-analityczne materiały do okrągłego stołu na temat: „Państwowo-konfesyjne stosunki na Ukrainie, oraz ich osobowości i tendencje rozwoju”. 8 luty 2011 rok. Centrum Razumkova. – Kijów. S. 31.

²⁰⁸ Tam że.

Według badania przeprowadzonego przez Centrum Razumkova w 2010 roku, 68% respondentów identyfikuje się jako prawosławni, 8% – grekokatolicy, 7% – „tylko chrześcijanie” i 13% – nie należą do żadnych konfesji²⁰⁹.

Trzeba zauważyć, że samostanowienie konfesyjne Ukraińców ma wyrazisty charakter regionalny. Najwięcej prawosławnych mieszka na Południu (76%), w Centrum (74%) oraz na Wschodzie (72%), gdyż na Zachodzie procent prawosławnych stanowi tylko 46%. Natomiast 37% mieszkańców Zachodu są greko-katolikami, gdy w innych regionach ich jest mniej niż 1%. Odsetek tych, którzy uważają siebie za „tylko chrześcijanina” jest taki samy we wszystkich regionach (7%). Tych, którzy nie odnoszą siebie do żadnej z konfesji jest najmniej na Zachodzie (4%) i najwięcej w Centrum (17%) oraz na Wschodzie (16%)²¹⁰. W ciągu lat 2000-2010 wskaźniki samostanowienia konfesyjnego pozostały bez zmian. Jedynie w 2005 roku ilość prawosławnych zmalała na rachunek tych, którzy zaklasyfikowali się jako „tylko chrześcijanie”. Ten fenomen można wytłumaczyć osobliwościami sytuacji społecznej na Ukrainie w 2005 roku. Ilość prawosławnych zmniejszyła się tylko na Zachodzie i Centrum Ukrainy - ludzie, którzy najaktywniej poparli na wyborach Wiktora Juszczenkę. W taki sposób mieszkańcy tych regionów zareagowali na publiczne poparcie przez UKP PM kandydata do władzy Wiktora Janukowycza²¹¹.

Ze względu na to, że prawosławie na Ukrainie jest reprezentowane przez trzy kościoły (UKP PM, UKP PK oraz UAKP), przynależność obywateli do któregoś z tych kościołów ma duży wpływ na sytuację religijną na Ukrainie. Poniżej znajduje się tabela opracowana przez Centrum Razumkova na podstawie wyników badań na temat konfesyjnej przynależności prawosławnych Ukrainy, która pokazuje jak zmieniały się preferencje respondentów od roku 2000 do roku 2010.

---

²⁰⁹ Religia i władza na Ukrainie: problemy stosunków wzajemnych. Informacyjno-analityczne materiały do okrągłego stołu na temat: „Państwowo-konfesyjne stosunki na Ukrainie, oraz ich osobowości i tendencje rozwoju”. 8 luty 2011 rok. Centrum Razumkova. – Kijów. S. 34.

²¹⁰ Tam że.

²¹¹ Tam że.

Tabela 3.2.1. Przynależność do kościołów prawosławnych – badanie socjologiczne²¹²

PANI/PAN KLASYFIKUJE SIĘ JAKO WIERNY JAKIEGO KOŚCIOŁA PRAWOSŁAWNEGO? % RESPONDENTÓW															
	UKRAINA			REGIONY											
				ZACHÓD			CENTRUM			POŁUDNIE			WSCHÓD		
	2000	2005	2010	2000	2005	2010	2000	2005	2010	2000	2005	2010	2000	2005	2010
UKP PM	9,2	10,6	23,6	11,0	9,5	14,4	10,6	9,0	22,2	9,9	13,0	42,6	6,6	11,4	21,6
UKP PK	12,1	14,0	15,1	20,3	23,0	20,3	17,6	16,7	17,4	10,3	8,3	8,5	3,0	9,0	12,5
UAKP	1,3	0,8	0,9	3,5	1,1	3,1	1,5	1,1	0,8	0,3	0,7	0,0	0,3	0,3	0,2
RKP	-	-	0,8	-	-	0,0	-	-	0,5	-	-	0,0	-	-	2,0
„jestem tylko prawosławnym”	38,6	33,4	25,9	15,8	10,1	7,7	35,2	30,02	29,6	38,7	38,7	22,3	54,5	47,3	34,8
Nie wiem	4,6	1,9	1,6	0,8	0,3	0,8	4,0	2,1	2,5	9,6	3,7	2,6	5,1	1,9	0,6

Jak widać z tabeli sytuacja związana z samostanowieniem obywateli zaczęła się zmieniać po roku 2007. Pomiedzy 2007 a 2008 rokiem badania socjologiczne wskazały wzrost liczby tych, którzy zaklasyfikowali się jako wierni UKP PM oraz UKP PK. W porównaniu z rokiem 2000 procent wiernych UKP PM wśród dorosłych mieszkańców Ukrainy wzrósł z 9,2% do 23,6% (w 2,6 razy), a wiernych UKP PK – z 12,1 do 15,1%. Odbyło się to za cenę zmniejszenia ilości tych, którzy uważają siebie za prawosławnych, ale nie odnoszą siebie do żadnego Kościoła (z 38,6 do 25,9%). Wzrost ilości wiernych UKP PM i UKP PK po 2007 roku można wytłumaczyć wzrostem uwagi publicznej sytuacją w prawosławiu Sprzyjały temu obchody 1020 rocznicy Chrztu Rusi Kijowskiej latem 2008 roku oraz wizyta Patriarchy Ekumenicznego Bartłomieja. W 2010 roku w porównaniu z 2007 ilość wiernych UKP PM wzrosła we wszystkich regionach, ale najwięcej na Południu (z 7% do 34%), a najmniej na Wschodzie (z 13% do 15%). Ilość wiernych UKP PK wzrosła na Zachodzie (z 18% do 27%), w Centrum (z 16% do 24%) oraz na Południu (z 4% do 8%). Warto zauważyć, że wzrost zwolenników UKP PM odbył się nie za cenę wiernych UKP PK. Oba kościoła zwiększyły ilość swoich wiernych kosztem osób wcześniej deklarujących siebie jako „tylko prawosławnych”. Ze względu na to, że ostatnio problemy prawosławia i kościołów prawosławnych przyciągają coraz więcej uwagi społecznej (między innym przez

²¹² Religia i władza na Ukrainie: problemy stosunków wzajemnych. Informacyjno-analityczne materiały do okrągłego stołu na temat: „Państwowo-konfesyjne stosunki na Ukrainie, oraz ich osobowości i tendencje rozwoju”. 8 luty 2011 rok. Centrum Razumkova. – Kijów. S. 35.

pozycjonowanie władzy w tych problemach), eksperci prognozują, że sytuacja wyznaniowa będzie dalej się zmieniać. Polityzacja problemów religijnych skutkuje nie tylko ryzykiem samostanowienia obywateli Ukrainy, ale również polaryzacją ośrodka prawosławnego oraz napięciem międzyregionalnym²¹³.

Mieszkańcy różnych regionów Ukrainy różnią się nie tylko przynależnością do różnych kościołów prawosławnych, ale również znaczeniem religii w ich życiu. Z badań wynika, że dla obywateli Zachodu religia jest ważniejsza, niż dla mieszkańców Wschodu, Centrum i Południa. Odpowiednio, na Zachodzie w rankingu życiowych wartości religia posiada dziewiąte miejsce, na Południu – 16, na Wschodzie i Centrum – 17 wśród 19 pozycji. Badania również pokazują, że religijność wzrasta z wiekiem, jest ważniejsza dla kobiet, mieszkańców wsi i dla osób o niepełnym wykształceniu średnim²¹⁴.

Regionalny charakter stopnia znaczenia religii w życiu obywateli nakłada się na stopień uczestnictwa parafian różnych kościołów z różnych regionów w mszach świętych. Na Zachodzie do Kościoła chodzi 85% obywateli, na Wschodzie – 43%. Najczęściej robią to parafianie UKGK (91%), najrzadziej – ”tylko chrześcijanie” (37%). Na pytanie „Jak często Pan/Pani chodzi do kościoła” w badaniu, przeprowadzonym przez Centrum Razumkova, 48% respondentów powiedziało, że tylko na święta religijne, 44% – że robią to częściej. Największy jest procent tych, którzy chodzą do Kościoła co tydzień, wśród parafian UKGK (36%). 54% parafian UKP PM i 55% parafian UKP PK chodzą do Kościoła tylko na święta religijne²¹⁵.

Na temat społeczno-demograficznych cech wyznawców Ireny Borowik pisze: „Charakterystyka demograficzna wyznawców katolicyzmu, greko-katolicyzmu i prawosławia jest zbliżona. We wszystkich wyznaniach przeważają osoby starsze, układa się to w myśl zasady, że im starsza jest kategoria wiekowa, tym bardziej wzrasta religijność, z kolei najmniej religijna jest grupa w przedziale wiekowym 31-40 lat. Zdecydowaną przewagę mają kobiety – dwukrotna w przypadku katolicyzmu, a w przypadku Kościołów prawosławnych o 20% więcej kobiet niż mężczyzn deklaruje członkostwo. Inaczej jest w przypadku grekokatolików, gdzie proporcje są odwrotne i układają się na korzyść mężczyznom. ...

²¹³ Religia i władza na Ukrainie: problemy stosunków wzajemnych. Informacyjno-analityczne materiały do okrągłego stołu na temat: „Państwowo-konfesyjne stosunki na Ukrainie, oraz ich osobowości i tendencje rozwoju”. 8 lutego 2011 roku. Centrum Razumkova. – Kijów. S. 35.

²¹⁴ Tamże. S. 36.

²¹⁵ Tamże. S. 39.

We wszystkich trzech Kościołach można też obserwować zasadę, że liczba deklarujących przynależność maleje wraz ze wzrostem wykształcenia, zaś znacząco się różnicuje w zależności od miejsca zamieszkania. O połowę więcej osób zamieszkujących na wsi deklaruje przynależność do UKP PM i do Kościoła rzymskokatolickiego. W przypadku UKP PK dominują nieznacznie członkowie zamieszkujące w miastach, co jest zrozumiałe przy uwzględnieniu patriotyczno-politycznych motywów, które doprowadziły do jego wyodrębnienia. Środowisko wiejskie w kwestiach nie tylko religijnych zawsze jest większą ostoją dla tradycji²¹⁶. Wyniki badań przeprowadzonych wcześniej przez Irenę Borowik całkowicie zbiegają się z ostatnimi badaniami przeprowadzonymi przez Centrum Razumkova w 2010 roku. Wyniki te świadczą o zachowaniu następujących tendencji zależności religijności od:

- płci (stopień religijności kobiet jest wyższy niż mężczyzn: 79% i 62% odpowiednio);
- wieku (stopień religijności wzrasta z wiekiem: od 66% w grupie najmłodszej do 78% - w najstarszej);
- miejsca zamieszkania (stopień religijności wśród mieszkańców wsi jest wyższym niż mieszkańców miasta: 76% i 69% odpowiednio);
- wykształcenia (stopień religijności zmniejsza się razem z podniesieniem stopnia wykształcenia: wśród osób o wykształceniu średnim niepełnym 83% odnoszą siebie do wierzących, średnim i średnim zawodowym – 70%, wyższym i nieukończonym wyższym – 71%).

Jednocześnie badania nie pokazały żadnej zależności pomiędzy stopniem religijności i dochodami respondentów oraz pomiędzy samostanowieniem religijnym i samostanowieniem w ramach klas społecznych²¹⁷.

Jak widać, mieszkańcy terenów rolniczych o niższym poziomie wykształcenia są bardziej podatni na wpływy religijne, które nierzadko są dla nich podstawą identyfikacji narodowej. I właśnie przede wszystkim na ten elektorat liczą politycy, którzy wykorzystują motywy religijne w swoich programach oraz kampaniach wyborczych.

²¹⁶ Irena Borowik. Odbudowywanie pamięci. Przemiany religijne w Środkowo-Wschodniej Europie po upadku komunizmu. Kraków 2000. S. 201-202.

²¹⁷ Religia i władza na Ukrainie: problemy stosunków wzajemnych. Informacyjno-analityczne materiały do okrągłego stołu na temat: „Państwowo-konfesyjne stosunki na Ukrainie, oraz ich osobowości i tendencje rozwoju”. 8 lutego 2011 rok. Centrum Razumkova. – Kijów. S. 34.

Już pisałam o zróżnicowaniu społeczeństwa ukraińskiego pod względem geograficznym, etnicznym, kulturowym, językowym. Te różnice sprzyjają licznym konfliktom społecznym, co znajduje odzwierciedlenie przede wszystkim w polityce. Politycy z kolei wykorzystują kwestie sporne dla uzyskania elektoratu. Jednym z głównych pytań, budzących konflikty i spory podczas każdego wyborów jest kwestia językowa. Językiem oficjalnym na Ukrainie od czasów niepodległości jest ukraiński, ale zawsze znajduje się kandydat, który będzie obiecywał językowi rosyjskiemu status drugiego państwowego. Powodem tego jest obecność licznej rosyjskojęzycznej grupy społecznej (według badań przeprowadzonych w 2008 roku dla 26% obywateli Ukrainy język rosyjski jest językiem ojczystym; rosyjskojęzyczni obywatele mieszkają przeważnie na Wschodzie oraz Południu Ukrainy²¹⁸). Z hasłami o nadaniu językowi rosyjskiemu statusu oficjalnego przyszli do władzy Kuczma i Janukowycz oraz w różnych czasach różne partie polityczne, w tym obecnie rządząca Partia Regionów. Innym przykładem jest wykorzystanie kontrowersyjnych wydarzeń oraz osób historycznych (kontrowersyjnych w tym sensie, że wydarzenia historyczne są w różny sposób traktowane na Wschodzie i Zachodzie Ukrainy). Wśród takich między innymi znajduje się kwestia Wielkiego Głodu na Ukrainie, status UPA albo postać Stepana Bandery. Dla mieszkańców Ukrainy zachodniej Bandera jest bohaterem oraz patriotą, który przez całe życie walczył o niepodległość Ukrainy, gdzie dla mieszkańców Wschodu i Południa jest on zdrajcą i wrogiem narodu. W kwestii Wielkiego Głodu, który miał miejsce w latach 1932-33 ubiegłego wieku, mieszkańcy Wschodu nastawieni są sceptycznie, znajdując się pod wpływem informacyjnym Rosji, która nie uznaje głodu za ludobójstwo narodu ukraińskiego. Więc tak różne traktowanie i ogólna percepcja historii ukraińskiej budzi spory i konflikty pomiędzy obywatelami a politykami. Na liczne już istniejące konflikty pomiędzy różnymi grupami społecznymi nakładają się konflikty polityczne, które stają się przedmiotem spekulacji społecznej. Na przykład, kwestia ewentualnego wstępu do NATO. Niektóre siły polityczne popierają oraz promują wstęp Ukrainy do NATO. Na przykład, jednym z punktów programu politycznego poprzedniego prezydenta Ukrainy Wiktora Juszczenki oraz jego partii „Nasza Ukraina” był wstęp Ukrainy do NATO, gdyż jego oponent Janukowycz występował

---

²¹⁸ Badanie socjologiczne. Jaki język jest dla Pani/Pana ojczystym? (dynamika 2006-2008). Centrum Razumkova. 2008. Źródło: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=290. Badanie socjologiczne. Jaki język jest dla Pani/Pana ojczystym? (podział regionalny, dynamika 2006-2008). Centrum Razumkova. 2008. Źródło: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=436

przeciwko temu, w czym ostatniego poparł UKP PM, organizując procesje przeciwko dołączeniu Ukrainy do NATO (duchowni razem z wiernymi szli ulicami Kijowa z ikonami oraz transparentem „NATO – nie!”). Społeczeństwo w kwestii NATO też zostało bardzo podzielone. Mieszkańcy regionu zachodniego chcą, żeby Ukraina przystąpiła do Aliansu, gdzie dla większości mieszkańców Wschodu jest to nie do przyjęcia. Przeciętny obywatel Wschodu oraz Południa do tego czasu uważa NATO za „wrogi blok imperialistyczny”, zgodnie z tym jak Alians był określany w radzieckich podręcznikach szkolnych.

Warto zauważyć, że na opinię publiczną na Wschodzie i na Południu istotnie wpływają rosyjskie media, które wyświetlają informacje pod kątem wygodnym wyłącznie dla Rosji. Podobna sytuacja jest i z europejską integracją Ukrainy. Zachód i Centrum popierają integrację europejską, Wschód i Południe są zdecydowanie przeciwne. Nie małą rolę w tym sprzeciwie odgrywa Rosja, oprócz aktywnej działalności informacyjnej, ciągle obiecując wprowadzenie wiz dla obywateli Ukrainy w razie integracji Ukrainy do UE. Część mieszkańców Wschodu i Południa, jeżeli i nie są etnicznymi Rosjanami, to mają rodzinę w Rosji i wprowadzenie wiz pomiędzy Ukrainą a Rosją uważają za katastrofę społeczną. Rosja ma duży wpływ na formowanie opinii publicznej w wymienionych regionach. W wyniku tego w takim samym stopniu jak mieszkańcy Ukrainy zachodniej chcą widzieć Ukrainę w składzie UE, tak mieszkańcy Ukrainy wschodniej i południowej dążą do wzmocnienia więzi politycznych i społecznych z Rosją.

Polaryzacja społeczna nabiera eskalacji zwłaszcza podczas wyborów, kiedy prawie każdy kandydat reprezentuje jakąś grupę społeczną i w ramach agitacji wyborczej aktywnie wykorzystuje konflikty społeczne i religijne. Na przykład, jeżeli kandydat jest ze Wschodu albo z Południa Ukrainy, to jego językiem będzie prawdopodobnie rosyjski, a zagadnienia programu wyborczego będą obejmować między innymi integrację do Unii Celnej oraz pogłębienie współpracy Państwa i UKP PM. Wyraźnym przykładem polityka takiego typu był Wiktor Janukowycz, pochodzący z miasteczka Jenakijewo obwodu donieckiego. Janukowycz, lider Partii Regionów, w swojej osobie reprezentował wszystkie cechy wychodźca ze Wschodu Ukrainy, to znaczy mówił wyłącznie w języku rosyjskim oraz obiecał swoim wyborcom rosyjskojęzycznym, że rosyjski otrzyma status drugiego języka nacionalnego, był przeciwnikiem integracji europejskiej (choć z czasem te przekonania doznały zmian), przeciwnikiem wstępu Ukrainy do NATO i zwolennikiem prorosyjskiej polityki zewnętrznej.

Janukowycz jest Prezydentem, który najmocniej ze wszystkich wykorzystał czynnik religijny w swojej kampanii wyborczej. Razem z UKP PM Janukowycz inicjował procesje oraz msze święte oraz otrzymał liczne błogosławieństwa od duchownych najwyższego szczeblu UKP PM oraz RKP. Polityka Janukowycza świetnie wpisuje się w doktrynę „ruskiego świata” Cyryła. Już po kilku tygodniach swojej prezydencji Janukowycz wskazał kierunek polityki zagranicznej, przedłużając umowę o bazowaniu floty rosyjskiej na Krymie oraz zawierając inne umowy, w tym gazowe, budzące kontrowersje. Podczas licznych spotkań z Prezydentem Federacji Rosyjskiej Władimirem Putinem ostatni zawsze naciskał na Janukowycza w kwestii statusu języka rosyjskiego na Ukrainie. W wyniku tego Janukowycz podpisał ustawę językową, która faktycznie istotnie podniosła status języka rosyjskiego, zwłaszcza w ramach regionów²¹⁹. Fakt, że język ukraiński przestaje być wspólnym językiem obywateli całego Państwa tylko pogłębia i bez tego istniejący rozłam społeczeństwa. Taka polityka, chociaż i zadawała potrzeby części społeczeństwa, zwłaszcza wyborców Janukowycza ze Wschodu i Południa Ukrainy, to wywołuje sporo krytyki ze strony innej części społeczeństwa, zwłaszcza obywateli Zachodu i Centrum, kolejny raz powodując konflikty pomiędzy obywatelami różnych regionów.

Dodam kilka słów o wyborach 2004, kiedy ta konfliktowość społeczna sięgała swego szczytu, ponieważ na Ukrainie nigdy wcześniej lub później napięcie polityczne oraz społeczne nie było takim ostrym. Wtedy bardzo zaostrzyły się wszystkie konflikty nie tylko pomiędzy obywatelami różnych części Ukrainy, ale również czasem nawet pomiędzy członkami jednej rodziny. I nie małą rolę w tym rozłamie odegrał Kościół, który zamiast wystąpić jako czynnik łączący społeczeństwo i łagodzący konflikty, był czynnikiem pogłębiającym dychotomię społeczną.

Pierwszy swoje preferencje polityczne podczas kampanii wyborczej ogłosił UKP PM, popierając kandydata do władzy Wiktora Janukowycza. Ale jeżeli na początku kampanii duchowieństwo kościoła jeszcze starało się zachować neutralitet przynajmniej publiczny, to po I turze wyborów, w której zwyciężył Wiktor Juszczenko, ten neutralitet zniknął i nawet zwierzchnik UKP PM Włodzimierz osobiście dokonywał agitacji na rzecz Janukowycza. Z kolei po rozpoczęciu Rewolucji Pomarańczowej do publicznej agitacji na rzecz oponenta Janukowycza Wiktora Juszczenki dołączyli się przedstawiciele innych kościołów.

---

²¹⁹ Ustawa o zasadach państwowej polityki językowej. Źródło: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>

Osobiste błogosławieństwo metropolity Włodzimierza stało się sygnałem do udziału w kampanii wyborczej całego duchowieństwa UKP PM. Oczywiście, że nie wszyscy wierni UKP PM zaakceptowali takie zachowanie duchownych, ponieważ spora część parafian UKP PM, w tym i na Wschodzie Ukrainy, nie popierała Janukowycza, więc dla nich agitacja w kościele tylko dyskredytowała duchownych oraz cały kościół. Grupa młodych aktywistów UKP PM w liście otwartym do Metropolity Włodzimierza pisała: „Od razu po Pana wystąpieniu w diecezjach UKP odbyły się różne czynności agitacyjne na rzecz Janukowycza. Odwołując się do Pana błogosławieństwa, duchowni publicznie agituja za kandydatem do władzy oraz dyskryminują kandydata opozycyjnego Juszczenkę”²²⁰. Na przykład 12 listopada 2004 roku podczas spotkania diecezji donieckiej metropolita doniecki i mariupolski Ilarion nazywał Janukowycza „prezydentem prawosławnym”, a Juszczenkę – „sługą szatana”. Media opozycyjne zawiadomiły, że 14 listopada 2004 roku w Kirowogradzie biskup Pantelejmon (Romanowski) przekonywał o konieczności głosowania na „kandydata bożego” Janukowycza oraz nazywał Juszczenkę „greko-katolikiem” (choć ten zawsze publicznie deklarował siebie prawosławnym), „cała rodzina jest protestantami, i to fanatycznymi” i jeżeli Juszczenko otrzyma władzę, to „zamknie wszystkie kościoły prawosławne, na bazie Ławry Peczerskiej i Poczejewskiej zrobi obozy koncentracyjne dla prawosławnych”²²¹. W dniu 18 listopada 2004 roku na rzecz Janukowycza odbyła się procesja UKP PM pod hasłem „Ojczyzna prawosławna jest zagrożona!”. Biskup Chersoński i Tawrijski UKP PM Jonafan nazywał „raskolnika Juszczenkę” głównym zagrożeniem oraz wysłał do Kijowa blisko tysiąc „prawosławnych” do walki z Pomarańczową Rewolucją. Metropolita Ługański i starobielski Joanyki (Kobziew) „pobłogosławił” na wyjazd do Kijowa pociąg z 20 wagonami, żeby „oczyścić miasto od zła” i „nie dopuścić szatana do władzy”, a 21 listopada 2004 roku w dzień drugiej tury wyborów zobowiązał odprawić w swoich parafiach mszy święte w intencji zwycięstwa Janukowycza i wytłumaczyć ludziom, że Juszczenko jest „faszystą, satanistą i wrogiem Bożym”²²². Podobnie wypowiadał się i Agafangel, metropolita odeski i izmaiński. Oprócz publicznej agitacji duchowni rozpowszechniali ulotki z agitacją Janukowycza oraz wprowadzili system kar kościelnych dla tych, którzy nie popierali kandydata do władzy.

²²⁰ Oleg Turij. Kościół a wybory: lekcje z 2004 roku. Źródło: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/33861/

²²¹ Tam że.

²²² Tam że.

Co dotyczy zaangażowania w kampanię wyborczą w 2004 roku innych kościołów chrześcijańskich, które poparły oponenta Janukowycza Juszczenkę, to ich działalność ograniczyła się do odprawienia mszy świętych w miasteczku namiotowym w Kijowie oraz innych miastach Ukrainy, wspólnych modlitw na rzecz „zwycięstwa prawdy i sprawiedliwości”, a w niektórych parafiach – publicznych kazań na rzecz Juszczenki.

Bez względu na liczne przypadki agitacji na rzecz tego czy innego polityka ze strony kościołów eskalacja napięcia wokół problemów religijnych w kontekście wyborów prezydenckich na Ukrainie odbyła się nie z inicjatywy środowiska kościelnego oraz nie została odzwierciedleniem nagłego zaostrzania konfliktów międzykonfesyjnych. Ta eskalacja była sprowokowana przede wszystkim władzami oraz zabiegami politycznymi stosowanymi przez Janukowycza. Strategia kampanii wyborczej Janukowycza w swej istocie miała charakter konfliktowy oraz polegała na tym, żeby zaostrzyć polaryzację społeczeństwa ze względu na przynależność językową, etniczną, regionalną oraz konfesyjną. Głównym celem podgrzewania konfliktów pomiędzy obywatelami było nie tyle dążenie do uzyskania sympatii, ile próba dyskredytowania oponentów oraz zastraszania wyborców niezdecydowanych. Specjaliści od PR ze sztabu Janukowycza w ten sposób chcieli zmusić wyborców do kierowania się nie logiką, a lękiem przed zmianami dla zachowania „stabilności”, którą miałby oferować Janukowycz. Media pod naciskiem władzy starały się narzucić „wizerunek wroga”, do jakiego oprócz „faszystów, nacjonal-ekstremistów, żydomasonów i innych agentów zachodu” zaliczyły również „raskolników (zwolenników autokefalii), unitów (greko-katolików) i protestantów, ograniczając koło „prawdziwych chrześcijan” do tych, którzy popierają „prezydenta prawosławnego”²²³.

Więc UKP PM został po prostu instrumentem manipulacji wyborczych, ale świadomie zgodził się na taką rolę. UKP PM jest faktycznie pozostałością Związku Radzieckiego, gdzie kościół był całkowicie uzależniony od władzy, więc podporządkowanie władzom świeckim jest dla tego kościoła rzeczą naturalną. Oprócz tego UKP PM jest podporządkowany Rosyjskiemu Kościołowi Prawosławnemu, do niego należy znaczna część etnicznych Rosjan oraz rosyjskojęzycznych Ukraińców o prorosyjskiej orientacji; niektórzy przedstawiciele duchowieństwa są Rosjanami z pochodzenia, ponieważ RKP mianuje biskupów rosyjskich na

---

²²³ Oleg Turij. Kościół a wybory: lekcje z 2004 roku. Źródło: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/33861/

stanowiska kościelne na Ukrainie, a z Ukrainy wysyła duchownych na służbę do Rosji (taką politykę praktykował Związek Radziecki wśród byłych republik, żeby dokonać asymilacji różnych narodów w celu rusyfikacji ostatnich). Często tacy duchowni nie akceptują nawet faktu istnienia państwa Ukraińskiego i nie ukrywają swoich nadziei, co do odnowienia Imperium Rosyjskiego w postaci „sojuszu braterskich narodów słowiańskich”, żeby odzyskać swój status monopolowy na całym terytorium kanonicznym byłego Związku Radzieckiego (zgodnie z doktryną „ruskiego świata”). Najbardziej wyraźnym przykładem duchownego takiego typu jest metropolita odeski i izmaiński Agafangel, Rosjanin z pochodzenia o poglądach prorosyjskich, zwolennik „ruskiego świata” i integracji Ukrainy z Rosją. Na Ukrainie przedstawiciele UKP PM oraz faworujący mu politycy dążą do wniesienia poprawek do Konstytucji Ukrainy w celu nadania UKP PM statusu uprzywilejowanego, naśladując przykład Rosji. Więc RKP przez swoich duchownych na Ukrainie sprawuje rosyjską politykę państwową, broniąc interesów Federacji Rosyjskiej i w dużym stopniu zaostrza, i bez tego istniejące, konflikty społeczne. Zwycięstwo Janukowycza w 2010 roku dało możliwość RKP realizować swoje dążenia tak o charakterze religijnym, jak i geopolitycznym.

Na Ukrainie konflikty polityczne i społeczne nakładają się na konflikty międzykonfesyjne. Są to przede wszystkim spory na temat kanoniczności. Na razie tylko UKP PM pod względem jurysdykcji kościelnej jest kościołem kanonicznym. Każdy z kościołów prawosławnych ma swoje uzasadnienia dotyczące swej kanoniczności oraz pretenduje do roli spadkobiercy Kościoła Prawosławnego Rusi Kijowskiej. Innym źródłem konfliktów są nieruchomości kościelne, które znajdowały się we własności państwa w skutek totalnej ateizacji z czasów radzieckich. Wszystkie konfesje starają się odzyskać swoje mienie, co też skutkuje konfliktami, ponieważ czasem na ten sam obiekt pretenduje kilka organizacji religijnych, dążąc do uzyskania jak największej ilości parafian. Od razu po deklaracji niepodległości Ukrainy organizacje religijne zaczęły odzyskiwać swoje mienie nacjonalizowane w czasach radzieckich. Najwięcej konfliktów wynikało pomiędzy UKP PM oraz UKP PK. Warto zauważyć, że te konflikty zawsze przyciągały uwagę społeczną. Według badań socjologicznych, jako główną przyczynę konfliktów pomiędzy kościołami respondenci zaznaczają przede wszystkim kwestie sporne dotyczące odzyskania mienia oraz dążenie hierarchów kościelnych do władzy i polityczny charakter konfliktów pomiędzy kościołami. Tak uważają głównie wyznawcy prawosławia. Punkt widzenia greko-katolików trochę się

różni, ponieważ oprócz już wymienionych przyczyn konfliktów oni również wymieniają wpływ czynników politycznych²²⁴.

Co dotyczy walki o parafian, to na Zachodzie Ukrainy ten konflikt jest już wyczerpany, ponieważ potrzeby wiernych w dostępie do swego kościoła są zaspokojone, natomiast w Centrum i na Wschodzie brakuje tak kościołów, jak i duchownych, więc organizacje religijne dążą do rozbudowy w tych regionach Ukrainy jak największej ilości parafii. Konflikt ten głównie dotyczy UKP PM oraz UKP PK. Ubiegając się o wsparcie polityków kościoły oraz ich hierarchowie liczą przede wszystkim na pomoc materialną na odbudowę kościołów i monasterów, na pomoc w odzyskaniu nacjonalizowanego mienia oraz na otrzymanie zezwoleń na budowę nowych kościołów w poszczególnych regionach.

W kontekście dychotomii społecznej warto wspomnieć o problemie powstania jedyne lokalnego kościoła prawosławnego, który starali się bezskutecznie rozwiązać poprzedni prezydenci Ukrainy w taki sposób, żeby pojednać wszystkie kościoły prawosławne pod egidą jednego Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego. Problem ten polega nie na nieskutecznej dyplomacie kościelnej, a przede wszystkim na zróżnicowaniu społeczeństwa ukraińskiego. Podział kościelny jest nie przyczyną, a skutkiem podziału społecznego.

Chociaż spory międzykonfesyjne często nabierają charakteru publicznego, ponieważ kościoły rozwiązując swoje konflikty, przybiegają po pomoc do mediów oraz polityków, Kościół wciąż pozostaje bezwzględny autorytetem dla obywateli Ukrainy. To nie jest zaufanie do poszczególnych kościołów z diecezjami, duchownymi oraz parafiami, lecz zaufanie czemuś, co pozostaje sakralnym i się nie brudzi. Oczywiście społeczeństwo boleśnie reaguje na nieetyczne wypowiedzi albo działania poszczególnych duchownych, w skutek czego konfesje mogą tracić na swoim rankingu, ale stopień zaufania do Kościoła jako instytucji z tego powodu nie maleje. Jednak za autorytet moralny Kościół uważa tylko 56% respondentów, gdyż stopień religijności stanowi 71%. Wśród osób wierzących Kościół jest autorytetem moralnym dla 70%, w większej mierze dla wiernych UKGK (82%), w mniejszej – dla „tylko chrześcijan” (35%). Przy tym autorytet moralny Kościoła jako instytucji nie kojarzy się z autorytetem moralnym duchownych. Większość respondentów uważa, że „duchowni są takimi sami jak inni ludzie” i tylko wśród wiernych UKP PM 42% uważa

---

²²⁴ Religia i władza na Ukrainie: problemy stosunków wzajemnych. Informacyjno-analityczne materiały do okrągłego stołu na temat: „Państwowo-konfesyjne stosunki na Ukrainie, oraz ich osobowości i tendencje rozwoju”. 8 luty 2011 rok. Centrum Razumkova. – Kijów. S. 51.

duchownych za „głęboko moralne i duchowne osoby”. Na temat politycznej działalności kościołów i duchownych większość respondentów wypowiada się, że organizacje religijne nie wpływają na ich poglądy polityczne. Połowa obywateli nie akceptuje udziału duchownych w wyborach, uważając to za sprzeczne z misją duchownych²²⁵.

3.3. Refleksja społeczna działalności politycznej kościołów prawosławnych

Podział konfesyjny na Ukrainie pogłębia już istniejącą polaryzację społeczną. To znaczy, że czynnik religijny jest jednym z czynników, które dzielą obywateli Ukrainy. Przedstawiciele różnych regionów w różny sposób odbierają komunikaty hierarchów oraz duchownych różnych kościołów, w różny sposób tłumaczą działania polityczne poszczególnych kościołów oraz duchownych. W celu weryfikacji powyższych założeń przeprowadzono własne badanie wśród mieszkańców różnych regionów Ukrainy na temat zaangażowania kościołów prawosławnych oraz ich przedstawicieli w politykę.

Cel badania – dowiedzieć się jak społeczeństwo ukraińskie, reprezentowane przez przedstawicieli różnych regionów, reaguje na fakty zaangażowania kościołów w procesy polityczne, na polityczną działalność duchownych, na działalność RKP w osobie jego zwierzchnika Cyryla (zwłaszcza promocji doktryny „ruskiego świata”), czy obywatele Ukrainy akceptują ingerencję kościołów w politykę ukraińską i czy opinia kościołów wpływa na wybór polityczny obywateli oraz czy czynnik religijny jest jednym z czynników, sprzyjających dychotomii społecznej na Ukrainie.

Metoda – badanie socjologiczne empiryczne metodą jakościową.

Forma badania – kwestionariusz wykorzystany w socjologicznym badaniu empirycznym przy wywiadzie skategoryzowanym, realizowanym techniką ankiety.

Przy opracowaniu kwestionariusza uwzględniono problematykę pracy, przekładając ją na konkretne pytania. Kwestionariusz składa się z 18 pytań wśród których znajdują się tak otwarte, jak i zamknięte pytania. Egzemplarz kwestionariusza stanowi załącznik nr 1 niniejszej pracy. Przy przygotowaniu kwestionariusza wykorzystano prace L. Gruszczyńskiego „Kwestionariusze w socjologii. Budowa narzędzi do badań surveyowych”,

---

²²⁵ Religia i władza na Ukrainie: problemy stosunków wzajemnych. Informacyjno-analityczne materiały do okrągłego stołu na temat: „Państwowo-konfesyjne stosunki na Ukrainie, oraz ich osobowości i tendencje rozwoju”. 8 luty 2011 rok. Centrum Razumkova. – Kijów. S. 53.

D. Maisona „Zogniskowane wywiady grupowe. Jakościowa metoda badań marketingowych” oraz J. Sztumskiego „Wstęp do metod i technik społecznych. Marketing polityczny”. Celowo dobrano grupę respondentów wśród obywateli różnych regionów Ukrainy (Zachód, Centrum, Wschód i Południe).

Respondenci. Grupa społeczna licząca 44 osoby, reprezentujące różne regiony Ukrainy (Zachód, Centrum, Wschód, Południe), składająca się z osób wierzących powyżej 25 roku życia, przeważnie mieszkańców dużych miast o wykształceniu wyższym.

Hipoteza badania. Przywiduję, że według obywateli Ukrainy kościoły oraz duchowni angażują się w politykę ukraińską i że społeczeństwo ukraińskie odbiera to w sposób negatywny. Podział kościołów odpowiada podziałowi społeczeństwa pod względem geograficznym, językowym, kulturalnym oraz religijnym. Mieszkańcy różnych regionów są wiernymi różnych kościołów i w różny sposób odbierają komunikaty duchownych, co dobrze widać na przykładzie doktryny „ruskiego świata”. Na Zachodzie, gdzie znajdują się przeważnie parafie UKGK oraz UKP PK i w Centrum, gdzie większość parafii należy do UKP PK oraz UKP PM ludzie posługują się językiem ukraińskim, mają prozachodnią orientację polityczną oraz w bardzo negatywny sposób odbierają działalność Patriarchy RKP Cyryla na terytorium Ukrainy. Na Wschodzie i Południu, gdzie większość jest wiernymi UKP PM, mówią w języku rosyjskim, mają orientację prorosyjską oraz akceptują i popierają doktrynę „ruskiego świata”. Oczekuję, że przedstawiciele różnych regionów, będący parafianinami różnych kościołów w sposób negatywny odbierają działalność polityczną rywalizujących kościołów. Mieszkańcy Wschodu i Południa, będący z reguły parafianinami UKP PM, oskarżają o działalność polityczną UKP PK oraz UKGK, a mieszkańcy Centrum i Zachodu, będący parafianinami UKP PK i UKGK – UKP PM oraz RKP. Więc podział kościołów na Ukrainie odpowiada w dużej mierze podziałowi Ukraińców pod względem geograficznym, etnicznym oraz językowym, a kościoły angażując się w politykę, popierając tego czy innego kandydata oraz komentując wydarzenia polityczne, pogłębiają ten podział.

Wyniki badania. Ankietowanie zostało przeprowadzone wśród dorosłych mieszkańców Ukrainy od marca do maja 2011 roku. 44 respondentów wypełniło ankiety tak w formie elektronicznej, jak i ręcznie. Wszyscy respondenci to osoby wierzące o wykształceniu wyższym, mieszkańcy dużych miast (prawie wszystkie powyżej 100 tysięcy mieszkańców), powyżej 25 roku życia, pracujący albo emeryci, uczęszczający do kościoła

przynajmniej kilku razy w roku. Z 44 respondentów 22 to przedstawiciele Wschodu i Południa oraz 22 Zachodu i Centrum (Kijowa) Ukrainy. Z tego powodu wypełnione ankiety zostały podzielone na dwie kategorie pod względem regionalnym (Zachód/Centrum i Wschód/Południe). W poniższej tabeli mieszczą się uogólnione wyniki badań skategoryzowane według regionów, a na wykresach można zobaczyć jak procentowo różnią się odpowiedzi respondentów na poszczególne pytania w zależności od regionów. Oczywiście liczba respondentów nie daje możliwości potraktować przeprowadzone badanie ilościowo. Ilościowa analiza nie była celem niniejszego badania, jednak przy opracowaniu wyników zastosowano metodę ilościową w celu pokazania różnicy w odpowiedziach mieszkańców różnych regionów.

Tabela 3.3.1. Wyniki przeprowadzonego badania ankietowego

	WSCHÓD/POŁUDNIE	ZACHÓD /CENTRUM (KIJÓW)
1	CZY UWAŻA PAN/PANI, ŻE KOŚCIOŁY UKRAIŃSKIE ANGAŻUJĄ SIĘ W POLITYKĘ?	
	TAK ²²⁶ (64%) NIE (32%)	TAK (77%) NIE (23%)
2	JEŚLI TAK, TO W JAKI SPOSÓB?	
	<p>Wyrażając swój stosunek do kandydata albo partii. Komentując i oceniając wydarzenia polityczne oraz polityków. Agitacja podczas wyborów. Uczestnicząc w akcjach politycznych. Agitacja w kościołach i w telewizji wpływa na opinię wyborców. Zwierzchnicy kościołów występują razem z prezydentami. W Wyborach w 2004 roku Filaret był za Juszczem, a Włodzimierz – za Janukowiczem. W 2010 roku – Filaret za Tymoszenko. UKP PM pod kierownictwem Moskwy jest instrumentem angażowania Rosji w sprawy wewnętrzne Ukrainy, przewodnikiem idei „ruskiego świata”, czynnikiem wpływającym na mianowanie kadry politycznej.</p>	<p>Publiczna faworyzacja pewnych kandydatów i antypropaganda rywali („bezbożnicy”), kandydat i kościół dominujący w regionie stają się „drużyną”, co powoduje liczne nadużycia. Zaangażowanie w wybory, publiczna agitacja. Popierając polityków i partie polityczne. Politycy wykorzystują kościół do wpływu na obywateli, zwłaszcza podczas kampanii wyborczych (pomoc materialna kościołom wymusza na duchownych wywieranie wpływu na wybór parafian). W kościołach UKP PM (RPK) propaganda prorosyjska w literaturze kościelnej, agitacja za kandydatów. UKP PM zawsze popiera kandydata,</p>

²²⁶ Na czerwono zostały zaznaczone odpowiedzi, najczęstszej udzielane przez respondentów.

		<p>wspieranego przez Federację Rosyjską. Organizuje agitację i procesje na rzecz kandydatów.</p> <p>Lobbing interesów organizacji religijnych.</p> <p>Działalność Patriarchy Cyryla.</p> <p>Bezpośredni związek z elitą polityczną, reprezentacja w radach różnych poziomów.</p> <p>Wypowiedzi patriarchów na temat wydarzeń politycznych, uczestnictwem w uroczystościach świeckich, skierowanych na osiągnięcie celów politycznych.</p> <p>Współpraca z władzą.</p> <p>Agitują na kandydatów do obecnej władzy.</p>
3	<p>CZY UWAŻA PAN/PANI ŻE KOŚCIÓŁ POWINIEN PROWADZIĆ DZIAŁALNOŚĆ POLITYCZNĄ? DLACZEGO TAK? DLACZEGO NIE?</p>	
	<p>NIE (95%)</p> <p>Kościół powinien zajmować się sferą duchowną, a polityka jest rzeczą zupełnie inną.</p> <p>Nie, ponieważ Kościół jest bezalternatywnym źródłem prawdy. Polityki i duchowości nie można łączyć.</p> <p>Nie, bo jest oddzielnym od Państwa.</p> <p>Kościół może tylko komentować zachowanie poszczególnych polityków, które nie odpowiada normom religijnym (bójki w parlamencie, zachowanie agresywne wobec innych ludzi, narodowości, wiernych innej konfesji). W zakresie tego, co nie dotyczy norm religijnych albo ogólnie ludzkich kościół musi być neutralny.</p>	<p>NIE (100%)</p> <p>Kościół ma być oddzielnym od Państwa i nie powinien mieć wpływ na procesy polityczne (ustawodawstwo itd.).</p> <p>Kościół może angażować się w politykę wyłącznie dla rozwiązania problemów o charakterze religijnym dla lobbingu interesów Kościoła i parafian.</p> <p>Duchowni muszą być apolityczni.</p> <p>Kościół to jest za mocny instrument, który angażuje wiarę (czasem ślepa), a w polityce musi pracować rozum.</p> <p>Działalność Kościoła może dotyczyć tylko sfery duchowej.</p> <p>Jedyna działalność Kościoła – donosić słowo Boże. Sporo decyzji politycznych jest nie tylko niepopularnymi dla Kościoła, a wprost zabronione Bogiem (licencje na sprzedaż alkoholu, tytoniu).</p> <p>Zaangażowanie Kościoła może źle odbić się na gospodarce i innych sferach polityki państwowej.</p> <p>Kościół jest narzędziem manipulacji i nie jest źródłem decyzji obiektywnych.</p>

		Jako instytucja społeczna Kościół ma prowadzić działalność społeczną, służyć autorytetem moralnym oraz gromadzić ludzi wokół wartości społecznych tej czy innej gromady bez względu na sytuację polityczną. Kościół musi dbać o duchowy i moralny rozwój narodu.
4	PRZEDSTAWICIELE JAKIEGO KOŚCIOŁA ZDANIEM PANA/PANI NAJCZĘSTSZEJ ANGAŻUJĄ SIĘ W POLITYKĘ?	
	1. UKP PM 2. UKP PK 3. UKGK 4. RKP	1. UKP PM 2. RKP 3. UKP PK 4. UAKP
5	CZY PAN/PANI WIE O TYM, ŻE PATRIARCHA CYRYL GŁOSI IDEĘ RUSKIEGO ŚWIATA?	
	NIE (73%) TAK (27%)	NIE (55%) TAK (45%)
6	SKĄD PAN/PANI DOSTAŁ/A INFORMACJĘ O RUSKIM ŚWIECIE CYRYLA?	
	a) Telewizja b) Radio c) Gazety d) Internet e) Od innych osób f) Kazania	a) Telewizja b) Radio c) Gazety d) Internet
7	PODCZAS SWOICH WYSTĄPIEŃ O RUSKIM ŚWIECIE CYRYL MÓWI, ŻE UKRAINA RAZEM Z ROSJĄ I BIAŁORUSIĄ TWORZĄ RUSKI ŚWIAT ZE WSPÓLNYMI TRADYCJAMI I HISTORIĄ (NP. WYSTĄPIENIE CYRYLA NA OTWARCIU IV KONGRESU RUSKIEGO ŚWIATA). CZY ZGADZA SIĘ PAN/PANI Z TYM POGLĄDEM?	
	TAK (73%) NIE (13%)	NIE (86%) TAK (9%)
8	WEDŁUG CYRYLA PAŃSTWA RUSKIEGO ŚWIATA (UKRAINA, ROSJA, BIAŁORUŚ, MOŁDOWA ORAZ KAZACHSTAN) POWINNE ZACHOWYWAĆ I PROMOWAĆ RUSKIE TRADYCJE, RUSKI JĘZYK, RUSKĄ HISTORIĄ ORAZ KULTURĘ WŚRÓD SWOICH OBYWATELI. CO PAN/PANI O TYM MYŚLI?	
	Każde Państwo ma swój język i historię, ale one są pomieszane, ponieważ państwa są sąsiadami. Więc każde Państwo wpływa na sąsiadnie. Nie można odrzucać sąsiadów oraz nie wolno zapominać własnej tożsamości. Nie trzeba zachowywać i promować. To wymyślili politycy. Św. Laurenty Czernihowski powiedział:	Obywatele państw niepodległych mają popierać własny język, kulturę i określać własną tożsamość. Jestem przeciwko. Na Ukrainie trzeba utrzymywać oraz rozpowszechniać kulturę i tradycje ukraińskie Nie zgadzam się, historie tych państw są powiązane, ale nie można powiedzieć, że one mają jedną historię.

	<p>„Rosja, Ukraina i Białoruś – to jest święta Ruś”. Język oraz kultura ukraińskie pojawiły na terenie Rusi Kijowskiej. To jest jedyna przestrzeń cywilizacyjna. Zjednoczenie duchowe czterech narodów nie może odbyć się za rachunek ekspansji jednego z nich. Trzeba sprzeciwiać się planom imperialnym Rosji. To jest nieprawidłowe, ponieważ to powoduje konflikty społeczne. Uważam to za pozytywne, ponieważ w taki sposób zachowują się nasze Państwa. To zależy nie od wiary, a od warunków historycznych (rozpowszechnianie języka, kultury, tradycji) oraz od obecności pewnych narodowości na pewnym terytorium. Tak, bo jesteśmy jednym narodem, sztucznie podzielonym. Całkowicie zgadzam się, ponieważ Kościół powinien pomóc społeczeństwu wyeliminować nastroje pomarańczowe oraz faszyzm galicyjski. Ukraina, Rosji i Białoruś mają dużo cech wspólnych, włącznie z prawosławiem.</p>	<p>Każde Państwo ma własny język, kulturę, tradycje, może w czymś podobne. To są rosyjskie dążenia imperialne. Każde państwo ma własne tradycje i nie trzeba ich mylić z religią. Rosja aktywnie i skutecznie wykorzystuje Kościół w celach politycznych. Państwo ma zachowywać i promować własną kulturę, język i tradycję. Kościół nie może narzucać wartości i tradycji innych państw, to tylko spowoduje sprzeciw pełnych grup społecznych oraz powiększy różnicowania kulturowe pomiędzy obywatelami jednego państwa. Promowanie takich idei zagraża niepodległości poszczególnych państw. Imperialistyczne i upolitycznione zachowanie Kościoła. „Cieszę się, że Rosja ma taki mocny instrument wpływu.” To publiczna propaganda na poziomie duchowym oraz politycznym. Rosja nawiązuje swoje panowanie. Rosja ma swoje cele i popiera własnych rodaków za granicą. To kwestionuje niepodległość ukraińską. Nasze narody skończyły etap formowania, więc taka pozycja RKP jest skierowana na to, żeby podporządkować naród ukraiński rosyjskiemu. Idea ta nie byłaby taka zła, gdyby nie miała takiego wyrazistego zabarwienia politycznego i to nie tyle ze strony RKP, ile – państwa rosyjskiego. Brednie. Każde państwo ma bronić własnego języka, kultury, historii, etc.</p>
9	<p>ISTNIEJE OPINIA, ŻE DZIAŁALNOŚĆ CYRYLA NA UKRAINIE NOSI NIE TYLKO DUCHOWY, ALE I POLITYCZNY CHARAKTER. CZY ZGADZA SIĘ PAN/PANI Z TĄ OPINIĄ?</p>	
	<p>NIE (50%) TAK (36%)</p>	<p>TAK (91%)</p>

10	CZEGO POWINNA DOTYCZYĆ ZDANIEM PANA/PANI DZIAŁALNOŚĆ KOŚCIOŁA?	
	<p>a) Sprawy duchowe b) Kultura c) Edukacja d) e) Życie społeczne f) Życie rodzinne g) Ochrona zdrowia h) Rozwój nauki, rehabilitacja ludzi o podwyższonym ryzyku (narkomanów, alkoholików, karanych, niepełnosprawnych)</p>	<p>a) Sprawy duchowe b) Kultura c) Edukacja d) e) Życie społeczne f) Życie rodzinne g) Ochrona zdrowia h) Charytatywność, Misja humanitarna, edukacyjna i moralna</p>
11	W SKUTKU WYBORÓW SAMORZĄDOWYCH 2010 ROKU NA UKRAINIE 260 DUCHOWNYCH SĄ DEPUTOWANYMI W RADACH MIEJSKICH ORAZ OBWODOWYCH. CZY UWAŻA PAN/PANI, ŻE DUCHOWNI POWINNI BYĆ WYBIERANI NA POSŁÓW?	
	NIE (100%)	NIE (95%)
12	CZY PANA/PANI ZDANIEM OPINIA KOŚCIOŁA MA WPŁYW NA FORMOWANIE POGLĄDÓW POLITYCZNYCH UKRAIŃCÓW? (NP. PRZY WYBORZE KANDYDATA PODCZAS WYBORÓW). DLACZEGO?	
	<p>TAK (64%) NIE (32%) Nie. Kościół nie ma wpływu na formowanie opinii publicznej w sensie politycznym. Tak – na Ukrainie zachodniej, nie – na wschodniej. Tak, przeważnie na Zachodzie, gdzie UKGK ma autorytet wśród społeczeństwa. Tak, popierając kandydatów swojej diecezji. U nas (na Wschodzie – prawie nie), w innych, gdzie są zakonserwowane tradycje religijne – tak. Nieistotny. Dla osób naprawdę wierzących duchowni reprezentują grupę zaufania, więc kazania i idee duchownych dla takich ludzi są bardzo ważne i warte zaufania. Więc polityczne upodobania duchownych wpływają na ich parafian. Tak, zwłaszcza na Zachodzie, na Wschodzie ludzie nie są tacy religijni,</p>	<p>TAK (68%) NIE (18%) Tak. Poglądy poszczególnych kościołów są uzależnione od ich materialnych oraz terytorialnych interesów, w skutek czego parafianie otrzymują „prawidłowe nastawienia”. Nie powinni, ale wpływają. Ukraińcy zwracają uwagę na religijne upodobania kandydatów i to wpływa na ich wybór. Część Ukraińców myśli, że „jeżeli kandydat jest wierzącym, chodzi do kościoła, modli się i ofiaruje datki na odbudowę kościołów, to on nie może być zły”. Tak. Jeżeli Kościół jest autorytetem dla człowieka. Tak. Dla tego nawet komuniści zaczęli publicznie deklarować wiarę oraz sięgać po wsparcie Kościoła, kiedy ten zaczął odgrywać znaczną rolę społeczną. Tak, bo każdy człowiek czymś się</p>

	<p>żeby przysłuchiwać się opinii kościoła. Tak, ponieważ duchowni mają wpływ na swoich parafian.</p>	<p>kieruje wybierając kandydata i tym czynnikiem może być religia. Tak, zwłaszcza dla osób głęboko wierzących. Pozycja Kościoła staje się wtedy częścią wiary. Ale dla większości – nie. Tak, ponieważ liderzy kościołów docelowo wpływają na wyborców. „Tak. Bo mam przykłady w rodzinie i wśród znajomych”. Tak – na wsi. Na wierzących – może być, na niewierzących – też, ale wynik będzie przeciwny. Dużo Ukraińców jest osobami wierzącymi, więc przysłuchają się kazaniom duchownych. Obecnie Kościół oraz jego poszczególni działacze mają największy autorytet wśród instytucji społecznych, więc wpływają na opinie obywateli. Tak, ponieważ kandydat, na którego obywatel oddaje głos jest dla niego przykładem zachowania, światopoglądu, sumienia, etc., którego obywatel chciałby naśladować. Kościół ma wpływ na ustawotwórcze procesy w niektórych zagadnieniach (np., dotyczących aborcji, współżycia pozamałżeńskiego, etc.).</p>
13	<p>CZY UWAŻA PAN/PANI ŻE PODZIAŁ ORAZ DZIAŁALNOŚĆ KOŚCIOŁÓW PRAWOSŁAWNYCH NA UKRAINIE POGŁĘBIA PODZIAŁ WŚRÓD SPOŁECZEŃSTWA UKRAIŃSKIEGO?</p>	
	<p>TAK (59%) NIE (36%)</p>	<p>TAK (55%) NIE (36%)</p>
14	<p>JEŚLI TAK, TO W JAKI SPOSÓB?</p>	
	<p>Każdy podział w Państwie powoduje podział społeczny. Dzieląc kościoły i parafian, kościół dzieli społeczeństwo. Kościół jest jednym z czynników tożsamości narodowo-kulturowej obywateli, a polikonfesyjność zdecydowanie rozmywa jedność narodu ukraińskiego.</p>	<p>Parafianie kościołów konfliktujących mają nieprzyjazny stosunek jeden do drugiego. W zależności od przynależności kościelnej parafianie się dzielą na „swoich”, „wiernych” i „obcych”, „wrogów”, „bezbożników”. Podział kościołów nosi charakter geograficzny (prorosyjski Wschód – UKP PM, więcej samodzielne Centrum</p>

	<p>Politycy wykorzystują podział kościołów w celach politycznych i to dopiero staje się problemem. Podział pogłębiają politycy i duchowni, a ludzi im ufają.</p> <p>Walcząc o ziemię i kościoły oraz opowiadając o atutach jedynie ich kościoła, konfesji powodują podział społeczny.</p> <p>Na Zachodzie działacze kościelni nastawiają społeczeństwo przeciwko Rosji. Kościół podkreśla istniejące antagonizmy.</p>	<p>– UKP PK i UAKP, prozachodni Zachód – UKGK, UAKP). Ten podział jest umowny, ale z reguły przedstawiciele różnych regionów zachowują się i są oceniani w różny sposób: głosują inaczej, myślą inaczej, wybierają różne kościoły. Kościół jest jednym z elementów własnej identyfikacji.</p> <p>Młodzież współczesna nie zwraca uwagi na kościoły (chodzi o Centrum, Północ, Południe i Wschód). Na Ukrainie zachodniej ludzie mają twarde przekonania co do kościoła, więc ich opinię trudno zmienić. Ale na jakiś odsetek obywateli to wciąż wpływa.</p> <p>Podział kościelny powoduje podział wśród grup społecznych. Na Ukrainie istnieją różne grupy społeczne, podzielone przez narodowość, język i inne.</p> <p>Różny kalendarz, różne święta, posty, różne dni wolne i to już dzieli ludzi.</p> <p>Różne kościoły mają różne opinie oraz pozycje i ludzi im wierzą, więc podział kościelny to jest podział społeczny.</p> <p>Podział obywateli według wyznania ma na celu pozbawić ludzi jedności w opinii, więc wpływać na poszczególne grupy i kształtować ich opinie, które są nie do przyjęcia dla innych grup społecznych.</p>
15	DO JAKIEGO KOŚCIOŁA W PANA/PANI REGIONIE NALEŻY WIĘKSZOŚĆ WIERNYCH?	
	UKP PM	UKP PK UKP PM UKGK UAKP
16	CZY WYSOCY PRZEDSTAWICIELE WŁADZY POWINNI PUBLICZNIE DEKLAROWAĆ SWOJE PREFERENCJE WYZNANIOWE? DLACZEGO?	
	<p>NIE (77%) TAK (9%)</p> <p>Nie, ponieważ w taki sposób polityk reklamuje Kościół. Religia jest sprawą prywatną.</p> <p>Nie, bo to jest niesprawiedliwym w</p>	<p>NIE (64%) TAK (14%)</p> <p>Nie, to sprawa prywatna. Politycy nie mogą faworyzować jednego z kościołów w państwie, gdzie nie ma konfesji dominującej.</p>

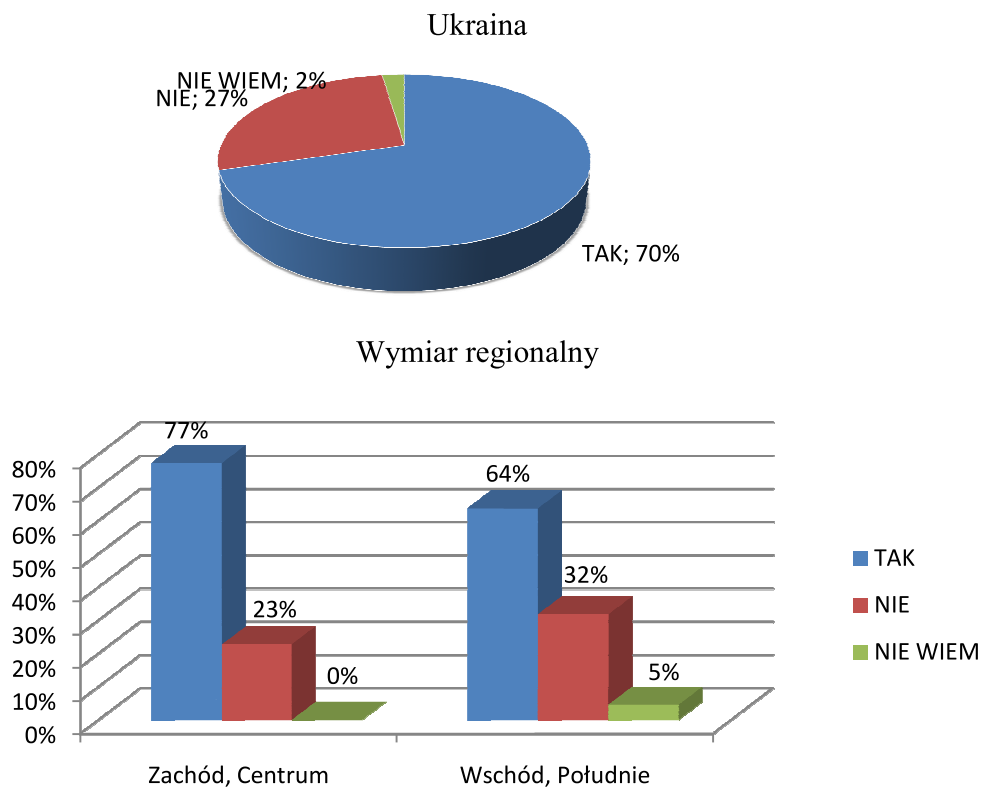
	<p>stosunku do przedstawicieli innych konfesji. Nie, bo to wpływa na niezdecydowanych wyborców. Tak, swoboda wiary dotyczy wszystkich ludzi na wszystkich stanowiskach. Nie, powinni szanować wszystkie konfesje i tworzyć równe warunki dla ich działalności. To zależy od nich samych, ale osoba naprawdę wierząca nie będzie tego wykorzystywać dla osiągnięcia dóbr ziemskich oraz popularności. Polityk może deklarować swoją przynależność kościelną, ale nie promować jej oraz musi być tolerancyjnym dla wszystkich konfesji. Nie, ale ukrywać też nie powinni.</p>	<p>Politycy muszą pełnić swoje obowiązki bez względu na swoją wiarę oraz bronić interesów wyborców jak obywateli Ukrainy, a nie jak przedstawicieli jakiegoś kościoła Tak, ponieważ przynależność religijna kandydatów jest jednym z kryteriów wyboru. Nie, bo to jest osobiste. Trudno odpowiedzieć, ponieważ politycy to też obywatele, którym przysługuje swoboda wiary. Inną sprawą jest cyniczne wykorzystanie kościołów w celach politycznych. To musi być tajemnicą. Tak, ponieważ ewentualnie podejmując decyzje polityk może kierować się własną wiarą, a nie dobrem wspólnym. (jeżeli w Parlamencie okaże się większość muzułmańska, to skasują święta chrześcijańskie), więc wyborcy muszą wiedzieć, kogo wybierają. Nie powinni, ale prawo mają. Nie powinni deklarować, ale ukrywać też nie powinni. To ich prawo. Niekoniecznie, ale wyrażać swoją tolerancję wobec wyznania innych obywateli własnego państwa muszą wszyscy przedstawiciele władzy.</p>
17	PREZYDENT UKRAINY WIKTOR JANUKOWYCZ DEKLARUJE, ŻE JEST PARAFIANINEM UKRAIŃSKIEGO KOŚCIOŁA PRAWOSŁAWNEGO PATRIARCHATU MOSKIEWSKIEGO. CZY TEN FAKT WPLYWA NA PANA/PANI PREFERENCJE WYBORCZE?	
	NIE (82%) TAK (14%)	NIE (77%) TAK (23%)
18	JAKIE SĄ ZDANIEM PANA/PANI SKUTKI UCZESTNICTWA KOŚCIOŁA W ŻYCIU POLITYCZNYM?	
	c. Uważam że uczestnictwo Kościoła w polityce negatywnie wpływa na życie polityczne oraz społeczne. d. Uważam że działalność polityczna duchownych jest skierowana na wzmocnienie pozycji Kościoła. e. Uważam że działalność niektórych przywódców Kościołów pogłębia podział	c. Uważam że uczestnictwo Kościoła w polityce negatywnie wpływa na życie polityczne oraz społeczne. d. Uważam że działalność polityczna duchownych jest skierowana na wzmocnienie pozycji Kościoła. e. Uważam że działalność niektórych przywódców Kościołów pogłębia

społeczeństwa ukraińskiego: UKP PK, RKP, UKP PM i ich zwierzchnicy. f. Uważam że działalność niektórych przywódców Kościołów pomaga zjednoczeniu społeczeństwa ukraińskiego: metropolita Włodzimierz, UKGK	podział społeczeństwa ukraińskiego: RKP, UKP PM, Cyryl, Włodzimierz (Sabodan). f. Uważam że działalność niektórych przywódców Kościołów pomaga zjednoczeniu społeczeństwa ukraińskiego: UKGK, Lubomyr Huzar, Włodzimierz (Sabodan) g. brak zaufania do kościoła; Kościół odchodzi od swojej misji bezpośredniej – ratowania duszy i staje się siłą polityczną. A to z kolei ma katastrofalne skutki (inkwizycja).
---	---

Jak widać z tabeli powyżej społeczeństwo ukraińskie, niezależnie od regionu, negatywnie reaguje na zaangażowanie kościołów w procesy polityczne, zwłaszcza na udział duchownych w wyborach, agitacje duchownych oraz publiczne poparcie kandydatów. Na pytanie nr 1 (Czy uważa Pan/Pani, że Kościoły Ukraińskie angażują się w politykę?) większość respondentów ze wszystkich regionów odpowiedziała pozytywnie.

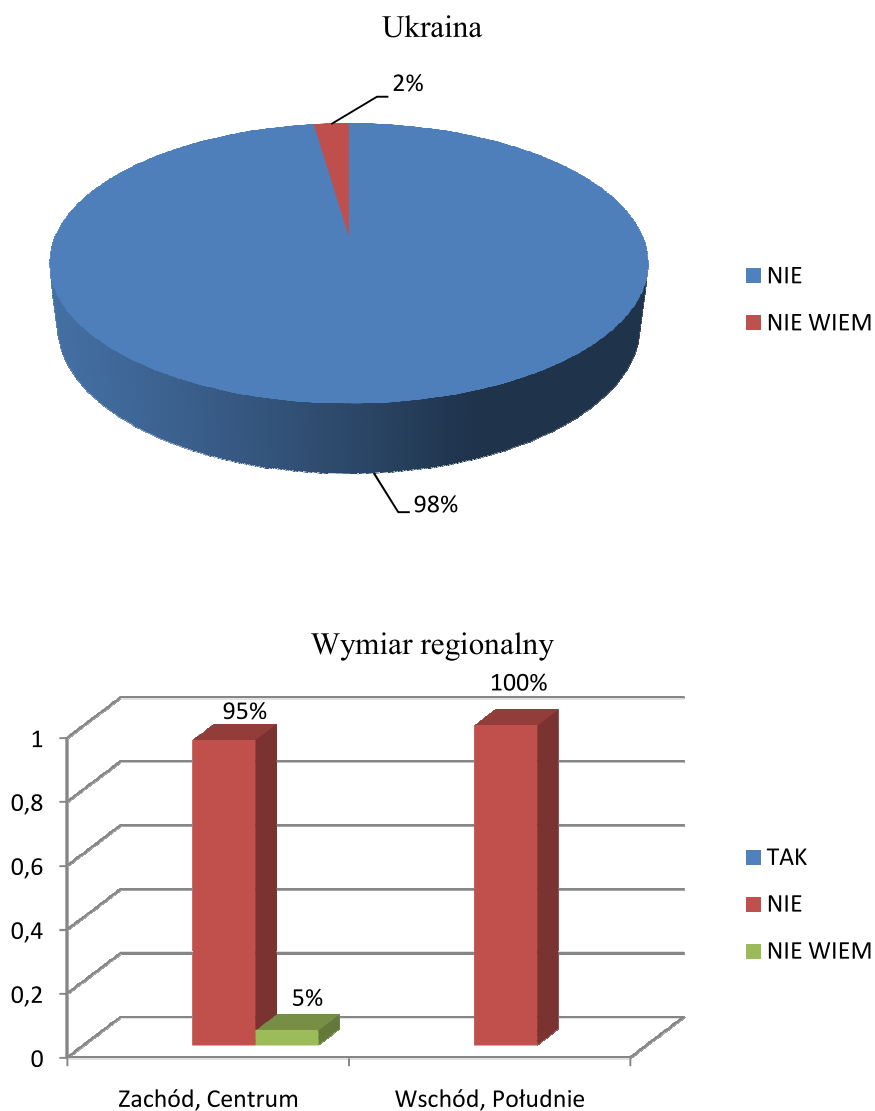
Rysunek 3.3.1. Czy uważa Pan/Pani, że Kościoły Ukraińskie angażują się w politykę?

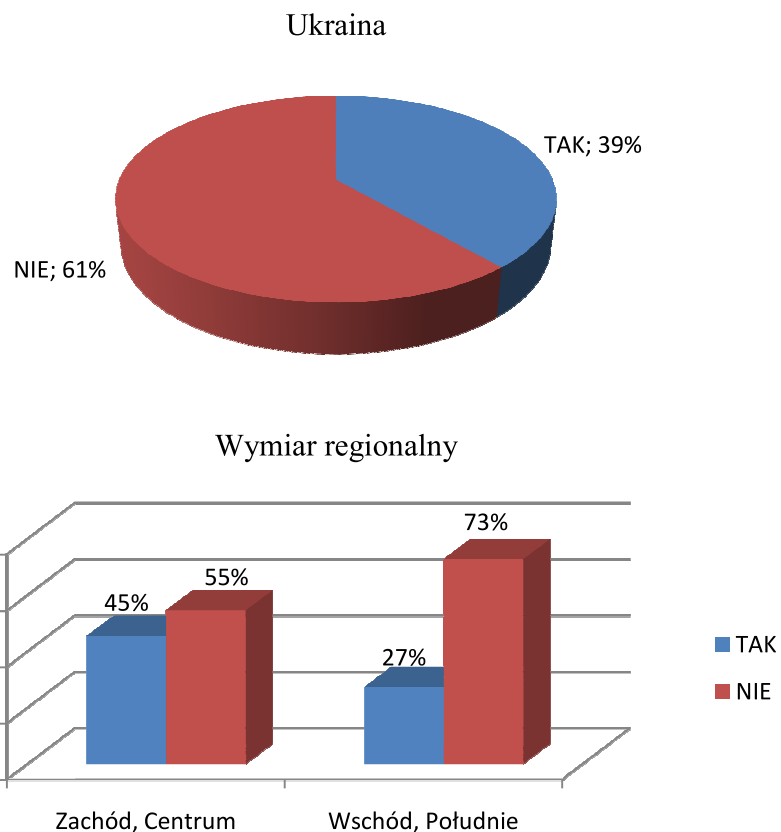
Wśród przykładów działalności politycznej duchownych respondenci ze wszystkich regionów najczęściej wymieniali agitację wyborczą na rzecz kandydatów, udział w akcjach politycznych, wypowiedzi na temat wydarzeń politycznych oraz działalność polityczną RKP na terytorium Ukrainy poprzez doktrynę „ruskiego świata”. Zdecydowana większość respondentów bez względu na miejsce zamieszkania negatywnie odbiera działalność polityczną kościołów oraz osób duchownych, jak widać z rysunku 3.3.2.

Rysunek 3.3.2 Czy uważa Pan/Pani, że Kościół powinien prowadzić działalność polityczną? Dlaczego tak? Dlaczego nie?

Chociaż przedstawiciele wszystkich regionów w sposób negatywny odbierają działalność polityczną kościołów, mieszkańcy różnych regionów, będący parafianami różnych kościołów, wymieniają różne kościoły, jako angażujące się w politykę. Tak dla mieszkańców Zachodu i Centrum, większość z których jest parafianami UKP PK oraz UKGK, głównymi działaczami politycznymi są duchowni UKP PM oraz RKP, gdyż dla mieszkańców Wschodu oraz Południa, są to przeważnie UKP PK, UKGK oraz UKP PM. Rozbieżność poglądów reprezentantów różnych regionów jest dobrze widoczna na przykładzie „ruskiego świata”. Na pytanie nr 5 „Czy Pan/Pani wie o tym, że Patriarcha Cyryl głosi ideę „ruskiego świata?” prawie połowa mieszkańców Zachodu odpowiedziała pozytywnie, a większość mieszkańców Wschodu – negatywnie (Rysunek 3.3.3).

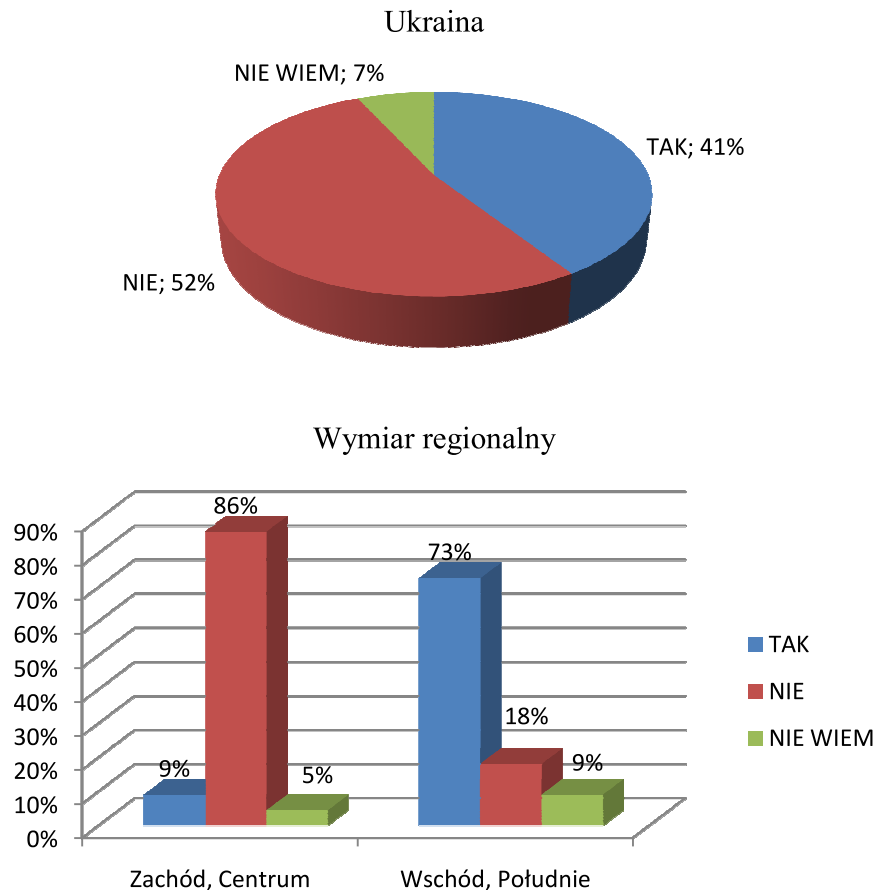
Rysunek 3.3.3 Czy Pan/Pani wie o tym, że Patriarcha Cyryl głosi ideę „ruskiego świata?”

Diametralnie różnią się również odpowiedzi przedstawicieli różnych regionów na pytanie nr 7. „Podczas swoich wystąpień o „ruskim świecie” Cyryl mówi, że Ukraina razem z

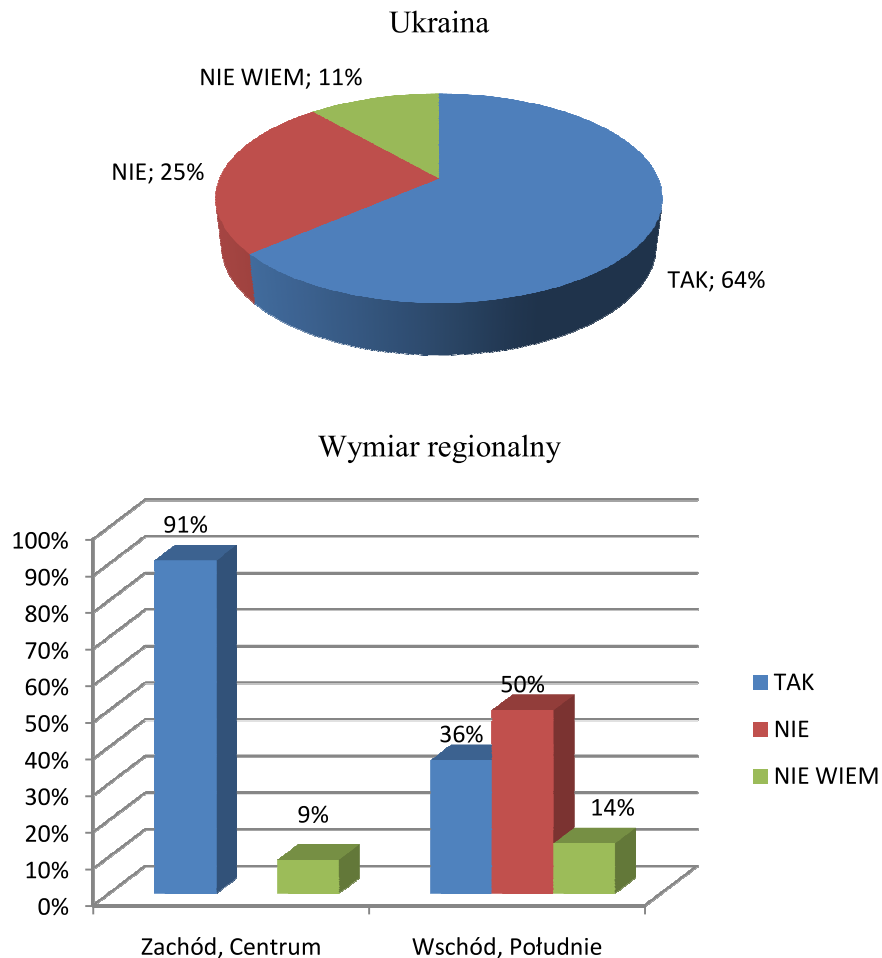
Rosją i Białorusią tworzą „ruski świat” ze wspólnymi tradycjami i historią. Czy zgadza się Pan/Pani z tym poglądem?” (Rysunek 3.3.4)

Rysunek 3.3.4 Pod czas swoich wystąpień o „ruskim świecie” Cyryl mówi, że Ukraina razem z Rosją i Białorusią tworzą „ruski świat” ze wspólnymi tradycjami i historią. Czy zgadza się Pan/Pani z tym poglądem?

Większość mieszkańców Wschodu oraz Południa twierdzi, że nie zna doktryny „ruskiego świata”, ale pozytywnie odbiera tą ideę. Więcej niż połowa respondentów ze Wschodu nawet zaznaczyła „zdecydowanie tak” na pytanie sugerujące, „że Ukraina razem z Rosją i Białorusią tworzą „ruski świat” ze wspólnymi tradycjami i historią”, gdy większość mieszkańców Zachodu i Centrum wybrała „zdecydowanie nie”. Na pytanie nr 9 „Istnieje opinia, że działalność Cyryla na Ukrainie nosi nie tylko duchowy, ale i polityczny charakter. Czy zgadza się Pan/Pani z tą opinią?” również otrzymano rozbieżne odpowiedzi od mieszkańców różnych regionów (Rysunek 3.3.5).

Rysunek 3.3.5 Istnieje opinia, że działalność Cyryla na Ukrainie nosi nie tylko duchowny, ale i polityczny charakter. Czy zgadza się Pan/Pani z tą opinią?

Absolutna większość przedstawicieli Zachodu i Centrum odpowiedziała na to pytanie pozytywnie, gdy większość przedstawicieli Wschodu – negatywnie (wśród nich większość wybrała „zdecydowanie nie”).

Ciekawe, że wśród mieszkańców Wschodu będących parafianami UKP PM, odnoszącego się do RKP, zwierzchnikiem którego jest Patriarcha Cyryl, wiele osób nie wiedziało o doktrynie „ruskiego świata”, chociaż doskonale wiemy, że większość z nich była obecna podczas wizyt Cyryla i osobiście słuchała jego kazań na głównych placach miast. Możemy przypuszczać, że doktryna „ruskiego świata” na tyle odpowiada przekonaniom przedstawicieli Wschodu, że po prostu nie zauważyli oni w kazaniach patriarchy żadnych doktryn, zwłaszcza o charakterze politycznym. Idea wspólnej przestrzeni cywilizacyjnej na

terytorium Rusi Kijowskiej jest czymś zupełnie naturalnym i całkiem odpowiada ich własnym ideom oraz tęsknotą za Związkiem Radzieckim, więc „ruski świat” jest dla nich częścią ich kultury, a Cyryl tylko duchownym, przewodniczącym ich kościoła. To także widać z komentarzy respondentów ze Wschodu na temat „ruskiego świata”. Na przykład, jeden z respondentów napisał „Św. Laurenty Czernihowski powiedział: „Rosja, Ukraina i Białoruś – to jest święta Rus”. Język oraz kultura ukraińskie pojawiły się na terenie Rusi Kijowskiej. To jest jedyna przestrzeń cywilizacyjna”. Tych samych słów oraz cytatu Św. Laurentego Czernihowskiego używa również Patriarcha Cyryl²²⁷.

Dla przedstawicieli Zachodu oraz Centrum taki stan rzeczy jest absolutnie nienaturalnym i ich wypowiedzi na temat „ruskiego świata” można znaleźć w tabeli 3.3.1 powyżej. Można to uogólnić stwierdzając, że każde państwo ma pielęgnować własne tradycję, a idea „ruskiego świata” jest tylko polityczną koncepcją polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej.

Chociaż większość przedstawicieli Wschodu uważa „ruski świat” za swój, a Cyryla za duchownego nieprowadzącego działalności politycznej na Ukrainie, to na Wschodzie wciąż są ludzi, którym to nie odpowiada. Wśród respondentów było kilku takich, którzy nie zgodzili się z ideą „ruskiego świata” oraz są pewni, że wizyty Cyryla mają charakter polityczny. Ciekawie, że z reguły tacy respondenci są parafianami UKP PK. Na przykład, jeden z respondentów ze Wschodu, będący parafianinem UKP PK, w odpowiedzi na pytanie nr 2 (W jaki sposób kościoły angażują się w politykę?) napisał: „UKP PM pod kierownictwem Moskwy jest instrumentem angażowania się Rosji w sprawy wewnętrzne Ukrainy, przewodnikiem idei „ruskiego świata”, czynnikiem wpływającym na mianowanie kadry politycznej”. Więc to też potwierdza naszą hipotezę o tym, że podział konfesyjny jest jednym z aspektów dychotomii społecznej. Obywatele Ukrainy o poglądach prozachodnich, zwolennicy Ukrainy niepodległej będą raczej parafianami UKP PM, niż UKP PK.

Własna przynależność religijna formuje stosunek do innych kościołów. Tak parafianie UKP PM tak na Wschodzie, jak i Centrum Ukrainy uważają, że najczęściej angażującym się w politykę kościołem jest UKP PK, a wśród skutków działalności politycznej kościołów zaznaczają między innym sugerowany punkt e. („Uważam że działalność niektórych

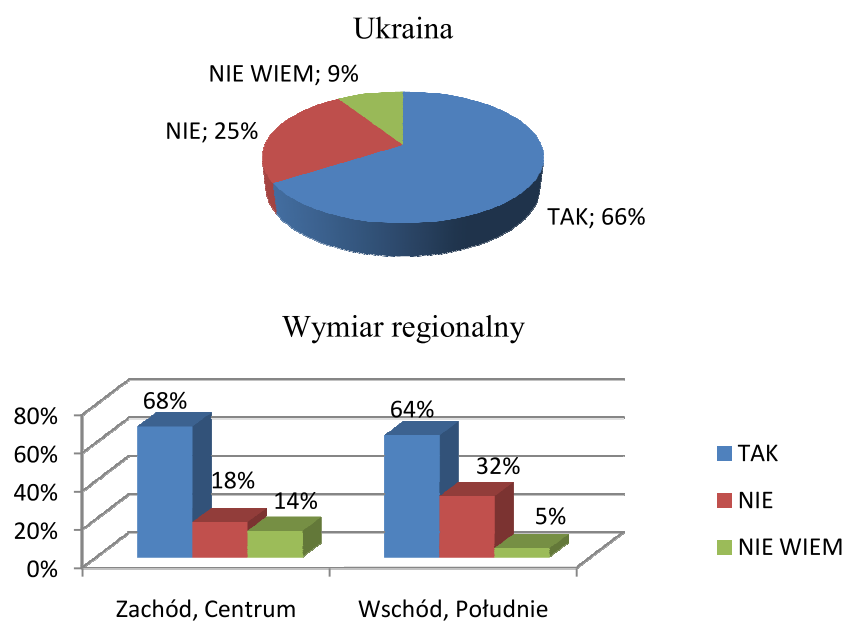
---

²²⁷ Wystąpienie Patriarchy Cyryla na otwarciu III zgromadzenia Ruskiego Świata w 2009 roku. Źródło: <http://www.patriarchia.ru/db/text/928446.html>

przywódców Kościołów pogłębia podział społeczeństwa Ukraińskiego”), wpisując przede wszystkim UKP PK oraz imię jego przywódcy Filareta. Z kolei parafianie UKP PK tak na Zachodzie i w Centrum, jak i na Wschodzie Ukrainy zaznaczając ten sam punkt, wpisują UKP PM, RKP oraz imiona ich zwierzchników Włodzimierza (Sabodana) i Cyryła. Przy odpowiedzi na pytanie nr 18, wybierając f. („Uważam, że działalność niektórych przywódców Kościołów pomaga zjednoczeniu społeczeństwa Ukraińskiego”), wierni UKP PM wpisują UKP PM oraz imię Włodzimierza (Sabodana), a parafianie tak UKP PK, jak i UKGK wpisują UKGK i imię kardynała Lubomyra Huzara, bez względu na region zamieszkania.

W nieznacznym stopniu różniły się odpowiedzi przedstawicieli różnych regionów na pytanie nr 12 „Czy Pana/Pani zdaniem opinia kościoła ma wpływ na formowanie poglądów politycznych Ukraińców? Dlaczego?”. Chociaż większość respondentów odpowiedziała „Tak”, ale, co ciekawie, w ankietach przedstawicieli Wschodu, którzy wybrali „tak”, dość często spotykamy opinię, że na przedstawicieli Wschodu kościół nie wpływa, albo wpływa w stopniu nieznacznym, gdy na Zachodzie kościół w dużym stopniu wpływa na formowanie opinii publicznej. Przedstawiciele Zachodu oraz Centrum najczęściej zaznaczali „tak” (Rysunek 3.3.6).

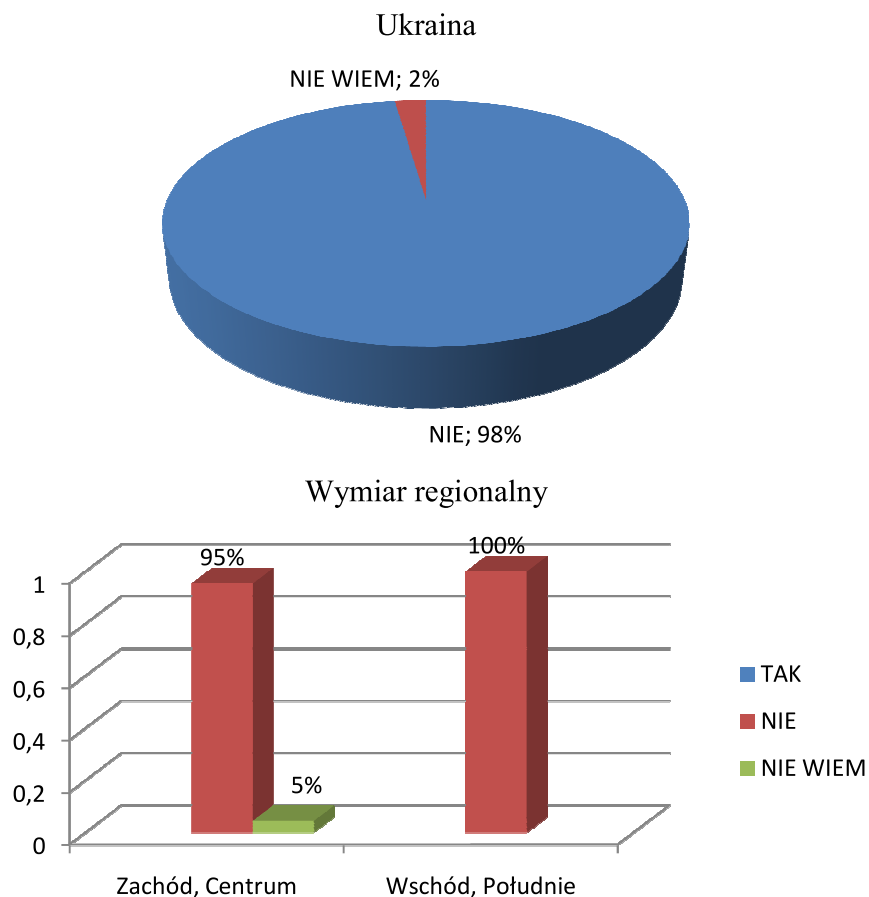
Rysunek 3.3.6 Czy Pana/Pani zdaniem opinia kościoła ma wpływ na formowanie poglądów politycznych Ukraińców?

Jak widać większość respondentów uważa, że Kościół ma wpływ na formowanie opinii politycznej obywateli. Wśród głównych przyczyn zauważono, że Kościół cieszy się największym autorytetem wśród obywateli, dlatego wpływa on przez swoich duchownych na parafian, również w kwestiach politycznych.

Odpowiedzi na pozostałe pytanie były prawie takie same u przedstawicieli różnych części Ukrainy. Tak na pytanie „Czy uważa Pan/Pani, że duchowni powinni być wybierani na posłów?” żaden z respondentów nie zaznaczył „tak” (Rysunek 3.3.7), a większość respondentów nawet zaznaczyła „zdecydowanie nie”.

Rysunek 3.3.7 W skutku wyborów samorządowych 2010 roku na Ukrainie 260 duchownych jest deputowanymi rad miejskich oraz obwodowych. Czy uważa Pan/Pani, że duchowni powinni być wybierani na posłów?

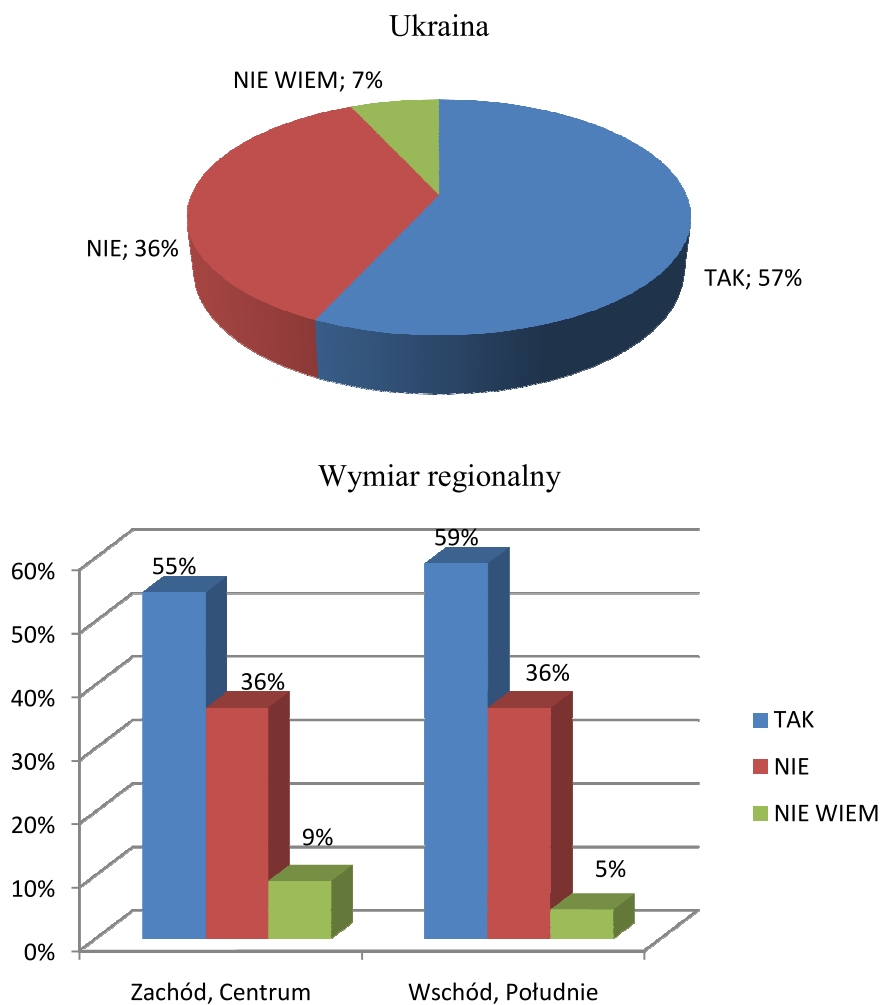

Większość respondentów, bez względu na przynależność regionalną, zgodziła się, że podział międzykonfesyjny pogłębia podział społeczny na Ukrainie (Rysunek 3.3.8),

tłumacząc to przeważnie tym, że każdy podział w Państwie powoduje podział wśród społeczeństwa. Na przykład, jeden z respondentów z Zachodu napisał: „W zależności od przynależności kościelnej parafianie się dzielą na „swoich”, „wiernych” i „obcych”, „wrogów”, „bezbożników”, a ze Wschodu: „Kościół jest jednym z czynników tożsamości narodowo-kulturowej obywateli, a polikonfesyjność zdecydowanie rozmywa jedność narodu ukraińskiego”.

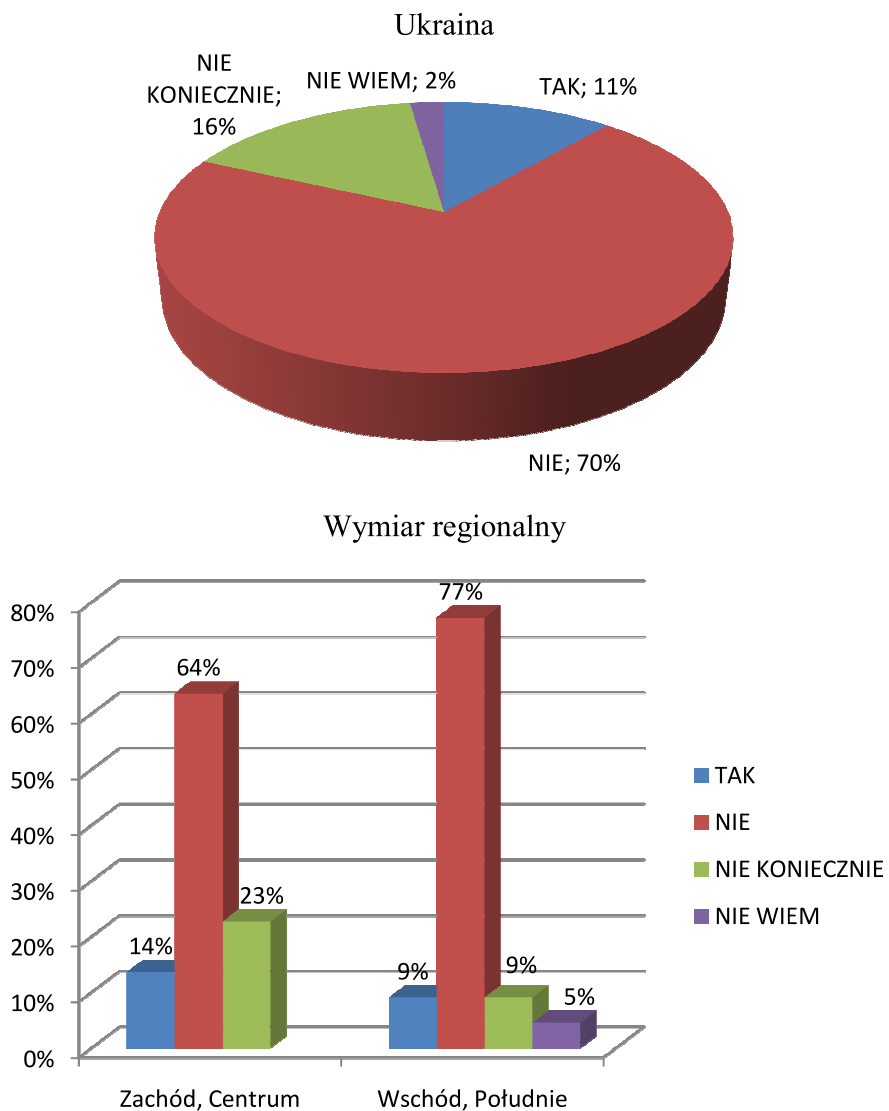
Rysunek 3.3.8 Czy uważa Pan/Pani, że podział oraz działalność Kościołów prawosławnych na Ukrainie pogłębia podział wśród społeczeństwa ukraińskiego?

Przedstawiciele różnych regionów również nie popierają publicznej deklaracji własnych przekonań religijnych przez osoby publiczne (Rysunek 3.3.9), chociaż często nie są

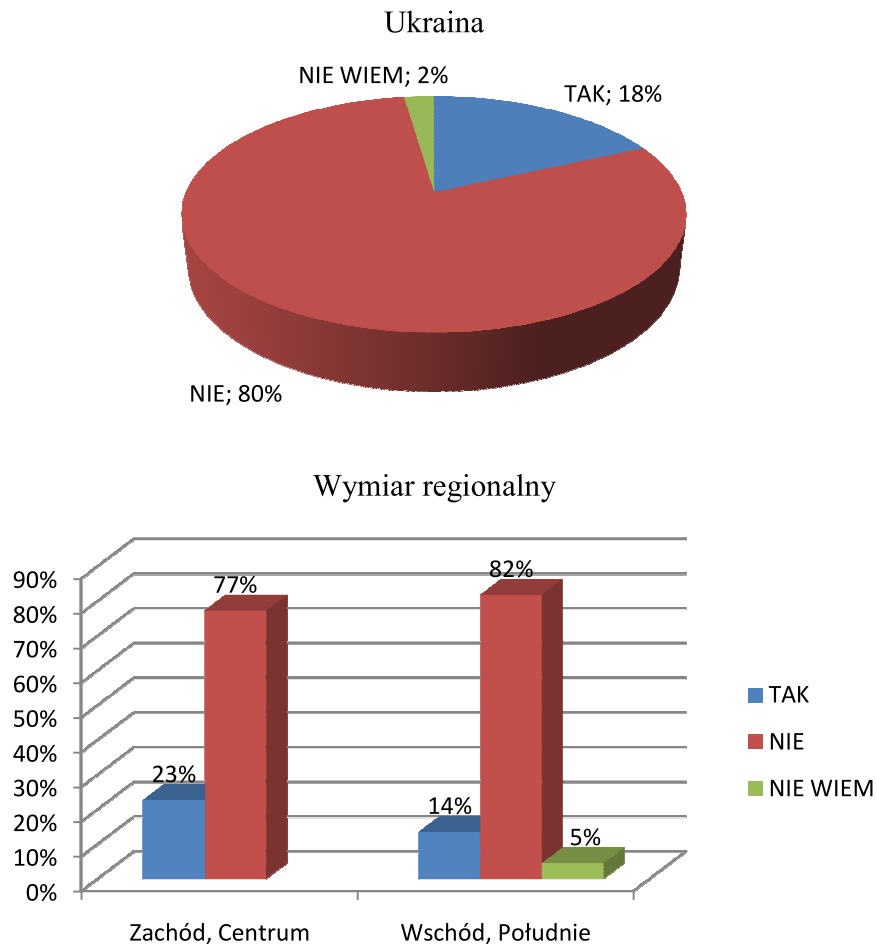
też temu przeciwni. Respondenci tak Wschodu, jak i Zachodu jednym głosem twierdzą, że politycy najwyższego szczebla władzy muszą szanować wszystkie religie, bez względu na własną przynależność religijną.

Rysunek 3.3.9 Czy wysocy przedstawiciele władzy powinni publicznie deklarować swoje preferencje wyznaniowe?

Większość respondentów powiedziała, że przynależność Janukowycza do UKP PM nie pływa na ich wybór polityczny (Rysunek 3.3.10).

Rysunek 3.3.10 Prezydent Ukrainy Wiktor Janukowycz deklaruje, że jest parafianinem Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Moskiewskiego. Czy ten fakt wpływa na Pana/Pani preferencje wyborcze?

Na pytanie, czym powinien zajmować się kościół, respondenci różnych regionów odpowiedzieli w podobny sposób, zaznaczając przede wszystkim sprawy duchowe, kulturę, edukację, ochronę zdrowia i inne. Żaden z respondentów nie zaznaczył, że działalność kościoła może dotyczyć polityki. Odpowiadając na pytanie nr 18 o skutkach działalności politycznej kościołów, przedstawiciele różnych regionów zaznaczyli przede wszystkim c. („Uważam że uczestnictwo Kościoła w polityce negatywnie wpływa na życie polityczne oraz społeczne”), d. („Uważam, że działalność polityczna duchownych jest skierowana na wzmocnienie pozycji Kościoła”) oraz e. („Uważam, że działalność niektórych przywódców Kościołów pogłębia podział społeczeństwa Ukraińskiego”). Różniły się tylko nazwy kościołów i nazwiska duchownych, ale o tym była już mowa wyżej.

Podsumowując, możemy stwierdzić, iż przeprowadzone badanie potwierdziło postawione hipotezy, więc cele badania zostały w pewnej mierze osiągnięte. Przy ogólnym negatywnym stosunku obywateli Ukrainy do politycznej działalności kościołów prawosławnych na Ukrainie, mieszkańcy różnych regionów w różny sposób odbierają poszczególne działania przedstawicieli różnych kościołów. Oprócz tego podział kościołów na Ukrainie odpowiada istniejącemu podziałowi społeczeństwa ukraińskiego pod względem geograficznym, etnicznym, językowym oraz kulturowym, więc czynnik religijny odgrywa ważną rolę w formowaniu opinii publicznej Ukraińców. Mieszkańcy Zachodu i Centrum, będący parafianinami UKGK na Zachodzie oraz UKP PK w Centrum, którzy są z reguły ukraińskojęzycznymi zwolennikami Ukrainy niepodległej, popierającymi władzę demokratyczne, podczas badania wykazali negatywny stosunek do politycznej działalności kościołów, zwłaszcza RKP oraz UKP PM. Przedstawiciele Zachodu oraz Centrum absolutnie nie zgadzają się z doktryną „ruskiego świata” patriarchy Cyryla, uważając ją za przejaw agresywnej polityki zewnętrznej Federacji Rosyjskiej oraz ingerencją Rosji w sprawy wewnętrzne Ukrainy. Mieszkańcom Wschodu oraz Południa, będącym rosyjskojęzycznymi zwolennikami odbudowy Związku Radzieckiego, często Rosjanami etnicznymi (zwłaszcza na Południu), idea „ruskiego świata” w pełnej mierze odpowiada, ponieważ większość z nich uważa, że Rosja, Ukraina oraz Białoruś stanowią jeden naród. Dla większości respondentów ze Wschodu oraz Południa wypowiedzi oraz działalność Patriarchy Cyryla nie mają żadnego zabarwienia politycznego, gdy dla przeważającej większości respondentów z Zachodu oraz Centrum działalność Cyryla nosi charakter polityczny. Przedstawiciele różnych regionów są parafianinami różnych, konfliktujących pomiędzy sobą kościołów, a ponieważ Kościół jest (jeżeli nie jedynym) autorytetem dla swoich parafian, te konflikty negatywnie odbijają się na społeczeństwie. Wykorzystanie czynnika religijnego w walkach politycznych tylko pogłębia podział społeczny Ukraińców. Przedstawiciele wszystkich regionów zaznaczyli, że nie popierają udziału duchownych w wyborach oraz działalności politycznej kościołów, zwłaszcza podczas wyborów. Zdaniem większości respondentów podział kościelny pogłębia już istniejący podział obywateli Ukrainy pod względem przede wszystkim regionalnym. Więc jeżeli przedstawiciele kościołów będą dalej angażować się w procesy polityczne, może to zaszkodzić nie tylko wizerunkowi poszczególnych kościołów, ale również będzie sprzyjać polaryzacji społecznej Ukraińców.

Warto zauważyć, że temat przeprowadzonego badania jest obecnie dość aktualny na Ukrainie. Badanie zostało wykonane na początku 2011 roku, kiedy na ten temat prawie nie było badań socjologicznych, zwłaszcza na temat doktryny „ruskiego świata” albo stosunku obywateli Ukrainy do publicznej deklaracji wyznania przez przedstawicieli władzy. Ale przez ostatnie dwa lata pojawiło się nie tylko dużo artykułów, analiz oraz wypowiedzi na temat stosunków państwo-religijnych na Ukrainie, ale również zostały przeprowadzone badania socjologiczne na temat sposobu w jaki odbiera to społeczeństwo ukraińskie. Na przykład, w marcu 2013 roku Centrum Razumkova przeprowadziło badanie na temat „Czy słyszał Pan o doktrynie „ruskiego świata” Patriarchy Cyryla?”, w wyniku czego okazało się, że większość respondentów (81%) o tym nie słyszała, przy czym najwięcej poinformowanych na temat doktryny mieszka na Zachodzie, a najmniej – na Wschodzie²²⁸. Jak widać to tylko potwierdza dane uzyskane w ramach wyżej opisanego badania. Inne badanie, przeprowadzone przez Centrum Razumkova w tym samym czasie, brzmiało: „Jaki jest Pana/Pani stosunek do tego, że pewni przedstawiciele państwowi Ukrainy publicznie demonstrowają, w tym w obecności mass mediów, swoje zachowanie religijne?”. Okazało się, że dla 38,4% Ukraińców nie ma to żadnego znaczenia, a 37,9% odbiera to w sposób negatywny²²⁹.

Jak widać, temat opracowany w ramach przeprowadzonego badania i niniejszej pracy, jest aktualny i przyciąga uwagę tak ekspertów, jak i społeczeństwa ukraińskiego. Prawdopodobnie sytuacja będzie dalej się rozwijać, co zostawia pole do dalszego badania i analizy.

3.4. Podsumowanie

Podsumowując, możemy powiedzieć, że społeczeństwo ukraińskie jest zróżnicowanym pod wieloma względami. Zaczynając od różnych regionów zamieszkania, posługiwania się różnymi językami, uczęszczania do różnych kościołów oraz kończąc na głosowaniu na różne siły polityczne. Istnieje wiele czynników, które dzielą społeczeństwo ukraińskie, o czym już sporo mówiono. Nie małą rolę odgrywa w tym Kościół. Kościół, który miałby zajmować się sprawami duchowymi ciągle angażuje się w politykę ukraińską po różnych stronach rywalizujących sił politycznych, wypowiada się na temat wydarzeń

²²⁸ Centrum Razumkova. Źródło: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=884

²²⁹ Centrum Razumkova. Źródło: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=887

politycznych, komentuje oraz pokazuje swój stosunek do działań poszczególnych polityków, czym wywołuje nie tylko negatywne emocje obywateli Ukrainy z różnych regionów, ale również podkreśla i pogłębia polaryzację społeczną. Przeprowadzone w ramach niniejszej pracy badanie tylko potwierdziło taki stan rzeczy. Chociaż w wielu pytaniach mieszkańcy różnych regionów są solidarni (na przykład, w swoim negatywnym stosunku do zaangażowania kościołów oraz duchownych w procesy polityczne), na niektóre pytania udzielono diametralnie różnych odpowiedzi (na przykład, w kwestii „ruskiego świata”, albo jaki kościół najwyraźniej angażuje się w politykę, parafianie poszczególnych kościołów wymieniali z reguły kościół rywalizujący).

Polikonfesyjność, często wykorzystywana przez polityków, odbija się na spolaryzowanych pod względem geograficznym, ideologicznym, językowym i kulturowym grupach społecznych, co powoduje zaostrzenie konfliktów pomiędzy grupami oraz poszczególnymi obywatelami, co nie może nie niepokoić tak politologów, jak i polityków i przeciętnych obywateli. Sytuacja pogarsza się również z powodu konfliktów wewnętrznych na Ukrainie, w tym pomiędzy konfesjami, politykami i obywatelami, angażują się przedstawiciele państw sąsiednich, zwłaszcza duchowni RKP w osobie jego zwierzchnika Patriarchy Cyryla. Głosząc ideę „ruskiego świata”, Cyryl gra na nostalgii Wschodu i Południa Ukrainy za Związkiem Radzieckim, czym wywołuje ostrą krytykę i negatywny stosunek Zachodu i częściowo Centrum Ukrainy. Przeprowadzone badanie pokazuje, że chociaż mieszkańcy różnych regionów Ukrainy różnią się w wielu kwestiach, w tym religijnych, ale w jednym się zgadzają, że Kościół powinien zajmować się sprawami duchowym, a duchowni nie powinni angażować się w politykę tak osobiście, jak i przez poparcie kandydatów.

Dalsza polityzacja życia religijnego może negatywnie odbić się na społeczeństwie ukraińskim w przyszłości. Ze względu na regionalny charakter kościołów prawosławnych Ukrainy, polaryzacja kościelna, będąc częścią polaryzacji społecznej, może spowodować nową falę konfliktów międzykonfesyjnych oraz międzyregionalnych.

Rozdział 4. Podsumowanie

Lata niepodległości Ukrainy charakteryzują się wzrostem działalności Kościoła, który nie ogranicza się do spraw wyłącznie duszpasterskich, ale również dotyczy sfery politycznej. Politycy coraz częściej sięgają po wsparcie poszczególnych kościołów podczas wyborów, a kościoły w osobie duchownych takie wsparcie im okazują, co skutkuje przede wszystkim otwartą propagandą duchownych na rzecz kandydatów do różnych sił politycznych, co znajduje negatywne odzwierciedlenie w społeczeństwie ukraińskim i zaostrza konflikty międzykonfesyjne, polityczne i społeczne. Kościół, będąc jednym z głównych czynników samoidentyfikacji narodowej, odgrywa znaczną rolę w formowaniu opinii publicznej obywateli, zwłaszcza swoich wiernych. Przynależność religijna na Ukrainie nosi wyraźny charakter regionalny, o czym świadczą przeprowadzone liczne badania socjologiczne.

Celem badania było pokazanie, jaką rolę kościoły odgrywają w polityce ukraińskiej oraz w jaki sposób odzwierciedla się to w społeczeństwie ukraińskim. Dokonana analiza sytuacji religijnej w świetle politycznym wskazuje na liczne przykłady działalności politycznej kościołów, spowodowanej najczęściej dążeniem poszczególnych sił politycznych oraz polityków do uzyskania głosów wyborców oraz akceptacji własnej działalności politycznej. Na podstawie ilości przypadków aktywności politycznej, zwłaszcza agitacji wyborczej, wypowiedzi na temat polityki, itd., wśród najczęściej angażujących się w politykę kościołów ukraińskich możemy wymienić UKP PM, UKP PK, UKGK oraz RKP. Każdy kościół ma własną ideologię i w zależności od tego popiera odpowiadającą mu siłę polityczną. Tak UKP PM oraz RKP zawsze występowały po stronie rosyjskojęzycznych liderów o poglądach prorosyjskich, dążących do odbudowania Związku Radzieckiego, gdy UKP PK oraz UKGK występowały po stronie ukraińskojęzycznych liderów o poglądach proeuropejskich. Co dotyczy RKP, to jego działalność na Ukrainie głównie wyraża się poprzez działalność jego zwierzchnika Patriarcha Cyryla. Promując własną doktrynę „ruskiego świata”, Cyryl działa na rzecz realizacji nie tylko celów religijnych RKP, ale również celów geopolitycznych Federacji Rosyjskiej. Na Ukrainie ta doktryna ma tak swoich zwolenników, jak przeciwników, co też ma wyraźny charakter regionalny.

Warto zauważyć, że podział kościołów odpowiada podziałowi społeczeństwa ukraińskiego pod względem geograficznym, kulturowym, językowym oraz ideologicznym.

Przeprowadzone badanie tylko potwierdziło regionalny wymiar ukraińskiej wielokonfesyjności. Ogólnie można podzielić społeczeństwo ukraińskie na dwie części: ukraińskojęzyczni mieszkańcy Zachodu i Centrum, będący parafianami UKGK na Zachodzie i UKP KP w Centrum, którzy głosują na siły demokratyczne, dążą do europejskiej integracji Ukrainy i krytykują doktrynę „ruskiego świata” oraz rosyjskojęzyczni mieszkańcy Wschodu i Południa, będący parafianami UKP PM, którzy głosują na siły komunistyczne albo socjalistyczne, są prorosyjskimi zwolennikami doktryny „ruskiego świata”. Warto jednak zauważyć, że bez względu na własną przynależność regionalną albo kościelną, obywatele Ukrainy w sposób negatywny odbierają działalność polityczną kościołów, uważają, że duchowni nie powinni bezpośrednio zajmować się polityką jako deputowani oraz myślą, że podział kościelny sprzyja polaryzacji społeczeństwa ukraińskiego.

Podsumowując, możemy stwierdzić, że kościoły prawosławne na Ukrainie odgrywają istotną rolę w życiu politycznym i wszelako próbują wpływać na opinię publiczną obywateli. Temat stosunków państwo-kościelnych jest aktualnym i rozwijającym się. Sytuacja ciągle się zmienia, zwłaszcza po objęciu władzy przez Wiktora Janukowycza i jego siły politycznej (Partii Regionów). Coraz częściej pojawia się informacja o próbach naruszenia konfesyjnego status quo poprzez nadanie przewagi ze strony władz ukraińskich jednej konfesji (UKP PM), co wywołuje niezadowolenie tak ze strony innych konfesji, jak i ich parafian oraz zaostrza zaistniałe konflikty międzykonfesyjne.

Kościół na Ukrainie zamiast być siłą jednoczącą ludzi, występuje raczej jako czynnik dzielący. A politycy z kolei, zamiast tego, żeby przekonać Kościół do pełnienia swojej roli bezpośredniej, wykorzystują go do osiągnięcia własnych celów politycznych.

Rosnąca aktywność religii oraz jej instytucji przy braku powstrzymania tego procesu ze strony Państwa może doprowadzić do poważnych ekscesów, ponieważ uczucia religijne mogą w jakimś momencie wybuchnąć, jeżeli są skierowane na konfrontację. A więc temat niniejszej pracy jest bez wątpienia aktualnym, dynamicznym i ciekawym dla dalszej obserwacji, analizy i badania.

Słownik

Kanoniczny (ukr. канонічний) – „dotyczący kanonów, zgodny z przepisami prawa kościelnego”²³⁰

Kościół autokefaliczny (ukr. автокефальна церква) – „autonomiczna organizacja kościelna, niezależna od zagranicznej hierarchii”²³¹. [Z greckiego autós „sam”, kephalē „głowa”], narodowe Kościoły prawosławne cieszące się najwyższym stopniem samodzielności w obrębie prawosławia traktowanego jako jeden Kościół powszechny. Każdy kościół autokefaliczny pozostaje we wspólnocie kanonicznej ze wszystkimi pozostałymi kościołami. Utworzenie nowego Kościoła autokefalicznego może nastąpić wyłącznie za zgodą wszystkich Kościołów wspólnoty prawosławnej w wyniku zaistnienia szczególnych okoliczności. Obecnie w prawosławiu istnieje 15 Kościołów autokefalicznych²³².

Kościół autonomiczny (ukr. автономна церква), autonomiczny – „odnoszący się do autonomii – prawa do samodzielnego rozstrzygnięcia spraw wewnętrznych danej zbiorowości”, autonomia – „samodzielność, niezależność”²³³. Kościoły prawosławne, którym przysługuje ograniczona, niepełna samodzielność w obrębie prawosławia traktowanego jako jeden Kościół powszechny; w odróżnieniu od całkowicie niezależnych Kościołów autokefalicznych, o wewnętrznym ustroju decyduje Kościół macierzyński, który udzielił mu autonomii. Obecnie w prawosławiu istnieje 7 Kościołów autonomicznych²³⁴.

Ekumeniczny Patriarchat (ukr. Вселенський Патріархат), Ekumeniczny Patriarchat Prawosławny – najwyższa instytucja Kościoła prawosławnego, mająca swą siedzibę w Konstantynopolu (Stambule). Jego zwierzchnik, noszący tytuł arcybiskupa Konstantynopola i Patriarchy Ekumenicznego, sprawuje władzę wraz z 12 metropoliami diecezji tureckich konstytuującymi synod²³⁵.

²³⁰ Słownik języka polskiego, red. Mieczysław Szymczak, T I, PWN, Warszawa, 1994. S. 871.

²³¹ Tam że. S. 100.

²³² PWN Leksykon, Religie Kościoły, wyznania. PWN, Warszawa, 2002. S. 28-29.

²³³ Słownik języka polskiego, red. Mieczysław Szymczak, T I, PWN, Warszawa, 1994. S. 871.

²³⁴ PWN Leksykon, Religie Kościoły, wyznania. PWN, Warszawa, 2002. S. 29.

²³⁵ PWN Leksykon, Religie Kościoły, wyznania. PWN, Warszawa, 2002. S. 81.

Terytorium kanoniczne (ros. каноническая территория) termin powstały w pracach autorów związanych z RKP, który oznacza aktualną przynależność jurysdykcyjną danego obszaru²³⁶.

Interkomunia (ukr. євхаристійне спілкування) - w ścisłym znaczeniu, czyli przystępowaniu chrześcijan do Stołu Pańskiego po porozumieniu się z hierarchią swoich Kościołów. Taka interkomunia może istnieć tam, gdzie istnieją tak samo pojmowane sakramenty kapłaństwa i Eucharystii (np. potencjalnie interkomunia może zaistnieć między takimi Kościołami jak Kościół rzymskokatolicki, Kościoły starokatolickie i Kościół grekokatolicki)²³⁷.

Skróty

RKP – Rosyjski Kościół Prawosławny (ros. Русская Православная Церковь)

UAKP - Ukraiński Autokefaliczny Kościół Prawosławny (ukr. Українська Автокефальна Православна Церква)

UKGK - Ukraiński Kościół Greko-Katolicki (ukr. Українська Греко-Католицька Церква)

UKP PK - Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Kijowskiego (ukr. Українська Православна Церква Київського Патріархату)

UKP PM - Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Moskiewskiego (ukr. Українська Православна Церква Київського Патріархату)

Spis tabel

Tabela 3.2.1. Przynależność do kościołów prawosławnych 100

Tabela 3.3.1. Wyniki przeprowadzonego badania 112

---

²³⁶ Ławreszuk M., Prawosławie wobec tendencji nacjonalistycznych i etnofiletystycznych. Studium teologiczno-kanoniczne, Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 2009.

²³⁷ Ku chrześcijaństwu jutra, Wprowadzenie do ekumenizmu, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1997 r.

Spis rysunków

Rys 3.3.1. Czy uważa Pan/Pani, że Kościoły Ukraińskie angażują się w politykę?.....	120
Rys 3.3.2. Czy uważa Pan/Pani, że Kościół powinien prowadzić działalność polityczną? Dlaczego tak? Dlaczego nie?	121
Rys 3.3.3. Czy Pan/Pani wie o tym, że Patriarcha Cyryl głosi ideę Ruskiego świata?.....	122
Rys 3.3.4. Pod czas swoich wystąpień o Ruskim świecie Cyryl mówi, że Ukraina razem z Rosją i Białorusią tworzą Ruski świat ze wspólnymi tradycjami i historią. Czy zgadza Pan/Pani z tym poglądem?.....	123
Rys 3.3.5. Istnieje opinia, że działalność Cyryla na Ukrainie nosi nie tylko duchowny, ale i polityczny charakter. Czy zgadza się Pan/Pani z tą opinią?.....	124
Rys 3.3.6. Czy zdaniem Pana/Pani opinia kościoła ma wpływ na formowanie poglądów politycznych Ukraińców?.....	126
Rys 3.3.7. W skutku wyborów samorządowych 2010 roku na Ukrainie 260 duchownych otrzymali mandaty deputowanych w radach miejskich oraz obwodowych. Czy uważa Pan/Pani, że duchowni powinni być wybierani na posłów?.....	127
Rys 3.3.8. Czy uważa Pan/Pani, że podział oraz działalność Kościołów prawosławnych na Ukrainie pogłębia podział wśród społeczeństwa ukraińskiego?.....	128
Rys 3.3.9. Czy powinni wysocy przedstawiciele władzy publicznie deklarować swoje preferencje wyznaniowe?.....	129
Rys 3.3.10. Prezydent Ukrainy Wiktor Janukowycz deklaruje, że jest parafianinem Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Moskiewskiego. Czy wpływa ten fakt na preferencje wyborcze Pana/Pani?.....	130

Literatura

1. Конституція України. - Київ. – «Центр учбової літератури», 2011.
2. Бондаренко В. Релігійне життя в сучасній Україні: стан, тенденції та проблеми розвитку.//Людина і Світ. – 2003 - №12. – С. 36-39.
3. Боруцький С. Держава, церква, людина: державно-церковні та міжконфесійні відносини у дзеркалі сучасності, 1992-2002 рр. – Львів, 2002.
4. Віра після атеїзму: релігійне життя в Україні в період демократичних перетворень і державної незалежності, під ред. Міклош Томка, Олег Турій. – Львів, 2004.
5. Власовський І. Нарис історії Української православної церкви: В 4 т. — Вид. 2-е. — Нью-Йорк; С. Бавнд-Брук; Київ, 1990.
6. Государственно-церковные отношения в России / Рос.акад.упр. Гуманит.центр, Центр пробл.философии, истории, религии, свободы совести (ФИРСС) / Сост. Н.А.Трофимчук. М. Луч, 1993.
7. Єленський В. Державно-церковні взаємини на Україні (1917 —1990). — К., 1991.
8. Єленський В. Релігія після комунізму: релігійно-соціальні зміни в процесі трансформації центрально- і східноєвропейських суспільств: фокус на Україні. – Київ, 2002.
9. Історія релігії в Україні. Навчальний посібник. За ред.. А.М. Колодного і П.Л. Яроцького. – Київ. – «Знання», 1999.
10. Історія релігії України в 10 т. За ред.. А.М. Колодного. Т. 10. Релігія і церква років незалежності України. – Київ-Дрогобич: Коло, 2003. – 612с.
11. Кардош Е. Конфесії у передвиборчих перегонах в Україні.//Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. – Львів: Логос, 2004. С. 102-106.
12. Колодний А.М. Україна в її релігійних вимірах. – Львів: Сполох. – 2005. – 334с.
13. Колодний А.М. Релігійна духовність українців: вияви, постаті, стан. – Львів: Сполох. – 1992. – 501 с.
14. Кучма Л.Д. Нас об'єднує любов до України.//Урядовий кур'єр. – 1997. – 23 серпня. – С. 3-4.
15. Огієнко І.І. Українська церква. Нариси з історії української православної церкви. У двох томах. Т 1 і 2. – Київ: «Україна». - 1993.- 284с.
16. Одинцов М.И. Государство и церковь в России. XX век. М., Луч, 1994.

17. Паньо К., Мотиви та наслідки втручання влади у міжконфесійне протистояння в Україні: (українські церкви та релігійна свобода на межі століть). – Київ, 2004.
18. Пашук А., Українська церква і наалежність України. – Львів, 2003.
19. Пащенко В. Православ'я в новітній час в історії України. — Полтава, 1997.
20. Пащенко В. Православ'я в Україні. Державно-церковні стосунки. — Полтава, 1995.
21. Політологія. Підручник / За заг. ред. проф. Кремень В.Г., проф. Горлача М.Т. – Харків, 2001.
22. Православ'я: Український вимір. Саух П.Ю. та ін. – Київ: Кондор. – 2004. – 382с.
23. Рибачук М.Ф. Церква і держава // Державність. – 1994. – №1-2.
24. Святая Русь - вместе или врозь? Патриарх Кирилл на Украине. Даниловский Благовестник, 2009 г. 272 стр.
25. Стосунки між Церквою і державою : протистояння, 'стіна розмежування' чи співпраця?: Матеріали студентської науково-практичної конференції, під ред. М. Маринович. – Львів, 1998.
26. Твердо держитесь своей святой веры и святой церкви. Проповеди, обращения, интервью Святейшего Патриарха Кирилла во время пасторского визита на Украину. – УПЦ Полтавская епархия. Спасо-Преображенский Мгарский Монастырь, 2009. – 224с.
27. Українська церква між Сходом і Заходом. — К., 1996.
28. Anderson J. Religion, State and Politics in the Soviet Union and Successor States. Cambridge University Press, Cambridge, New York and Melbourne, 1994. 236 pp.
29. Borowik Irena. Odbudowywanie pamięci. Przemiany religijne w Środkowo-Wschodniej Europie po upadku komunizmu. – Krakow 2000.
30. Church – State Relations in Central and Eastern Europe, Irena Borowik (red.). – Kraków, 1999.
31. Casanova José, Religie publiczne w nowoczesnym świecie. – Kraków 2005. S. 21-107.
32. Curanović Alicja, Czynniki religijny w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej. - Warszawa, 2010.
33. Ёwiek-Karpowicz Jarosław. Cerkiew prawosławna w polityce zagranicznej Rosji. Biuletyn PISM. Nr 110 (718). 9 sierpnia 2010.
34. Davis N. A Long Walk to Church. A Contemporary History of Russian Orthodoxy. Westview Press, Boulder, San Francisco and Oxford, 1995. 381 pp.
35. Gruszczyński Leszek A. Kwestionariusze w socjologii: budowa narzędzi do badań surveyowych. – Katowice, 1999.

36. Fletcher, William. The Russian Orthodox Church Underground, 1917-1970. – Oxford University Press, 1971.
37. Kozak Stefan. Z dziejów Ukrainy: religia, kultura, myśl społeczna. - Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2006. S. 9-72.
38. Maison D. Zogniskowane wywiady grupowe : jakościowa metoda badań marketingowych. – Warszawa, 2001.
39. Nizioł Monika. Dylematy kulturowe międzynarodowej roli Rosji. – Lublin, 2004.
40. Про ситуацію в Україні. - Слово архієрейського собору. Неосфера. - Листопад, 1993. – с.4.
41. Olszański Tadeusz Andrzej. Historia Ukrainy XX w. Warszawa: Volumen, 1994. 348 s.
42. Plokhyy Serhii, Sysyn Frank, Religion and Nation in Modern Ukraine. – Edmonton, Toronto, 2003.
43. Mykoła Riabczuk. Dwie Ukrainy.- Kolegium Europy Wschodniej. – Wrocław. – 2005. 203s.
44. Serczyk Władysław. Historia Ukrainy. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979. 499s.
45. Stopień i charakter religijności społeczeństwa ukraińskiego//Religia i władza na Ukrainie: problemy stosunków wzajemnych. Materiały informacyjno-analityczne do okrągłego stołu na temat: „Stosunki państwowo-konfesyjne na Ukrainie, osobliwości oraz tendencje rozwoju”, 8.02.2011. – Kijów.: Centrum Razumkova, 2011. – 82s.
46. Sztumski J. Wstęp do metod i technik badań społecznych. – Katowice, 1995.
47. Zbiórka prac naukowych ukraińskiej konferencji naukowej „Wymiar regionalny stosunków międzykonfesyjnych i państwowo-kościelnych” Chmielnicki. – XYVII. – 2010.

Źródła internetowe

48. <http://www.kmu.gov.ua/> Ukraiński Portal Rządowy
49. <http://zakon.rada.gov.ua/> Oficjalna strona Rady Najwyższej Ukrainy
50. <http://www.president.gov.ua/> Oficjalne przedstawicielstwo internetowe Prezydenta Ukrainy
51. <http://www.osw.waw.pl/> Ośrodek studiów wschodnich.
52. <http://vrciro.org.ua/> Ukraińska Rada Kościołów i Organizacji Religijnych.
53. <http://uars.org.ua/> Ukraińskie stowarzyszenie swobody religijnej.
54. <http://risu.org.ua/> Religijno-informacyjna służba Ukrainy.
55. <http://irs.in.ua/> Instytut Svobody religijnej.

56. <http://orthodox.org.ua/> Strona oficjalna UKP PM.
57. <http://www.pravoslavye.org.ua/> Strona oficjalna UKP PM.
58. <http://www.cerkva.info/> Strona oficjalna UKP PK.
59. <http://www.uaoc.info/> Strona oficjalna UAKP.
60. <http://www.ugcc.org.ua/> Strona oficjalna UKGK.
61. <http://www.patriarchia.ru/> Strona oficjalna RKP PM.
62. <http://kievsvyat.kiev.ua/> Kijowsko-Swiatoszyński dekanat.
63. <http://www.otechestvo.org.ua/> Ogólne ukraińskie stowarzyszenie społeczne.
64. <http://www.uaorthodox.info/> Ukraińskie prawosławia. Informacyjno-analityczne czasopismo.
65. <http://www.mospat.ru/> Strona oficyna PR-wydziału Patriarchatu Moskiewskiego.
66. <http://www.religion.in.ua/> Religia na Ukrainie.
67. <http://www.religio.ru/> Świat religii.
68. <http://www.hristianstvo.ru/> Katalog źródeł prawosławnych.
69. <http://www.razumkov.org.ua/> Centrum badań socjologicznych.
70. <http://www.rb.com.ua/rus/politics/polls/categ-6/> Research & Branding Group.
71. <http://www.kiis.com.ua/> Kijowski międzynarodowy instytut socjologii.
72. <http://www.niss.gov.ua/> Instytut narodowy badań strategicznych.
73. <http://institute.gorshenin.ua/> Instytut Gorszenina.
74. <http://fom.ru/> Fundacja opinia publiczna.
75. <http://www.politik.org.ua/> Ukraińskie centrum zarządzania politycznego.
76. <http://polityka.in.ua/> Organizacja społeczna „Instytut politologii”.
77. <http://eastbook.eu/> Portal o Partnerstwie Wschodnim.